

helsinška povelja

uvodnik

<i>Sonja Biserko</i> Oslanjanje na Rusiju	3
--	---

putin, srbi i kosovo

<i>Teofil Pančić</i> U međeđem zagrljaju	4
<i>Miroslav Filipović</i> Koliko li je sati u Moskvi	6
<i>Ivan Torov</i> Moneta za potkusurivanje velikih	7

srbi, rusi i berlin

<i>Bora Ćosić</i> Ruskij vapros	9
--	---

ideologija, genocid, nasleđe

<i>Bojan al Pinto-Brkić</i> Koliko smo duboko zagazili	10
<i>Geoffrey Nice</i> Uska granica između pojedinca i države	12

presuda za ubistvo premijera

<i>Srđa Popović</i> Državni poslovi	19
<i>Olga Popović Obradović</i> Državni zločin	21

svi ćosićevi intervjui

<i>Velimir Ćurgus Kazimir</i> Nacija, policija i - otac nacije	19
---	----

novi razgovori o lustraciji

<i>Nastasja Radović</i> Preletači i prevrtači	22
--	----

savet za nacionalnu bezbednost

<i>Stipe Sikavica</i> Serviranje obmana	23
--	----

ogled o medijima

<i>Stanko Pihler</i> Kako iz gliba	25
---	----

razgovor sa nevenom anđelićem

<i>Marija Šajkaš</i> Politika i pravo su veoma bliski	26
--	----

pozadina sukoba "kreacionističke znanosti" i teorije evolucije

<i>Mile Lasić</i> Deja vu diskusija iz XVII i XVIII stoljeća	30
---	----

povelja na licu mesta

<i>Gordana Perunović Fijat</i> Kikinda: Ljuštenje i odronjavanje	35
---	----

umesto eseja

<i>Nenad Daković</i> Stenoza	37
---------------------------------------	----

sport i propaganda

<i>Ivan Mrđen</i> Tamo neka druga mesta	38
--	----

malo poznata istorija

<i>Olga Zirojević</i> Jedan stari udžbenik	40
---	----

aktuelna istorija

<i>Branko Pavlica</i> Razvoj i perspektive srpsko-nemačkih odnosa	41
--	----

naša pošta

<i>Rade Vukosav</i> Čovjekovo pravo na pristojan život	46
---	----

PIŠE: SONJA BISERKO

Oslanjanje na Rusiju

Srbija je dobila vladu posle tri meseca natezanja oko njenog sastava. Dogovor o koaliciji DS-DSS postignut je još pre izbora (21. januar). Dogovoren je u neformalnom krugu oko Dobrice Ćosića koji je dao saglasnost i za Koštunicu i za Tadića. Nova vlada je u suštini ono što Srbija jeste, ni manje ni više od toga. U nedelji uoči formiranja vlade ogolila se suština političkog pejzaža Srbije. Pokušaj Vojislava Koštunice da još jednom svet zaplaši radikalima tako što je na mesto predsednika parlamenta izabran Tomislav Nikolić, zamenik Vojislava Šešelja koji čeka sudjenje u Hagu, nije upsela. Sva trojica Nikolić, Tadić i Koštunica, koji su učestvovali u zaveri oko ovog izbora su pred javnošću Srbije značajno izgubili na podršci. Da je reč o dogovoru potvrđuje i činjenica da je Tomislav Nikolić lako dao ostavku i tako omogućio izbor, praktično u poslednjem trenutku, nove vlade. Boris Tadić je zbog toga imao veliku raspravu unutar DS, jer se deo partijskog članstva protivi kohabitaciji sa DSS i nagodbama sa radikalima. Veliki moralni dobitnik ovakvog razvoja jeste nova LDP koalicija na čelu sa Čedomirom Jovanovićem, koja je vešto iskoristila trenutak da u parlamentu otvori neka pitanja koja se do sada nikad nisu mogla čuti. U tom smislu srpski parlament je dobio novi kvalitet. Narušeno je jedinstvo o svim ključnim pitanjima: Kosovo, saradnja sa Haškim tribunalom, odnosi sa regionom, čvrsta proevropska orijentacija itd.

Kao i obično, srpska politička klasa je nadigrala samu sebe u kalkulacijama kako da hendluje Kosovo u trenutku kada se raspravlja o njegovom budućem statusu i kako da izbegne dublje uključivanje u evropske integracije. U 2006, suspendovani su pregovori između Srbije i EU, jer srbijanska vlada nije uhapsila Ratka Mladića. Saradnja sa Haškim tribunalom je jedan od ključnih uslova za otvaranju evropske perspektive Srbiji. Suspendovanje pregovora sa EU dobro je došlo kao izgovor vladi Vojislava Koštunice, jer su srpski stratezi razvili tezu da Srbija i ne treba da bude član EU. Naime, smatra se da će se do 2015, ili kasnije, kada se očekuje da Srbija postane član, EU i sama raspasti. Teza o neizvesnosti budućnosti EU zato se podupire tezom o Srbiji kao neutralnoj zemlji sa osloncem na Rusiju. U njenom profilisanju značajan doprinos dala je i Rusija koja se iznenada i sama aktivirala na kosovskom pitanju. Jasno je, međutim,

da je to učinila zbog toga što na taj način afirmiše svoju ulogu velesile u međunarodnim odnosima.

Ekonomski veoma osnažena i politički relativno konsolidovana, Rusija je povratila deo svoje geostrateške težine. Njen unutrašnji razvoj i, posebno, povećano korišćenje nafte i plina kao instrumenta spoljne politike pothranjuju sumnjičavost u SAD i u Evropi prema stvarnoj prirodi Putinova režima. Ali zato u Srbiji, ona dobija sve veće simpatije u političkoj eliti.

Takav stav odražava i drugačije interese. Veliki deo "uspešnih" biznismena povezan je sa ruskim tajkunima i većina ima svoju bazu u Moskvi. Upravo oni iznose "ekonomske" argumente u prilog vezivanja Srbije za Rusiju, jer navodno, upravo Zapad nikad nije stvarno pomogao Zorana Djindjića, zatim da Srbija nije konkurentna i sl.

Logika rešavanja kosovskog pitanja takodje se vezuje za ulogu Rusije u Savetu bezbednosti. Beograd se nada da će preko Rusije uspeti da odloži rešavanje statusa, što mu daje vremena da ostvari svoju stvarnu nameru, a to je podela pokrajine. Podela je već 30 godina jedina opcija Beograda. Zato je u poslednjih osam godina strategija Beograda na Kosovu bila sprečavanje integracije Srba u kosovske institucije, demoniziranje Albanaca i podriivanje međunarodnih napora. Beograd je u tome uglavnom i uspeo. Ashtisarijev plan, koji su podržali Albanci, EU i SAD, i sam uključuje neke elemente podele, naročito kada je reč o decentralizaciji. Međutim, Beograd očigledno nije zainteresovan za sudbinu ni Srba ni Albanaca, već samo za teritoriju. Zamišljena linija podele ni u kom slučaju ne obuhvata kulturnu i versku baštinu srednjovekovne Srbije, na šta se inače Beograd poziva u svojoj argumentaciji polaganja prava na Kosovo, odnosno tzv. istorijskog principa. Beograd je zainteresovan samo za rudnike, Trepču pre svega, šume i imovinu koja je za vreme Miloševića prenetna na državu Srbiju, što je u velikoj meri usporilo i opstruiralo proces privatizacije na Kosovu.

Suština aktuelnih problema Srbije proizlaze iz njene nesposobnosti da prihvati realnost, ne samo kada je reč o Kosovu, već i o njenom poduhvatu iz devedesetih koji je propao, ali još uvek nije do kraja poražen; Srbija gaji aspiracije prema Bosni, Crnoj Gori i delu Kosova. Ove iluzije svakako nisu ostvarive, ali sve dok nove generacije

stasavaju na ovakvim idejama, Srbija će biti frustrirana zemlja, nesposobna da se okrene sama sebi. Zato je rešavanje kosovskog pitanje urgentno, ne samo zbog Albanaca, već i zbog Srba, jer se time napokon završava proces raspada Jugoslavije, a zatvara i pitanje državnih granica u regionu.

Mislim da nije ni čudno što Srbija još uvek nema politički konsenzus o evropskoj opciji. Opređenje političke klase Srbije za projekat koji je sprovodio Milošević nužno je doveo do odvajanja Srbije od evropskih procesa. U tom periodu evroazijska politička ideja je dominirala i zato je potreban napor da se Srbija vrati na evropsku orijentaciju. To je do sada radila EU koja je u poslednjih sedam godina bila glavni mobilizator za evropsku opciju. Ubistvom Zorana Djindjića Srbija je izgubila autentičnog proevropskog reformatora, pa je time i napor EU otežan. I članstvo u CEFTA i PzP je više odluka međunarodne zajednice da Srbiju drži na proevropskoj orijentaciji, nego što je to unutrašnja politička odluka.

Rezultati ovih izbora su Srbiju po prvi put doveli na ključnu tranzicionu tačku: izazov – da definitivno raskine sa nasleđem Milosevićevog režima, ili definitivno cementira poziciju koja je drži u blokadi više od jedne decenije. Objektivno postoji potencijal da se Srbija tranziciono prelomi prema Evropi, ali za to je neophodna ogromna mobilizacija građana. Istovremeno i destruktivni potencijal konzervativnog bloka je takodje veliki. Pri tome je reč i o političkom spektru koji štiti zločinačku politiku Slobodana Miloševića, kao i sve ratne profitere i ratne zločince. U Srbiji su koncentrisani svi ratni zločinci iz Hrvatske, Bosne i sa Kosova. Osim toga, delovi vojske, policije i njihovih službi još uvek imaju uticaj na kreiranje stvarnosti u Srbiji. Oni su i glavna prepreka u konstituisanju političke scene Srbije. Koštunica je mera snage tog bloka, koja je u opadanju, ali nosi opasni potencijal za kaos i anarhiju. Kosovo i Haški tribunal su njihovi instrumenti za generisanje nacionalizma kao jedine nacionalne ideologije, ali su suštinski u funkciji sprečavanja promena i otvaranja unutrašnjeg dijaloga o odgovornosti za ratnu politiku.

Imajući u vidu sva ograničenja društva i političke elite, Srbija je pokazala svoj domet i zato je od nje teško očekivati stvarno promišljanje evropske perspektive i odgovornosti, pre svega u vezi sa ratovima i ratnim zločinima. Ksenofobični nacionalizam i sindrom poricanja su moćna kombinacija koja gura društvo u mitsku realnost.

Srpski antievropski stav je duboko ukorenjen i zbog toga uslovljavanje EU nije dovoljno da Srbiju okrene liberalnim vrednostima. Stoga sui neophodni nov pristup i vreme kako bi se stvorile nove generacije sposobne da se suoče sa realnošću i nasleđem Miloševićeve Srbije. ■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

U međedem zagrljaju

Ljudi moji, koja ekipa! Kakav eklektički melanz egzaltiranih popova, raspilavljenih boljševika, raspamećenih Nacionalnih Radenika opšte praxe, obeućenih Pjesnika, nemudrih, a pozerski umudrenih spoljnopoličkih komentatora, vaskolike politikantske faune pretežno srednjeg zuba (nade se tu, doduše, i poneki predsednik Vlade), te, naravno, one endemske sorte "običnog sveta" - s posebnim naglaskom na Penzionisane Državne Službenike – ergo, onih bezbrojnih ekscentrično misaono formatiranih čilaca što se predveče skupe u krug pa filozofiraju na prazno u bogomdanoj hladovini kod kvartovske samoposluge! I sve se to horski divi i do zemlje klanja Putin Vladimiru, bivšem zvaničniku/operativcu KGB iz njegovih najsvetlijih demokratskih dana, a sada predsedniku Ruske Federacije. Štono bi se reklo: iz ruke mu jedu, niko nema nikakvu primedbu na njegovu tvrdokornu vladavinu, a ako se ponekoja zamerčica i pojavi – ovo "objektivnosti" radi – ona već u drugom delu iste rečenice bude gotovo posve obesnažena ukazivanjem na "objektivne okolnosti" (znate ono čuveno: *međunarodna situacija se intenzivira...*) koje opravdavaju stanovita, oh, pomalo aprijatna zastranjenja današnje Rusije. Jer ova, eto, između luksuza slepog pridržavanja demokratskih standarda i vođenja računa o elementarnom nacionalnom interesu Rusije ipak razumno bira ono potonje. Hm, možda to nekome i lepo zvuči, ali pogodite ko je taj ko *suvereno definiše* šta jeste, a šta pak nije "elementarni nacionalni interes Rusije"? Taj se sigurno ne zove Viktor Peljevin ili Gari Kasparov.

Ovaj bi se šaroliki domaći fan-klub predsednika jedne strane države mogao zvati *Naši Putinisti*; uostalom, i u samoj se Rusiji horde mladih jurišnika koje organizovano

podržavaju Putina zovu "Naši". Inače divni momci, ti "Naši"; doduše, ponekad demonstrativno spale poneku nepoćudnu knjigu na nekom paležno zgodnom moskovskom trgu, ali kad se smire onda su na ranu da ih priviješ. No, vratimo se našim Putinistima, neka se o ruskom jadu (ili sreći?) zabave oni kojima je sudbina dodelila da u njemu žive. Za nas je mnogo interesantnije videti odakle je došla, šta znači i kuda nas (od)vodi aktuelna srpska *epidemija putinofilije*? Najpogrešnije bi bilo ovu pojavu banalizovati, svesti je na kalkulatorsko ulaganje jednom moćnom čoveku koji bi nam, tobože, "mogao pomoći da sačuvamo Kosovo". Naravno da ima i toga, ali to nas ne približava bitno odgonetanju ovog mnogo složenijeg (i prilično paranormalnog) fenomena. Za početak, *strateška putinofilija* je u krugovima naše "nacionalno zabrinute" političke, akademske i medijske elite mnogo starija od aktuelne fertutme oko "konačnog statusa Kosova". Čitajući spoljopolitičke analize u našoj mejnstrim-štampi, i to kako one koje su ispisivali specijalizovani novinari, tako i one koje su dolazile sa univerziteta ili iz političko-savetničkih kabineta, moglo se još zarana uočiti da se razvija stanovita *retorika divljenja* prema novo-staroj, Putinovoj Rusiji. Pri tome, nije da nije uočavano kako je novi ruski predsednik sklon autoritarnim rezonima i naročito metodama, i kako se u mnogim važnim aspektima društvenog života savremena Rusija u manjoj ili većoj meri *resovjetizovala* otkad joj je on na čelu. Ništa od toga, dakle, nisu prevideli naši posmatrači, ali ih to opet nije sprečilo da se iz meseca u mesec, iz godine u godinu, sve više dive Vladimiru Putinu, čoveku koji će "ozdraviti posrnutog ruskog medveda", kako su razneženo bajali oni skloniji izandalim metaforama. Zanimljivo, i Gorbačovljeva, a osobito Jeljcinova Rusija uvek je prikazivana u najcrnijim tonovima: raspad političkog i ekonomskog sistema, beda, nezaposlenost, divlja tranzicija, mafiokratija, nasilje, tajkuni, droga i ostali poroci dekadentnog Zapada, sveopšti Haos i Bezumlje... Nije da sve to nije uistinu bila jedna strana života u toj čudnoj, jedinstvenoj zemlji; no, na drugoj strani, nikada u svojoj istoriji Rusija nije bila tako slobodna zemlja, politički, ekonomski, verski, kako god hoćete. Zemlja operisana od straha, od knute bilo cara-samodršca i prateće kamarile marodera, bilo od Generalnog Sekretara i njegove Čeke, KGB, ili čega već. Rus je smeo slobodno da misli, govori, piše, putuje, zarađuje i troši, da živi svoj život na svaki zamisliv način; ekonomski je, doduše, bio vrlo slobodan da propadne – šansa koju su iskoristili milioni - ali bogme i da se uzdigne. Ova, sasvim realno, epohalna promena, čini se, malo je koga ovde oduševljavala; kada je, međutim, u Putinu – sa manje ili više prava, tj, činjeničnog utemeljenja - prepoznat Veliki Restaurator, mnogi su mu odavde pohrlili u međeđi bratski zagrljaj. Aktuelno prenemaganje oko Kosova samo je doprinelo da se ova bizarna šarada produbi i nadasve *omasovi*, te da se Sveti Putin beatifikuje u srpskoj javnosti, da postane "naš" svetac-zaštitnik za čije se zdravlje ima moliti svaka brižna srpska bakica, ako joj je do opstanka roda svog na vekovnim ognjištima, gde god ova bila. Evo je u

međuvremenu predložilo Putina i za počasnog građanina Beograda, još počasnijeg državljanina Srbije, rezervnog patrijarha i pričuvnog Tadića, vlasnika imena neke ulice ili bulevara... Pa dobro, kad je već tako, imam i ja predlog te vrste: neka se, recimo, grad Đakovica/Gjakove ubuduće zove Putingrad; pa, kada naši vrli Putinisti dođu u situaciju da uistinu postave takve table na svim prilazima Đakovici, poverovaću im i ja da su ozbiljni ljudi, a ne iluzionisti i štetočinske zamlate...

Dobro, ali i dalje nismo stigli do odgonetke šta je to u srpskom političkom biću što ga vodi ka putinovskom putiću? Iskreno, mislim da je ponajviše u pitanju svojevrsna farsična repriza *romanse sa ranim Miloševićem*, a koja je bila svenacionalni sport tamo negde krajem osamdesetih. I tada se, jakako, elita isticala u zaljubljenom podvriskivanju, a "narod" je sledio koliko je umeo (a tada se baš bio potrudio, što jes' jes'). Milošević je, naime, dočekan kao (relativno) mladi i drčni reformator koji, doduše, ima pomalo deficitaran osećaj za tu, kako ono beše... ah, da: demokratiju i slične finese, ali to obilato nadoknađuje čvrstoručnom i nepopustljivom "brigom za nacionalne interese", a oni su nam, braćo, ipak najvažniji; e, jednog lepog dana, kad na najbolji mogući način – milom ili silom, dakle – posvršavamo sva naša brojna "državotvorna pitanja", onda će na red doći ta demokratska zakeranja. Milošević je tu, dakle, da postavi hardver za Državu, a o softveru ćemo pobliže misliti kada za to dođe vreme. Šta je bio rezultat iliti ishod ovog Umovanja? Apsolutna i univerzalna katastrofa, iz koje, 20 godina kasnije, jedva da smo malkice izvirili na sunce. Međutim, izgleda da to nikoga ničemu nije naučilo, nego se u Putina učitavaju oni isti pogubni fantazmi koji su onomad bili učitavani u "mladog, lepog govornika kojem sunce pali nakostrešenu kosu". A što se tog večitog *kosovskog refrena* tiče, ta sećamo se valjda, i u Miloševića su se razni naši Mudraci zatelebali najviše računajući na to da će "da spase Kosovo"; sada isto očekuju od Putina. Vidi ti đavla: svaki sledeći virtuelni spasilac Kosova stanuje dalje od prethodnog. Uostalom, i samo Kosovo je svaki put sve dalje, na onu drugu stranu. Kad se pomeri tamo negde iza Novog Zelanda, možda se nekome ovde i upali lampica da sa ovakvim rezonovanjem nešto temeljno i fundamentalno nije u redu. ■■

Koliko li je sati u Moskvi

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Rusiji je teže nego Srbiji. Velika sila ne sme da promaši, a moguće je da se baš to dogodi. Rusija je stavljena pred izbor – ako uloži veto, a Sjedinjene Države i Evropska unija uprkos tome priznaju Kosovo, Rusija će ostati izolovana i osramočena a njen stav o Kosovu proglašen praznim junačenjem bez pokrića

I posle sticanja formalne nezavisnosti, Kosovo će ostati tu gde je i danas a biće “naše” u onoj meri u kojoj uspemo da ostvarimo dobru komunikaciju sa kosovskim vlastima. To bi mogao da bude novi početak za srpski pregovarački tim, to bi mogao da bude možda i jedini način da se spase ono što se spasti može i što srpski kleronacionalisti još na Kosovu nisu upropastili, proćerdali i izgubili. Ali, to bi značilo da ljude na vlasti neko odjednom i iznenada prosvetli, udahne im razum i mudrost, dobru volju i istrajnost, podari im savest i odgovornost da najzad, iako je gotovo sve već gotovo, počnu da misle o Srbiji, njenim građanima i njihovim interesima, umesto o pukoj vlasti, skupštinskim mandatima, ministarskim foteljama, pa i strašnom i razornom strahu od suda i zatvora.

Ali, ovo su samo pusti snovi i neostvarive želje. Srbija je začarana prokletstvom patološke želje za vlašću, pa i najbolji i najevropejskiji Srbi, čim je se domognu, počnu da ne daju Kosovo, da trube o njemu i da nesrećnu Srbija vraćaju u naručje čuvara mita o izabranom nebeskom narodu koji samo permanentnim ratom može biti na dobitku. Umesto da bar jedan srpski političar preduzme bar jednu suvislu akciju oko Kosova, oni su svi kolektivno okrenuti ka Rusiji, pitajući se, kao njihovi crveni preci koliko li je sati u Moskvi i očekujući od tuđeg predsednika ono što se u normalnim zemljama traži i očekuje od svog.

Stavljanje veta na bilo koju odluku u Savetu bezbednosti nije mala ni jednostavna stvar, i u tom slučaju se to problematično pitanje i ne stavlja na dnevni red. Dakle, ako bi priprema nove rezolucije o statusu Kosova bila normalna i uobičajena, o rezoluciji bi se glasalo tek pošto se obezbedi da neka od stalnih članica ne uloži veto. Drugim rečima, ako predlagači zatraže glasanje o novoj rezoluciji to bi trebalo da znači da veta neće biti i da je sa Rusijom postignut dogovor o tome. Međutim, ponašanje velikih sila u vezi sa statusom Kosova nije do sada bilo uobičajeno, i verovatno neće biti uobičajeno sve do kraja.

Niko ne zna da li će Rusi do kraja zadržati čvrst stav. Prema onome što znamo, veliki broj ruskih zvaničnika, uključujući i predsednika Putina, operiše stavljanjem veta i insistira na dogovoru. Sa druge strane normalni deo sveta zna da dogovora nema i da je insistiranje na dogovoru, ustvari, zamajavanje celog sveta i gubljenje vremena, snage i novca. Kako bi mogla da se kreće ta stvar?

EVROPA: Evropska unija nesporno podržava Ahtisarija i njegov predlog, ali bez obzira na to, među 27 zemalja članica postoje jasne razlike oko toga šta uraditi sa Kosovom. Vlade nekih članica Unije veruju da bi bilo korisno odrediti više vremena za pregovore kako bi se pronašlo sporazumno rešenje, nadajući se čudu, jer bi upravo čudo bilo da srpska i albanska strana popuste u bilo čemu. Druge članice toliko podržavaju nezavisnost, da su spremne da idu i na nametnuto rešenje. Konsenzusa definitivno nema ali će zemlje koje se zalažu za nezavisnost, baš kao i Sjedinjene Američke Države, verovatno ipak sačekati neku rezoluciju Saveta bezbednosti UN.

Šta, međutim ako takve rezolucije ne bude, ako njeno usvajanje spreče Rusija ili Kina? Da li će evropske zemlje i tada priznati nezavisnost Kosova?

Teško je verovati da će Evropska unija kolektivno priznati nezavisnost Kosova ukoliko u Savetu bezbednosti UN ne bude doneta rezolucija kojom bi bio izmenjen postojeći položaj Kosova u međunarodnom pravu, jer i Evropska unija, kao i Savet bezbednosti ima instituciju veta. Neke članice Unije priznale bi Kosovo, dok bi druge, poput Španije, Rumunije i Kipra, bile mnogo uzdržanije zbog zabrinutosti oko mogućih posledica po njihov teritorijalni integritet. Isto je tako činjenica da će nekakva rezolucija morati da bude doneta, jer će stalne članice Saveta bezbednosti UN pregovarati sve dok ne dođu do najnepreciznijeg i najbesmislenijeg teksta, koji bi bio prihvatljiv za Rusiju. Ideja je da se ukine postojeći pravni okvir za Kosovo i da se zameni pravim vakuumom kako bi taj vakuum omogućio Sjedinjenim Američkim Državama i nekim članicama EU da, ne kršeći međunarodno pravo, priznaju nezavisnost Kosova. Bez obzira na to Kosovo bi vremenom *de facto* postalo država sa kojom EU može da počne da pregovara.

AMERIKA I RUSIJA: Iako njihova politika ima sve više protivnika, SAD su velike uspehe na domaćem i međunarodnom planu postigle zahvaljujući sposobnosti da budu praktične i da uvek govore pravim jezikom. Tako je i sa Kosovom. Za razliku od stare Evrope, Americi ne možete prodati “ono za ono”, pa je Amerika odlučila da Kosovo treba da postane nezavisno i tako će na kraju i da bude. Rusko insistiranje na drugačijem rešenju Amerika shvata kao teranje inata, ali institucionalno ne može mnogo da učini. Rusko pravo na veto je nezaobilazna činjenica i teškoća. Američke diplomate u Beogradu veruju da će se Buš i Putin ipak dogovoriti oko Kosova i da je jedna od tačaka tog dogovora i ozbiljno učešće Rusije u tzv. obnovi Kosova posle sticanja nezavisnosti. Ruska strana je tu već postigla izvesne rezultate. Ruski ambasador Aleksandar Aleksejev veoma često putuje u Prištinu. Razgovori koje je počeo sa kosovskim premijerom Kosumijem, nastavljani su i sa Čekuom, a rusku delegaciju su pored njega činili šef kancelarije ambasade Rusije u Prištini, Sergej Bazdnik, i direktor kompanije “Jugorosgas” Sergej Struk. Jedan od rezultata tih razgovora posao izgradnje gasovoda na pravcu Niš – Prokuplje – Priština, dužine 123 kilometra koji je dobio ruski “Gasprom”, a svaki razgovor je završavan konstatacijom da postoje dobre mogućnosti za ekonomsku i trgovinsku saradnju Rusije i Kosova. Sa druge strane, kada završi izgradnju gasovoda Niš-Dimitrovgrad, koji košta 60 miliona dolara, “Gasprom”

će direktno gasom snabdevati potrošače na jugu Srbije, Kosovo, Crnu Goru, a i "Srbijagas" će biti primoran da gas kupuje od "Gasproma", ukoliko želi da gasifikuje centralni deo Srbije, jer je mogućnost uvoza gasa iz severnog pravca ograničena, i podmiruje samo potrebe sadašnjih potrošača u Vojvodini.

Kleronacionalistička Srbija stupidno istrajava u verovanju da je interes Amerike i Evrope s jedne strane, i Rusije sa druge, za Kosovo toliki da može da inspiriše nekakav sukob Istoka i Zapada. Međutim, tu naprosto više ne dolazi u obzir i niko normalan na to ne računa. Nijedna strana nema nikakvog interesa za sukob. Ekspanzija NATO se pre svega vidi kao pitanje širenje političkog i ekonomskog uticaja Zapada, a ne kao nekakvo vojno pitanje. Kada se govori o širenju zapadnih vrednosti, tu se misli na demokratiju i liberalnu ekonomiju, a ne na širenje kulta Zapada. Taj kult Zapada se širi indirektno, sa koka kolom, tehnikom, kompjuterima i tako dalje. Kad je reč o Kosovu, stiče se utisak da su i Sjedinjene Američke Države i Evropska unija izgubili strpljenje, da neće prihvatiti dalje produžavanje pregovora, osim, možda, o nekim tehničkim pitanjima. S druge strane, Rusija u poslednje vreme upotrebljava prilično žestok rečnik oko Kosova, ali je veliko pitanje šta će Rusija da učini. Izbor je veoma težak i ako bude pogrešan, mogao bi da uspori vraćanje Rusije u status velike sile. *A propos* Kosova, Rusija ne sme da promaši, a moguće je da se baš to dogodi. Rusija je stavljena pred izbor - ako uloži veto, a onda Sjedinjene Američke Države i Evropska unija uprkos tome priznaju Kosovo, Rusija će zapravo ostati izolovana a njeno junačenje bi moglo da se oceni prazno i bez pokrića. U svakom slučaju bi bila osramoćena. Ako prihvati da se uzdrži od glasanja o Kosovu sramota bi bila daleko manja, jedino što bi beogradskim nacionalistima morala da objasni šta se to desilo. A možda i ne bi. U svakom slučaju, prihvatanje kosovske nezavisnosti donosi poen Zapadu, a njeno odlaganje ili prihvatanje nekog drugog rešenja donosi poen Rusiji.

Srbija u čitavoj stvari ne može da učini ništa. Njeno pozivanje na međunarodno pravo i zakon uopšte ne može "da prođe" pored činjenice da je pre samo osam godina, tokom operacije "Potkovića" na Kosovu spaljeno 127.000 kuća, ubijeno 12.000 ljudi uz 3000 koji su spaljeni ili zakopani van Kosova, sve to praćeno horom nacionalnog ruganja žrtvama i ljudskoj civilizaciji uopšte.

Iako je novija, srpska vlast nije nimalo mudrija, pa i dalje istrajava u stupidnoj politici prema Kosovu, politici koja je sve više udaljava od puste želje otelotvorene u nedavnom predsedničkom uskliku da ćemo uskoro, još samo malo da sačekamo, biti na našem Kosovu. Prosto je ushićujuće sa kolikom lakoćom svaka srpska vlast, pa i ova aktuelna, odlučuje da nacionalne probleme koje ima, čak i one strateške kao Kosovo, rešava mangupski, redovno birajući i istrajavajući na maksimalno neefikasnom načinu. Zavarana flagrantnom činjenicom da se domaća publika uvek i "primi" na takav način, srpska vlast tog poslovično "golog cara" nudi i međunarodnoj zajednici, besomučno drečeći i trubeći o dvostrukim aršinima i neobjektivnosti, iako međunarodna zajednica, ali i sve veći deo domaće, vidi da je car, ipak, go. ■■

Moneta za potkusurivanje velikih

PIŠE: IVAN TOROV

Uprkos optimističkim najavama, procenama i uveravanjima iz krugova međunarodne zajednice od pre šest ili nešto više meseci da će priča o konačnom ili nekom drugom statusu Kosova biti zatvorena u relativno kratkom roku i bez većih potresa, sve se u međuvremenu u velikoj meri izokrenulo. Kao da je čitav proces rasplitanja kosovskog čvora poslednjih meseci dobio smer i razmere, čiji krajnji ishod sada malo ko - ako nije ostrašćen i ne pripada nekoj od zainteresovanih strana - može objektivno da predvidi. To što je Finac Marti Ahtisari završio svoju posredničku misiju i razaslao predlog da Kosovo dobije tzv. nadziranu nezavisnost, nije nas približilo izlazu iz mračnog kosovskog tunela, ali je uvećalo konfuziju i kontroverze, pa i strahovanje da je potraga za statusom u međuvremenu zalutala u lavirintu svakojakih uzajamno konfrontiranih stavova, opcija, interesa i kalkulacija. Uz strepnju da će pravi problemi tek uslediti...

Pogrešna računica evropske i američke diplomatije da će Kosovo, kao još jedan, po njihovom viđenju, regionalni balkanski problem, reklo bi se, završna epizoda davno započetog raspada bivše SFRJ, lako i bez jačih otpora rešiti, izjalovila se pred naletom probudene i, u međuvremenu razgoropađene ruske (Putinove) ambicije da povрати makar deo svog nekadašnjeg uticaja na međunarodne prilike. Tako je jedan, u suštini, za svet marginalan spor dobio status svetskog problema.

U prepoznatljivoj osobini da slabo procenjuje i predviđa kretanja i procese čak i u sopstvenoj kući, i manirom da potcenjuje snagu "nove" Rusije, ali i prkosnu vitalnost najvećeg dela srpske političko-nacionalističke vladajuće i opozicione oligarhije, Evropa i SAD (posebno ovi prvi) su dospеле do tačke kada mogu sa rezignacijom da zaključe da su se - pošteno zaglavili. I upravo to osećanje nemoći, ali i straha da bi cenu daljeg rusko-američkog nadgornjavanja i pregnjanja oko Kosova platila ta još uvek krhka i ranjiva evropska tvorevina (EU), primorava Brisel na defanzivno iščekivanje da Buš i Putin, ipak, nađu nekakvu formulu kako se kosovska kriza ne bi Evropi lupila o glavu. Najpre su nade polagane u bilateralne rusko-američke kontakte, zatim se sve okrenulo nedavnom samitu lidera osam najrazvijenih zemalja sveta pa, kako ni taj skup nije doneo priželjkivano olakšanje, preostao je susret Buša i Putina na porodičnom imanju američkog predsednika u Mejnu 1. i 2. jula.

Taktika lidera dve velike sile - koja se može prepoznati u formuli Buš u klin, Putin u ploču ili obratno, odnosno

američkoj poruci da će, ako ne bude druge, jednostrano priznati nezavisno Kosovo, i ruskoj pretnji da će upotrebiti veto - stvorila je, maltene, svetsku konfuziju ne samo oko krajnjeg ishoda srpsko-albanskog kosovskog spora, već i oko pravih namera oba predsednika. Kosovo je u međuvremenu postalo predmet geopolitičkog okršaja Rusije i SAD, koji mnoge navodi na sumornu pomisao – nismo li se, posle jedne duže pauze, ponovo našli u predvorju obnavljanja hladnog rata. Putin preko Srbije koristi priliku da manifestuje kako je Rusija “stala na noge”, da se sa njenim “interesima ne može više olako manipulirati”, da pokaže da se Moskva na velika vrata vraća na pozicije velike sile. Pretnjom ulaganjem veta u Savetu bezbednosti UN, zapravo, nastoji da stvori prostor za postizanje nekih drugih, strateški za nju mnogo važnijih ciljeva nego što su Srbija, Kosovo i Balkan. S druge strane, Buš istrajava na uverenju da su SAD i dalje jedina moćna svetska sila i porukama iz Tirane, Sofije i Vašingtona testira dokle je Rusija spremna da ide u zatezanju užeta i ometanju evro-atlantskih vojnih, političkih i ekonomskih interesa.

Iako ne može da sakrije svoju zbuđenost i, donekle, zatečenost najnovijim razvojem situacije oko Srbije i Kosova, Evropa, ipak, pokušava da nekim novim predlozima, u koordinaciji sa Vašingtonom, koliko koliko zadrži inicijativu, ili bar privid da je ima u rukama. Najnovija ponuda da se važnost Rezolucije 1244. oroči na još 120 dana, u kom roku bi Beograd i Priština odradili još jednu rundu direktnih pregovora, smatra se poslednjim ustupkom Zapada Putinu pre nego što na jesen bude izglasana rezolucija o konačnom statusu. Ovim predlogom se Americi i Bušu donekle olakšava “trgovina” sa Rusijom i Putinom u pokušaju da se proces rešavanja kosovskog problema što pre odblokira, a da pritom nijedna od dve strane (SAD-EU i Rusija) ne proglasi sebe pobednikom ili gubitnikom. Time se ruskom lideru pruža prilika da se elegantno izvuče iz “svetske fertutme” koju je, dobrim delom, i sam stvorio prestrojavanjem na srpsku stranu i pretnjom da će upotrebiti veto. A Beogradu poruči da zbog njega - ukoliko Koštunica i Tadić odbiju i ovu inicijativu - neće do kraja zaoštavati odnose sa Zapadom. Kosovskim Albancima, opet, iz Brisela i Vašingtona stižu upozorenja da nova pregovaračka runda i odlaganje rešenja do jeseni, ma koliko za njih bili frustrirajući, ne bi smeli da budu povod za ispoljavanje nezadovoljstva izazivanjem demonstracija ili bilo kakvog oblika nasilja na Kosovu.

Srpska strana - iako ne krije zadovoljstvo zbog činjenice da je Rusija učinila ono što ona sama nije mogla, osujetila tzv. brzo rešenje za Kosovo - ipak je u najdelikatnijoj situaciji. Pretežnim, čak i isključivim oslanjanjem na rusku podršku, uvećala je svoju tvrdokornost u insistiranju na jednoj jedinoj opciji, opstanku Kosova u sastavu Srbije. Ujedno, umanjila svoju uverljivost u tvrdnji da joj nije stalo da se kosovski spor odugovlači i razvlači godinama i decenijama. Svoju “konstruktivnost” iskazuje nudeći, manje-više, kozmetičke prepravke svoje platforme “nadzirane autonomije”, ili ti, “suštinske autonomije”, odnosno “više od autonomije, manje od nezavisnosti”, a stalnim ponavljanjem poruke da “Srbija

nikad neće priznati nezavisno Kosovo” i “otimanje 15 odsto teritorije”, veličanjem Rusije, satanizacijom SAD, Ahtisarija i “albanskih separatista i terorista”, i pokušajem izazivanja podele unutar Evropske unije, svoje šanse da utiče na konačni ishod svodi na minimum. Uz rizik da u samom foto-finišu bude izbačena iz igre, ukoliko se pokaže da sadašnji tvrdi ruski stav nije motivisan isključivo željom da Srbija zadrži Kosovo. Procena Dušana Janjića iz Foruma za etničke odnose da Beograd stalno nešto čeka, ili da se Albanci unerveže i pokrenu nasilje na Kosovu, ili da se nekim čudom promene odnosi u međunarodnoj zajednici, što znači da Rusija ni po koju cenu neće žrtvovati Srbiju, možda je najpribližnija opisu sadašnje taktike vlade i ideološke matrice Vojislava Koštunice i njegovog okruženja. Njome, nema sumnje, dominira logika stalnog kupovanja vremena, testiranja nečije izdržljivosti i iščekivanja da će se odugovlačenjem i razvlačenjem relativizirati, možda i do kraja obesmiseliti ideja o kosovskoj nezavisnosti. To, reklo bi se, ideološko i iracionalno samozavaravanje u poslednje vreme ide tako daleko da se ispoljava gotovo apsolutna spremnost političke i nacionalne garniture da se “zbog 15 odsto teritorije” žrtvuje “preostalih 85 procenata”. Drugim rečima, pristankom da joj Rusija bude jedini garant da će Kosovo “ostati srpsko”, Srbija se našla u sendviču interesa velikih sila i predmet njihovog žestokog preganjanja. Iako je šef države Boris Tadić u intervjuu dnevniku “Danas” upozorio da bi bilo “loše da velike sile zatežu svoje odnose na našem slučaju”, utisak je da srpska vladajuća politička grupacija oko Koštunice, potpomognuta radikalima i socijalistima, ali i (ne)voljnom indolentnošću demokrata, nije previše uznemirena opasnošću da bi Srbija, Kosovo i neke druge zemlje regiona mogle poslužiti kao moneta za potkusurivanje velikih sila. Šta više, kako spor oko statusa eskalira, ovde je sve više zalaganja da Srbija treba da “za sva vremena” izabere Rusiju i napusti evroatlantske integracije. U nekim nacionalističkim krugovima se može čuti i mišljenje da “hladni rat i nije tako loša stvar ako će sačuvati Kosovo u Srbiji”, a i još ekstremniji stav da je “Kosovo prava prilika da Srbija i njeni građani odigraju, ovog puta, kolektivnu ulogu Gavrila Principa XXI veka.”

Takve i slične ostrašćene i nacionalistički obojene reakcije, uglavnom, počivaju na uverenju, zapravo zabludi, da je Srbija danas bar onoliko strateški važna kao nekadašnja SFRJ, pri čemu se ignoriše realna opasnost da se jedna mala zemlja, iza koje, inače, stoji teško nasleđe serije ratova, ratnih zločina i nacionalističkog ludila, ne može ničemu dobrom nadati ukoliko prihvati da bude u središtu suprotstavljenih interesa velikih sila. Može se zamisliti veličina novog nacionalnog poniženja i poraza i količina daljih frustracija i razočarenja ukoliko se, recimo, dogodi (što se u sadašnjoj konstelaciji snaga u svetu ne isključuje) da se Rusija - kad se u daljoj komunikaciji sa SAD i EU namiri nekim drugim strateškim interesima - odrekne podrške Srbiji. Račun će, u svakom slučaju, biti isporučen Beogradu, a način kako će ga plaćati moraće da izabere sam. ■

Ruskij vapros

PIŠE: BORA ĆOSIĆ

Odmah posle Drugog svetskog rata odigravala se nogometna utakmica izmedju sovjetskog tima i naše male fudbalske čete, jugoslovenske. Bilo je golemo uzbuđenje oko ovog susreta, veliki bratski narod šalje nam svoje sportiste u goste! Ali ono što sam zapamtio iz tog dalekog časa moje mladosti bila je primedba jednog rodjaka, da naravno, moramo navijati za Ruse. Time se očitovale mišljenje mnogih naših levičara: najbolje bi bilo da Jugoslavija postane jedna sovjetska republika. Ova politička sodomija imala je međjutim dublje korene, uzimajući u obzir onaj vekovni neprirodni duhovni brak izmedju Rusa i Srba. Uvreženo je bilo shvatanje, da su ova dva naroda nesumnjiva braća, samo što je jedan od njih neuporedivo veći, drugi skoro da je nedorasli, slaboumni kript. Crnogorci su istina, izumili jednu floskulu, budalastu ali veselu, nas i Rusa je dvesta miliona! Ipak, to je bila sasvim sumanuta, ponešto perversna mezalijansa, srpska djevica bila je u najboljem slučaju jedna od mnogih prilježnica golemog ruskog sultana.

Mali narodi imaju katkad osećanje siromašnih rodjaka, dece bez roditelja, zbog toga im uvek nedostaje neka bogata teta ili stric iz Amerike; tako su ljudi Srbi kroz nekoliko stoleća upirali oči u moskovsku carevinu kao u svog nesumnjivog skrbnika, tutora, svemogućeg zaštitnika. Ova opsena traje do danas. To dolazi najpre od ignoriranja povijesnih činjenica, a potom, od onog osećanja kukavelja koje se razvija u sitnim nacijama, ako već nemaju autoritarnog oca, onda makar da smognu bogatog i moćnog očuha!

A stvari stoje mnogo drugojačije, bez romantične oreole u koju Srbi nezasnovano umotavaju veljikuju Rusiju. Srbi pod Karadjordjem početkom devetnaestog veka teško su moljakkali po moskoviji sa nadom da će odande dobiti potrebno oružje za ustanak protiv Turaka. Umesto toga Rusi su sami došli svojim trupama na srpsko tle, ali u prave sukobe na strani Srba ulazili su s mnogo otezanja. U čitavom periodu od 1807 do 1811, Rusi su nekoliko puta ostajali ravnodušni i rezervisani pri turskim napadima na oslobođeni deo Srbije. Mnogo trezvenije gledao je na stvari prota Mateja Nenadović,

uporni pregovarač sa Rusima, neka vrsta ministra vanjskih poslova pobunjene Srbije, stalni molitelj za pomoć i spas koji se istovremeno obraćao i na drugu stranu, u Beč.

Kasnije, došlo je do ruske podrške kod sklapanja nekoliko mirovnih paktova, ali tako da je Srbija i dalje smatrana jednom turskom provincijom. Današnji rusofili dakle zaboravljaju tešku deziluziju i razočarenje u Ruse srpskog vožda Karadjordja, ponižavajuće laviranje prema Turcima kasnijeg kneza Miloša Obrenovića jer je čvršće zaledje Rusije uglavnom izostajalo.

Sasvim slične prilike odvijale su se tokom partizanskog rata, 1941-1945. Opet su se Jugosloveni, a najpre Srbi, našli u stisci, nemačke divizije progonile su maleni Titov odred po šumama i gorama, pa je bilo logično da Sovjeti bace koju količinu strojnica na neko tajno mesto u nepristupačnim planinama. Ovo se nažalost pretvorilo u dugotrajno veliko iščekivanje, kao iz naslova Dickensovog. Pa je jedan od Titovih doglavnika, slikar i nepokolebljivi revolucionar Moša Pijade, uzaludno noćima palio vatre po toj visoravni, ruskih aviona nikako nije bilo. Umesto toga Staljin je po svome generalu poslao Titu poklon, krivu gruzijsku sablju, vrlo skupocenu, pozlaćenu, starinsku. A ruski tenkovi, moćni i mnogobrojni, došli su tek sa Rusima, u vreme nastupanja prema Beogradu.

Ona sablja, simbolična i naoštrena, pokazala se znakovita malo kasnije, u doba rascepa izmedju Beograda i Moskve, godine 1948. Zbog čega je nastupio taj rez izmedju bratskih zemalja, nije tako lako ustanoviti. Bilo je dragoceno za naše okolje otepeti se od boljševičke stege, ali ova se, zapravo nastavila u blažoj formi i kroz Titov disidentski režim. Pa je pitanje, nije li njegov otpor Staljinu imao i psihološke konotacije, sin se pobunio protiv rogotatnog oca. U Srba nije baš bilo lako preskočiti večni spomen na bratsku Rusiju, mislim da je onih koji su iskusili robiju u Titovim logorima, jer su ostali verni Staljinu, bilo najviše srpske nacionalnosti. Pa je nekoliko srpskih generala poubijano u lažiranom begstvu, a samo jedan jedini važan Hrvat, likvidiran u zatvoru, Hebrang.

Ipak je dašak ruskog duha nastavljen, bez obzira na stvarne događaje a i osećanje bratstva u običnih srpskih ljudi produžavalo se.

Ja imam u sećanju sasvim drugojačiju sliku kojom ruski duh i rusizam kao pojava očitovao se, recimo u godinama izmedju dva svetska rata, u Beogradu. Najpre, bilo je nesumnjivog uticaja klasične ruske literature, Tolstoj, Dostojevski i Turgenjev imali su u ranim godinama srpskog gradjanstva zlatom uokvirena sabrana dela, osim toga, u Beogradu je našao dom mnogi ruski autor, filosof, profesor publicist kada su se odbegli od Lenjinove revolucije pojavili medju nama. Ali oni ostali, zanatlije, pevačice, šoferi, štampari, optičari, proizvodjači abažura, knjigovesci, mnogobrojni fahmani ruskog porekla, uz ponešto lažnih grofica i izmišljenih velikaša, su u beogradskom gradjanstvu izazivali tek laku ironiju i blagi prezir. To je još jedno mesto gde je ruski mit trebalo da se verifikuje, a nije! Školska deca, medju kojom sam i sam bio, izumila su svoju rugalicu za malene

kolege iz istog razreda: "Rus kupus!"

Naravno da je u okupiranom Beogradu (1941-1944) nanovo ojačao ruski mit, njihovi tenkovi očekivani su kao spas od nemačkih zavojevača. Na dan oslobodjenja, medju gradjanstvom došlo je opet do novog šoka, sovjetski pešadinci bili su omaleni, rošavi, kosooki, mnogo njih bilo je iz azijskih republika. Nije se dakle pojavio plavokosi junak iz filma "Pastir Kostja" Stoljarov, nego dežmekasti general Ždanov, koji je govorio na trgu, popevši se na tenk.

Posle razvoda sa Staljinom stvari su išle svojim putem, jačao je ponešto američki mit, takodje prilično neopravdano. Tadašnji sinovi srpske buržoazije gledali su u svaku američku robu, od muzike do žvakaćih guma, kao u nebesku manu, pa je tek potom, u opštem tvrdom stavu Amerike kod tršćanske krize, 1953, počela i ta opsena, amerikanizmom, da se krnji. Ovo je pojačano u najnovijoj povijesti, aktuelna nacionalistička vlada Srbije sasvim se okrenula od američkih motiva, Ameri su, kao i godine 1944, kada su gadjali nemačke ciljeve, 1999 još jednom bombardovali srpsko tle, time im je sudbina bila zapečaćena. Prirodno za shvatanje srpskog plebsa bilo je i nadalje gledati u Rusiju, - "ona će nam sačuvati Kosovo", - a zapravo je sačuvala samo mnoge odbegle zlikovce iz Miloševićevih ratova, najpre njegovu udovicu, sumanutu skribomanku, krivca za nekoliko planiranih političkih ubistava.

Došlo je do nejasnog obrata, mestimično i dalje boljševička, ruska država postala je uzdanica radikalne srpske desnice, krezubih četnika pod crnom zastavom, sa mrtvačkom glavom na sredini. Tako se jedna rigidna domovina komunizma, tek delimično reformisanog, našla da štiti srpski nacionalistički program, čija osnova leži u četničkom pokretu iz Drugog svetskog rata, saradniku nemačkog okupatora. Ovo ne pokazuje samo košmarnu zbrku u glavama tih opasnih srpskih vukodlaka, nego i potpuno rastrojstvo, društveno, političko i mentalno, savremene Rusije. Zemlja koja i dalje koristi komunističku himnu a pomaže goleme kradljivce da sagrade holivudska bogatstva, prestonica u kojoj se mogu videti paralelno staljinske petokrake i carski orlovi, nije sasvim pri sebi.

Bilo je u tim dugim decenijama i svetlih momenata, imao sam prijatelje medju mladim pesnicima Rusije, poznavao sam neke njihove čuvene pevače, šahovske velemajestore, slušao sam i ja Svjatoslava Richtera u beogradskoj muzičkoj sali, činilo mi se da će svojim čeličnim prstima razbiti naš jedva naštimovani klavir.

Jednom davno, svetski šahovski prvak Mihail Talj boravio je u beogradskoj kući mojih bliskih prijatelja. Onde je naišao prvi put na italijansko izdanje Pasternakovog romana "Doktor Živago", štampanog van Rusije u originalu. Govorilo se da ga je tokom noći pročitao, pa kada se vratio u Moskvu, zahvaljujući šahovskoj memoriji, izdiktirao je onde zabranjenu knjigu.

Danas više ne verujem ni u taj mit. ■■

Koliko smo duboko zagazili

PIŠE: BOJAN AL PINTO-BRKIĆ

Poletna i puna energije, nova vlada premijera Vojislava Koštunice (koju nipošto ne treba povezivati sa prethodnom vladom istog premijera) uspela je da u prvih mesec dana mandata povuče dva od osam koraka ka rešenju sada već decenijskog problema. Haškom tribunalu su izručeni Zdravko Tolimir i Vlastimir Đorđević. Procesi za Srebrenicu i kampanju na Kosovu trebali bi dobiti zamah, a i Srbija je malo prijatnija zemlja za život.

Jedino što baca senku na ova izručenja je - propuštena prilika. Nova vlada premijera Koštunice, privržena saradnji sa Haškim tribunalom i evroatlantskim integracijama, morala je preuzeti odgovornost za hapšenje dvojice visokih oficira optuženih za najteže zločine i uputiti poruku da će ista sudbina zateći sve one koji se skrivaju - u zemlji ili u inostranstvu, svejedno - jer je vlada istinski opredeljena da uspostavi vladavinu prava. Uz rizik da bi se odmah našli neki koji bi u javnosti udarali šakom o sto i nepotrebno povisili ton, čini se da je sve manja šteta od toga da pola Srbije veruje da se optuženi za genocid i masovna ubistva i progone voze čamcem ili, još gore, sunčaju pored njihove dece.

Objašnjenja koja su ponudena javnosti kod ozbiljnih ljudi izazivaju podsmeh. Ko god ih je smišljao kao da je računao na negativnu reakciju: uhapšeni u navodnom pokušaju ilegalnog prelaska granice sa Bosnom i Hercegovinom, odnosno na neprijavljenom radu u Crnoj Gori. Poruka je verovatno trebalo da bude da država Srbija nije mislila ozbiljno da hapsi optužene za ratne zločine, nego su "okolnosti narasle", pa je "reakcija iznuđena". To su svojim izjavama potvrdili i ministri koji nisu mogli da se usaglasu oko jedne verzije događaja, makar i izmišljenog, čime su najozbiljniji potezi nove vlade devalvirani na nivo vašaškog.

Nameće se pitanje da li su državni funkcioneri, koji su, po svaku cenu, želeli da skinu odgovornost za sprovođenje zakona sa sebe, svesno lagali. Ako nisu,

morali bi da dokažu da ih je neko krivo informisao i naredo otvaranje istrage o obmanjivanju javnosti. Ako jesu, onda bi najpoštenije bilo da odmah ponude ostavku. Građani nikada nikoga nisu izabrali da izbegava odgovornost za sprovođenje zakona, a kamoli da ih obmanjuje pričama kako su, eto, optuženi za ratne zločine kao male zeke, pa se jedan zeka zaigrao i odskakutao u Bosnu, a drugi u Crnu Goru, gde su ih uhvatili lovci koji nemaju nikakve veze sa nama, ni slučajno, tako mi vezice sveže šargarepe. Građani imaju pravo da znaju šta rade njihovi demokratski izabrani predstavnici, bilo dobro ili loše. To se u teoriji države zove pravo na tačnu i pravovremenu informaciju, koja prethodi pravu državnih organa da privremeno zataje informaciju kada je to neophodno radi ostvarenja državnih ciljeva i interesa (državna tajna). Nigde, stvarno nigde u teoriji države ne piše da državni organi, pod bilo kojim uslovima, imaju pravo da obmanjuju građane. Mogu da prečute nešto i da kasnije objasne zašto su to uradili, ali ne mogu da izgovore nešto što je netačno, jer je to u modernom svetu nespojivo sa njihovom funkcijom. Prođemo li na brzinu kroz političku istoriju XX veka, shvatićemo da je najveći broj vlada pao zbog pokušaja da se građanima laže. Specifičnost Srbije je u motivu: kod nas se ne laže da bi se sakrilo nešto loše, već da bi se sakrili potezi ka vladavini prava. Da neko slučajno ne pomisli kako postoji rešenost da uljudimo zemlju...

Slučaj Tolimira i Đorđevića pokazuje koliko smo duboko zagazili. Stvarnost zemlje zamagljena mitovima o odbrambenim ratovima na teritoriji suseda i herojima iz tih ratova koje sada traži Hag, porazila je našu sposobnost da razlikujemo dobro od lošeg. Sedam godina sa Koštunicom, najpre kao predsednikom Jugoslavije koje više nema, a zatim kao premijerom Srbije, u mnogome je umrtvilo javnost rođenu u kampanji protiv Miloševića. Reakcije na hapšenje organizatora masovnih ubistava u Istočnoj Bosni i na Kosovu bile su znatno jače na Zapadu, dok se u mlakim saopštenjima i nevoljnim izjavama u Srbiji moglo razumeti da državni organi u redovnom postupanju po službenoj dužnosti ponekad poštuju zakon. U jednom nizu koji počinje sa pominjanjem nadaleko čuvene devete rupe na svirali, logično je da nas se Tolimir i Đorđević ne tiču. Građani Srbije su navedeni da to posmatraju kao jedan kuriozitet u inače dosadnom i bezidejnom nadgornjavanju sa međunarodnom zajednicom oko Kosova.

Zašto su Tolimir i Đorđević toliko važni, kristalno je jasno. Njihova hapšenja obesmislila su sve fantazije o optuženima za ratne zločine čija sofisticirana veština skrivanja potpuno prevazilazi kapacitete državnih organa da im uđu u trag. Sve što smo slušali o onima koji nisu tu, a možda i jesu, ali mi to nikada nećemo saznati, o mrežama jataka, o prstenima obezbeđenja, bilo je puko izgovaranje. Kažu da je kod Tolimira, prilikom pretresa stana, pronađena važeća mesečna karta za gradski saobraćaj. Toliko o sofisticiranom skrivanju neuhvatljivog obaveštajca vojske bosanskih Srba. Verovatno ćemo jednog dana otkriti da u obaveznom uputstvu tajno izdatom u Han Pijesku novembra 1995. godine piše: "Rat

je završen. Iznajmite stan u vojnim naseljima i redovno kupujte mesečne karte za gradski prevoz. Kad vam priđu uniformisana lica i legitimišu se, vi pokažite mesečnu kartu – to je lozinka, a oni će vas uputiti u prednji deo vozila. Prepoznaćete ih po plavoj uniformi." Kondukteri, magacioneri, policajci, obaveštajci, ko će se baviti tim detaljima.

Sudbina Đorđevića je još dirljivija. Dugo se mislilo da je izabrao večnost ruskih stepa i da će kao Gogoljevi junaci živeti van vremena. "Prijatelji iz Rusije" garantovali su mu bezbednost u Crnoj Gori. Taman je trebalo da se zaposli, kad su ga izručili, čime se otvaraju vrata socijalnom aspektu priče i problemima s kojima se optuženi za ratne zločine susreću na tržištu rada. U današnje vreme nema toliko posla za organizatore masovnih ubistava sa iskustvom, a zemlju ipak treba izgraditi.

Izvlačenje Tolimira i Đorđevića iz šešira donelo je novoj vladi premijera Koštunice privid međunarodne podrške u evropskim integracijama Srbije. Zemlja je svečano nastavila pregovore o stabilizaciji i pridruživanju, koji bi uskoro mogli biti privedeni kraju, ukoliko uslede izručenja Gorana Hadžića, Stojana Župljanina i dvojice najtraženijih begunaca od pravde, Ratka Mladića i Radovana Karadžića. Osim toga, vlada mora demonstrirati odlučnost da oni koji nisu obuhvaćeni haškim optužnicama, a postoji opravdana sumnja da su počinili ratne zločine, budu izvedeni pred domaće sudove i da ti procesi ne budu reakcija na emitovanje nekog filma na televiziji ili štampanja novinskog članka, već da se nadležni državni organi ozbiljno pozabave istragama. Osmi i poslednji korak koji će Evropska unija i NATO ocenjivati prilikom razmatranja kandidature Srbije za punopravno članstvo, na političkom nivou, biće odnos javnosti prema ratnim zločinima i njihovom nasleđu. Ako možemo da zamislimo da bi službe bezbednosti u nekom trenutku možda i uredile da se Hadžić nađe u prebrznoj vožnji na autoputu Beograd – Zagreb, da Župljanin pokuša da podmiti policajce u Drvaru, da Mladić remeti javni red u Bratuncu, a Karadžić sruši saobraćajnu tablu sa natpisom Republika Srpska, trebaće mnogo više napora da se preokrene odnos javnosti prema ratnim zločinima.

Srbija mora da ojača svoje institucije i izgradi pravu kritičku javnost koja će utemeljiti odnos prema jednom od najmračnijih perioda u istoriji srpskog naroda, prema onima koji su izvikani za vođe i prema onome što je u ime naroda činjeno, a iza čega je najčešće stajala korist uskog kruga pojedinaca. Patriotizam je nešto što Tolimir i Đorđević nisu bili sposobni da dokuče. Oni su se na najgori mogući način odužili Srbiji. Na kraju, Srbija im je čuvala obraz, kao što su i oni njoj. ■

PIŠE: GEOFFREY NICE

Uska granica između pojedinca i države

Otprilike trinaest meseci pre Miloševićeve smrti, započeo sam pripremu završne reči koja je, posle redigovanja, mogla da se pojavi u konačnoj verziji. Taj tekst glasi:

“Tokom iznošenja odbrane postojala je mogućnost da se relevantan istorijski materijal razdvoji od irelevantnog, koji Sudsko veće ne bi trebalo ni da pokušava da procenjuje. Stav Tužilaštva, o tome koji su događaji bili značajni, često se nije razlikovao od mišljenja svedoka, čak i kada nismo mogli da se složimo u pogledu tumačenja tih događaja. Tužilaštvo se zalagalo za to da detaljno razmatranje ne ide dalje od 1966. godine kada je smenjen Ranković, ili od reformi sprovedenih od 1968. do 1971, koje su rezultirale Ustavom iz 1974 godine. Konačno, može se smatrati da je ono što se događalo tokom života mnogih osoba uključenih u ratove – tojest, tokom prethodnih 25 godina – po svojoj prilici obezbedilo “gorivo” koje su nacionalisti kasnije lako zapalili. Ovi nacionalisti – koji su se pojavili s neospornim ugledom koji im je pružao status akademika – ustoličili su ili “miropomazali” Miloševića kao svog izabranog lidera i to onda kada je po njima nastupio pogodan trenutak da se opasne ideje realizuju od strane čoveka od koga oni, samo mislioci, mogu da se distanciraju.”

U skladu s pravilima za vođenje postupka zasnovanog na akuzatorskom sistemu, Milošević je umro kao nevin čovek. On je tek trebalo da iznese svoje argumente, odnosno, da izvede dokaze. Stoga nikada neće biti poznato kako bi se ova završna reč nastavila. Jer, ne bi bilo umesno da ja ili bilo ko drugi sada u smislu obrazloženja presude iznosimo nešto što bi se možda dogodilo na kraju tog suđenja – a možda i ne bi.

Šta bi onda bile svrha i vrednost tog suđenja? Stavovi po ovom pitanju su različiti.

Hartli Šokros, britanski tužilac u Nirnbergu, rekao je o tom procesu:

“Ovaj Tribunal će istovremeno obezbediti standard i merodavnu, nepristrasnu dokumentaciju koja će u budućnosti predstavljati oslonac za one koji budu tragali za istinom, odnosno, upozorenje za političare”.¹

Za njega je taj proces predstavljao sve – u pravnom, istorijskom i sociološkom smislu.

Postoji još jedno mišljenje. Pišući o suđenju Ajhmanu, Hana Arent je rekla sledeće:

“Svrha ovog suđenja jeste da se zadovolji pravda i ništa više. Čak i najplemenitiji viši ciljevi mogu samo da odvrte

pažnju od onoga što je glavni posao zakona: da odmeri optužbe iznesene protiv optuženog, da donese presudu i da izrekne kaznu.”²

Kojem od dva oprečna stava je bliža vaša procena ovog suđenja – jer, *vaša* procena je važna a ne moja? Da li smatrate da je suđenje bilo gotovo privedeno kraju, iako to nije bilo tako – što bi verovatno bio stav Šokrosa – i stava Hane Arent koja bi po svojoj prilici rekla da ovo suđenje – budući da nije završeno – efektivno nema nikakvu vrednost?

Pre nego što pređem na više lična zapažanja, navešću još jedan, poslednji citat, čija je poenta možda nešto drugačija, ali se ipak ne udaljava od opšte teme. Oto Kiršhajmer, poznati politolog, po obrazovanju pravnik, emigrirao je iz nacističke Nemačke 1933, a 1961. godine napisao je jednu merodavnu knjigu na temu “političke pravde”, koristeći taj termin “da bi odrazio traganje za idealnim poretком čiji će svi članovi saradivati i biti u interakciji s političkom zajednicom kako bi ostvarila svoj maksimum”.³ U glavi posvećenoj suđenjima u Nirnbergu napisao je sledeće:

“U problematičnom poduhvatu kao što je formulisanje političke odgovornosti pravničkim jezikom, jalovim poslom mogao bi se smatrati čak i pokušaj da se razdvoje politička odgovornost za neku neuspelu politiku i odgovornost za politiku čiji zločinački karakter počiva na inherentnom kršenju osnovnih pravila ljudskog ponašanja. Na primer, moglo bi se dokazivati da su sredstva za razaranje koja će se koristiti u nekom budućem ratu tako zastrašujuća, a njihove posledice tako katastrofalne, da će svako ko se upusti u neki veliki ratni poduhvat bez obzira na ciljeve i motive obavezno morati da postane zločinac. Svi nosioci vlasti i njihovi glavni potčinjeni, ako bi primenili nasilje koje prevazilazi nivo kompatibilan s održavanjem postojećeg stanja civilizacije, automatski bi stekli status zločinaca.”⁴

Ako je Kiršhajmer u pravu, kakvu vrednost bi moglo da ima suđenje Miloševiću, ili bilo kom navodnom ratnom zločincu koji je “nosilac vlasti”, bez obzira na to da li proces jeste ili nije bio okončan?

Ja nisam u položaju da procenjujem da li je suđenje Miloševiću imalo, odnosno, da li ima neku vrednost. Ja nisam kompetentan da to presuđujem pošto sam od početka do kraja suđenja bio samo zastupnik optužbe.

U Tribunal sam došao 1998. godine kako bih se uključio u slučaj koji je neosporno bio značajan i zanimljiv. Iako sam prethodno imao veoma malo veze s bivšom Jugoslavijom, nisam morao detaljno da se upoznam s pozadinom ratova, budući da se taj slučaj ticao prilično lokalizovanih zločina koje su u centralnoj Bosni Hrvati počinili nad Muslimanima.

Tribunal sam napustio 2001. godine, te sam se stoga, s relativno malo znanja o pozadini celog sukoba, vratio deset meseci kasnije, kada sam pozvan da zastupam optužbu protiv Miloševića.

Ovaj zadatak bio je drugačiji: zahtevao je od mene da kao neko ko dolazi sa strane, ne poznajući taj region ni tamošnju kulturu i jezik, i nemajući nikakvo iskustvo u tom smislu, naučim što je moguće više o relevantnom istorijskom i političkom kontekstu i da to znanje primenim. To sam i učinio, ali i dalje ne pretendujem na to da posedujem – ili nudim – mišljenja koja prevazilaze okvire moje kompetencije – samo suđenje.

Međutim, ovo stručno znanje ne mora obavezno da

opravda moju procenu rada Tribunala. Ono mi je, naravno, omogućilo da razmišljam o ovom osnovnom pitanju, o čemu i jesam razmišljao od kada sam 1998. godine došao u Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ): da li će ovaj sud moći iza sebe da ostavi nešto što bi se u razvoju međunarodnog prava moglo smatrati trijumfom? Ovakav ishod bi, svakako, trebalo da bude moguć. Na drugima je da kasnije utvrde da li je ta mogućnost i ostvarena. Prema mojim sadašnjim očekivanjima, uspeh Tribunala biće u najboljem slučaju ocenjen kao skroman ili ograničen uspeh.

Šta znači saradnja

Od samog početka, sebi sam postavljao još jedno pitanje: "Da je Engleska u nekom periodu bila optužena da je počinila zločine protiv Velšana i Škotlandana i da je postala subjekat jednog nametnutog pravnog sistema koji vode, recimo, islandski i iranski pravници – da li bih saradivao? Da li bih smatrao da je taj *nametnuti sistem* drskost? Da li bih se osećao obaveznim da govorim istinu? Ne znam. Međutim, veoma lako bih mogao da se opredelim za opstrukciju ukoliko i prethodno nisam bio protivnik upravo tih engleskih političkih lidera koji su izvedeni pred sud. Stoga, kao učesnik u radu Tribunala nametnutog državama naslednicama bivše Jugoslavije, svakako nisam zauzimao stav o prirodnoj sklonosti ljudi da saraduju s Tribunalom, ili o moralnoj ili etičkoj krivici onih koji to nisu hteli.

Ustvari, može se tvrditi i da je svaki tribunal nametnut pod okolnostima kakve su podstakle osnivanje MKSJ, dužan da pokaže poštovanje za zemlju i ljude kojima se bavi i protiv kojih možda može da ispolji posebna ovlašćenja koja su mu dala Ujedinjene nacije. U konačnoj analizi učinka ovog Tribunala važno pitanje moglo bi da bude da li je ispoljio dovoljno poštovanja i razumevanja za one čijim delima je bio ovlašćen da sudi.

Naposletku, zemlje članice UN obavezne su, naravno, da saraduju legalno osnovanim sudom kao što je MKSJ. Isto tako, u pravnom smislu, i građani su pojedinačno dužni da saraduju, te stoga oni među njima što cene pozitivne efekte vladavine prava, odnosno, oni što tu vladavinu poštuju, trebalo bi da se smatraju obaveznim da saraduju s Tribunalom kada se to od njih traži, ili čak i kada se ne traži. Međutim, ako je ovo možda previše kada je u pitanju običan građanin, sama država ne bi smela da ima nikakvu drugu opciju izuzev potpune saradnje. Šta znači ta "saradnja"? Šta bi ona trebalo da znači?

Pre svega, trebalo bi da znači potpuno stavljanje na uvid dokumentacije iz državnih arhiva, koja se na bilo kakav način odnosi na izvršenje planova koje sud istražuje. Države bi takođe trebalo da zauzmu aktivan politički stav kako bi identifikovale svedoke koji će se pojaviti pred sudom. Nikakva slična "proaktivna" saradnja nikada nije viđena od strane srpske države – izuzev kada su u pitanju bili nesrpski počinioci, kao u slučaju istrage osumnjičenih iz redova Oslobođilačke vojske Kosova (OVK). Ustvari, kada je reč o Srbiji i Hrvatskoj, saradnja je u početku bila na tako niskom nivou, da su tužioci i sudije po svoj prilici smatrali da nikada neće ni biti u stanju da dobiju bilo kakva vredna dokumenta. S dolaskom predsednika Mesića, otpor u Zagrebu je nesumnjivo počeo da popušta, mada nije u potpunosti došlo do preispitivanja u pogledu onoga što države, obavezne na saradnju, duguju Tribunalu.

Prema tome, nikakva proaktivna reakcija, kakvu ja predlažem, nikada nije smatrana razumnom i nikada nije tražena, posebno od Srbije. Tribunal je, čini se, smatrao da treba da bude zahvalan za bilo šta što dobije, a ne da zahteva ono što je s punim pravom mogao da zahteva i da odgovornost što mu se to uskraćuje direktno pripiše bivšim jugoslovenskim republikama. Ja sam oduvek pretpostavljao da Srbija u umerenom pristupu Tribunala njenoj obavezi da saraduje mora da vidi izuzetno povoljnu okolnost.

Uspeh slučajeva koje procesuiru Tribunal, a koji se bave krivičnom odgovornošću pojedinaca u narednim godinama biće ocenjivani na osnovu preciznosti i pravičnosti, što će u velikoj meri zavisiti od dokumentacije iz državnih arhiva, kao i od drugih dokumenata koje bi Tribunal bio u mogućnosti da pregleda. Prema tome, nivo saradnje ili nesaradnje Srbije s Tribunalom tokom suđenja Slobodanu Miloševiću biće značajna komponenta faktora na osnovu kojih će se ovo suđenje procenjivati. Potpuna i detaljna dokumentacija u smislu Pravila 54bis⁵ moraće da se razume. Moraće da se proceni koliko relevantnog materijala je Tribunalu dostavljeno na osnovu sudskih naloga, koliko ih je Srbija poslala dobrovoljno, koliko je obezbeđeno – ali ne i dato na uvid javnosti i zašto – i koliko uopšte nije dostavljeno.

Saradnja – ili odsustvo saradnje – Beograda s Tribunalom u vezi sa suđenjem Miloševiću, ukazala mi je na to kako je uska granica između individualnu krivične odgovornosti i odgovornosti države za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i posebno za zločin genocida. Najblaže što se može reći za Srbiju jeste da će se neizbežno videti da čak i kada bi možda bila spremna da otvori arhive u vezi s individualnom krivičnom odgovornošću za genocid u Srebrenici (u šta sumnjam, ali pretpostavljam da je moguće), vrata tih arhiva biće čvrsto zatvorena ukoliko bi ista ta dokumenta mogla da ukažu na umešanost države Srbije.

Izneću nekoliko zapažanja u vezi s opštom pravnom strukturom u okviru koje postoji ovaj Tribunal, stoga što ćete, ako razumete njegovu strukturu, možda lakše razumeti i njegovu nesposobnost da ostavi trajno i vredno nasleđe.

Bio je to i jeste u pravom – i u dobrom – smislu te reči politički sud.⁶ Njega su u okviru Ujedinjenih nacija osnovali političari i to iz određenih razloga:

- da donese pravdu žrtvama
- da utvrdi odgovornost individualnih počinitelja
- da spreči činjenje zločina na Balkanu
- da olakša ponovno uspostavljanje mira na Balkanu
- da prokupi istorijsku dokumentaciju u vezi sa sukobom tokom kojeg je izvrtnje istine predstavljalo bitan element etničkog nasilja
- da služi kao sredstvo odvratanja od činjenja zločina u drugim delovima sveta.⁷

Postoji i mišljenje da je stvarna stvrha ovakvih tribunala drugačija od proklamovane. Kako se često tvrdilo, stvarna svrha MKSJ bila je da se neuspeh Ujedinjenih nacija na Balkanu i u Ruandi prikrije smokvinim listom respektabilnosti. Bilo kako bilo, ovaj Tribunal je osnovan uz visokoparne izjave. Zato treba imati na umu koliko je različit od bilo kojeg domaćeg pravnog sistema i koliko je bio ekstravagantan u pogledu ispoljene stručne ambicije.

Kada biste bili zaista ozbiljno bolesni i morali da se podvrgnete operaciji rizičnoj za život, da li biste stoga

što imate urođeno poverenje u sve što je internacionalno, odabrali da vas operiše meksički hirurg uz asistenciju nekog Letonca i uz nigerijskog anestiozologa, kao i jednu japansku i jednu australijsku medicinsku sestru? Ili, da li biste se radije odlučili za tim koji govori istim jezikom i koji je prošao istu obuku? Naravno, na kraju "internacionalne" operacije, lekari bi možda jedni od drugih naučili ponešto u vezi s postupcima i tehnikama, ali bi to moglo da ugrozi vaše zdravlje, ili čak život. Vi se ne biste odlučili za tako osetljiv i važan zahvat s ljudima za koje bi međusobna komunikacija i razumevanje bili teži nego kada bi radili u poznatom, proverenom okruženju. Pa ipak, upravo ovo je učinjeno u MKSJ (i MKRS). Mi smo se potrudili da za najteža krivična dela sudimo u okviru jednog novog, posebno napisanog sistema, predviđenog da ga koriste sudije koje će saradivati s kolegama s kojima ih retko vezuje maternji jezik. Slučajeve pred sudije iznose tužioci odabrani po istom kriterijumu – na osnovu toga iz koje zemlje potiču. Sudije retko kada dolaze iz istih pravnih kultura koje bi mogle da ih podrže. Timovi tužilaca često se suočavaju s istom teškoćom. Da li je suštinski moguće da ovakav sistem bude sposoban da ostvari najbolje rezultate?⁸

U vezi s razlikama između *ad hoc* tribunala i etabliranih nacionalnih pravnih sistema, potrebno je imati na umu još nešto. Nacionalni pravni sistemi efektivno postoje u konintuitetu, osnovali su ih precizno "biračkog tela" kojem služe; poreski obveznici se oslanjaju na svoj pravni sistem kada im je potrebna pomoć, odnosno, pravni sistem, kada ga prekrše, pokreću protiv njih postupak. Isto biračko telo će po svojoj prilici (u demokratskim zemljama) davati i oduzimati madat vladama koje kontrolišu taj pravni sistem. Individualno ili kolektivno, građani i mediji mogu da nadziru vladu ili parlament pod čijom kontrolom se nalazi pravni sistem, i da utiču na njih, a ponekad čak mogu i da izdejstviju promenu zakona kada se utvrdi ili oseti da je to neophodno.

Ništa od svega ovoga ne postoji kada je reč o tribunalima kao što je MKSJ. Ne postoje poreski obveznici i biračko telo koji ga "finansiraju"; ne postoji parlament sačinjen od izabраних predstavnika, a svakako ne postoji ni prirodno ili identično biračko telo sačinjeno od konzumenata medija iz celog sveta.

Oni što svojim porezima finansiraju ovaj tribunal, na primer, u Japanu, retko ili nikada ne dobijaju na prvim stranama svojih dnevnih listova izveštaje o njegovom radu, ili greškama, ili problemima. Njihovi predstavnici u vladi ili parlamentu po svojoj prilici neće često, tačnije, neće nikada pokrenuti u javnosti pitanja u vezi s tribunalom. To je prepušteno Savetu bezbednosti.

Zbog svega ovoga tribunali funkcionišu izvan efektivnog nadzora nekog parlamenta ili nekog izvršnog organa/vlade. Treba se podsetiti da se čak i u najnezavisnijim pravnim sistemima, *sam sistem* nadzire od strane dela izvršne vlasti od koje bi u velikoj meri trebalo da bude odvojen. Nadzor će obično biti deo te izvršne vlasti, recimo ministarstva pravde.⁹ Ovakav nadzor ne postoji kada su u pitanju tribunali koje osnivaju Ujedinjene nacije, a ne postoji ni nadzor parlamenta, a verovatno ni nadzor od strane medija. Da biste shvatili koliko ovo mora da bude rizično za tako osnovan tribunal, sebi treba da postavite neka zaista osnovna *hipotetička* pitanja.

Da li zaista mislimo da bi pravni sistem Sjedinjenih Država bio u mogućnosti da istražuje slučaj Votergejt

onako kako ga je istraživao da nisu postojali pritisci od strane Kongresa i medija? Postojala bi mogućnost da izvršna vlast zaustavi istragu, te bi stoga i bila zaustavljena. Kada ne bi postojao stalni pritisak parlamenta i medija da li zaista mislite – ovo pitanje se postavlja onima što su upoznati s jednim tekućim engleskim problemom – da bi istraga koju u vezi s prodavanjem titula sprovede britanska policija i tužilaštvo mogla da ode tako daleko da se u okviru nje ispita aktuelni predsednik vlade?

Može biti – a verovatno i jeste tako – da osnivanje tribunala od strane nekog izvršnog političkog tela kao što su Ujedinjene nacije podrazumeva rizik da neće postojati adekvatan nadzor od strane izvršne vlasti, parlamenta, ili medija. Obaveza tribunala da dva puta godišnje *podnese izveštaj* nipošto ne mora da znači obavezu podvrgavanja nadzoru.

Nedostaci i uspeh

Počinem s kritičkim zapažanjima. Ovo je važno učiniti kako bi se izbegla mogućnost da netačni, a povoljni utisci zamagle rasuđivanje. Kada bi se takva zamagljena rasuđivanja kasnije otkrivala, poverenje u ovu instituciju i u njeno delovanje moglo bi nepravedno u *potpunosti* da bude uništeno. Neuporedivo je bolje da se odmah suočimo s nedostacima, a ja ću pokazati da je bez obzira na sve te nedostatke sud ostvario i značajan uspeh.

Navodim prvi i najvažniji problem. Da li je moguće da je Tribunal tokom svog postojanja bio podvrgnut spoljnim političkim pritiscima? Razumno je da se to pretpostavi. U pitanju je institucija koja nije u potpunosti transparentna i koja ne podleže nikakvom struktuiranom nadzoru. Zato je postojala mogućnost da se pritisci uspešno vrše, a da to ipak ostane neprimetno.

Jedna od glavnih oblasti u kojima je politički pritisak mogao neprimetno da funkcionise bila je "politika podizanja optužnica". Zašto je optužnica podignuta protiv osobe X a ne protiv osobe Y? Kako proces odlučivanja nije u potpunosti bio transparentan, a nije bio ni predmet stručnog preispitivanja, nikada nećemo saznati na osnovu kojih pravnih kriterijuma neki ljudi jesu, a neki nisu bili optuženi. Kako sada stvari stoje, sudije su bile obavezne da prihvate, ili da odbace optužbe koje je podiglo Tužilaštvo. Ispostavilo se da je to u velikoj meri formalnost, budući da sudije gotovo nikada nisu odbacile neku optužnicu. U nekoliko slučajeva sudije su odbacile neke delove optužnica, a posle 2006. bilo je i slučajeva da su zahtevale korekcije i dopune optužnica, što je sada dozvoljeno na osnovu dopune Pravila 73bis, kako bi optužnica mogla da bude preciznija. Međutim, nikada u istoriji postojanja ovog tribunala sudije nisu u potpunosti odbile da potvrde optužnicu koju je Tužilaštvo podnelo protiv nekog lica.

Bilo je primera da su se pojedinci u Tužilaštvu, pozivajući se na nepostojanje dovoljnih dokaza, protivili podizanju optužnica. Ovakvo izražavanje zabrinutosti poslednjih godina nije nailazilo na razumevanje ukoliko je bilo suprotno nekoj postojećoj politici ili odluci. Nikada nije zatraženo mišljenje stručnjaka u vezi s ovakvim odlukama, čak ni kada su bile kontroverzne.

Kada je reč o mnogo opštijem pitanju neodgovarajućeg pritiska i to u vezi sa suđenjem Miloševiću, želeo bih da razjasnim sledeće. Što se mene lično tiče, kad god se javio i najmanji problem političkog uticaja ili neodgovarajućeg pritiska, učinio sam sve što sam mogao da sprečim

uplitanje u valjano vođenje postupka, kao i bilo koji vid kršenja prava optuženog. Ja sam, međutim, mogao da se bavim samo onim što sam video, ili onim što mi je pokazano. Nikada ne mogu da budem siguran u nešto čega nisam bio svestan, ili što se događalo iza mojih leđa.

Jednu drugu oblast interesovanja predstavlja izbor pravnog sistema koji funkcioniše u Hagu, a ustvari, u velikoj meri i u Međunarodnom krivičnom sudu (MKS) sada kada je osnovan, a koji je u suštini akuzatorski. Zašto? Da li zato što je najbolji pravni sistem poznat na svetu – bez obzira na suđenje O.Dž. Simpsonu i mnoga neuspela suđenja pripadnicima IRA, vođena u skladu s njim – ili je njegov izbor u izvesnom smislu odražavao političku snagu onih što su ovaj sistem stvorili? Da li je to bio čin kulturnog imperijalizma?¹⁰

Pravni sistem i ograničenja

U svojoj nedavno objavljenoj knjizi, Kris Sitven piše da se tim Ujedinjenih nacija, koji je izradio Statut i Pravila Tribunala, opredelio za anglosaksonski model jednostavno stoga što je većini članova bio poznat.¹¹ Stiven citira Larija Džonsona, jednog od članova pravnog tima zaduženog za izradu Statuta i Pravila, koji kaže da su najvažnije odluke donošene na dnevnoj bazi: "Dok smo pisali, donosili smo veoma mnogo odluka; bilo je tako mnogo mogućnih načina da se stvar organizuje, znate, ponekad smo morali da 'bacamo paru'".¹²

Često su se javljale realne sumnje u vezi s podesnošću akuzatorskog sistema za suđenja ove vrste. Akuzatorski sistem može da bude zabavan, posebno u televizijskim serijama i filmovima. Ustvari, to je zaista odličan sudski sistem za izvesne vrste krivičnih dela i njihove počinioc. Međutim, oduvek sam sumnjao u stvarnu primenljivost ovog sistema kada je pitanju postupak protiv nekog političara, kao recimo protiv Miloševića. Jednostavno nije moguće da se za suđenje jednom lideru, gde postoji neograničena količina potencijalnih dokaza, izabere jednostavna linija dokazivanja kako bi Tužilaštvo "šutnulo loptu" u pravcu koji će akuzatorski postupak uskladiti s ovakvom jednosmernom pričom, posle čega se odbrani pruža mogućnost da loptu vrati istim, podjednako jednostavnim pravcem. Međutim, akuzatorski sistem upravo to zahteva.

Ovaj zahtev je nerealan jer nešto što je veoma složeno svodi na veštački pojednostavljene termine i podstiče neodgovarajuće pojednostavljeno razmišljanje od strane advokata i sudija. Uprkos tome, jedino što ja mogu da kažem jeste da nisam bio siguran u značaj akuzatorskog sistema stoga što su se malobrojne kolege koje su u Tribunal došle iz zemalja u kojima se primenjuje kontinentalno pravo (kao što je to sticajem okolnosti slučaj u bivšoj Jugoslaviji), retko zalagale za prednosti svog sistema i čak su se klonili insistiranja na njemu. Usled toga su sva suđenja održana u skladu s ovim, nametnutim sistemom.

Posledice akuzatorskog sistema uključuju i to da su sudije obavezne da igraju pasivnu ulogu, ili pasivniji ulogu, da sede i prihvataju ono što dobiju, a ne da kažu: "Mi ovo hoćemo, dajte nam ovo, dajte nam ono". Njihova pasivnost jednostavno se svodi na to da sudije poštuju instrumente na osnovu kojih je Tribunal osnovan i uslove kakve podrazumeva položaj na koji su postavljeni, kao što i odražava neke od nedostataka akuzatorskog sistema,

između ostalog i to koliko dugo suđenja traju.

Strahujem da se pasivnost sudija odrazila čak i na njihov odgovor na zahteve Tužilaštva, a svakako i odbrane, da se pribavi dokumentacija neophodna da bi uopšte moglo da se dođe do istine za kojom moraju da tragaju. Navešću jedan primer za ovo.

Na kraju suđenja Miloševiću, odbrana je u sudu podnosila dokumenta koja su specijalno "redigovana" za suđenja okrivljenima is SRJ/Srbije. Tokom istog vremenskog perioda – ustvari, duže od tri godine – srpske/jugoslovenske vlasti odbijale su da Tužilaštvu predaju ratne dnevike i ostalu dokumentaciju relevantnu za deo optužnice, koji se odnosi na Kosovo, a koja *jeste postojala* i koja bi neosporno bila od pomoći Tribunalu. Ova dokumentacija iz tog perioda mogla je da pomogne Tribunalu mnogo više od dokumenata koje je kasnije prikupilo jedno pristrasno telo osnovano 2001. godine pod nazivom Komisija za saradnju VJ.¹³ Ova komisija je ukinuta 2003. godine, ali nadživeli su je dokumenti koje je pripremila, a njih je tokom 2005, kao dokazni materijal, koristio veći broj svedoka odbrane. Tužilaštvo je više puta upućivalo zahte sudijama u vezi s dokumentima koji su prikupljeni duže od tri godine i podsticalo ih čak u završnim fazama suđenja da iskoriste ogromna ovlašćenja koja imaju i da omoguće Tužilaštvu da dođe u posed tih dokumenata. Oni su to gotovo uvek odbijali. Čini se da nisu želeli da se konfrontiraju ni s jednom od bivših jugoslovenskih republika time što će im reći šta treba da urade.

Dogodilo se i to gotovo slučajno, da je Tužilaštvo preko nekog svedoka odbrane pribavilo jedan od ratnih dnevnika koji je dugo tražilo.¹⁴ U njemu se nalazilo nekoliko beležaka kao što su "očišćeno ovo selo". Dok sam odlazio kući jednog vikenda, britanski advokat koji se u sudnici nalazio "s druge strane", rekao mi je nezvanično na aerodromu: "Pa, to je to. Ovo je puška koja se dimi". Meni se ta fraza ne dopada i ja je ne koristim, ali razumem njeno značenje. Zatražili smo od sudija da nalože davanje sličnih dokumenata, a oni su nalazili razloge za odbijanje – ili su to od njih zahtevala Pravila, ili je u pitanju bilo protivljenje Srbije.

Ja nikada kao pravnik nisam radio u okviru sistema zasnovanog na građanskom pravu. Međutim, koliko shvatam, istražni sudija – čija je dužnost da istraži krivično delo, a upoznat je s postojanjem zapisnika sa sastanka kojem je okrivljeni prisustvovao ili ratnog dnevnika određene vojne jedinice relevantan za istragu – neće čekati tri godine da dobije takvu dokumentaciju. On po svoj prilici ne bi čekao ni jednu godinu, ili jedan mesec, ili jednu nedelju. On bi ih dobio smesta. Naše sudije su mnogo duže oklevale.

Dakle, tradicionalni anglosaksonski sistem suđenja s porotom, jer sistem koji se koristi u Hagu u izvesnom smislu to jeste – i inače opterećen svim mogućim pravima i ograničenjima predviđenim Statutom i Pravilima UN – kao da je zahtevao pasivnost od strane sudija, što se odražavalo u njihovom oklevanju da se izbore i dobiju materijal kakav je ovaj proces zahtevao.

Bez obzira na to, ovaj sud ima ogromna ovlašćenja, možda veća od bilo kojeg drugog suda na svetu. Oni što nedavnu odluku Međunarodnog suda pravde (MSP) porede s događajima u Tribunalu, čudeći se zašto MSP nije iskoristio svoja ovlašćenja kako bi dobio necenzurisane zapisnike sa sastanaka Vrhovnog saveta odbrane, možda

su shvatili da su ovlašćenja MSP u pogledu prikupljanja dokumentacije bila mnogo manja od ovlašćenja Tribunala – što je stvar zakona ili običaja – te da MSP zato čak nije ni zatražio da mu se podnesu neredigovana dokumenta. Kao što znamo, posledica je to da je odluka MSP u vezi s optužbom za genocid koju je protiv Srbije pokrenula Bosna bila odbačena, između ostalog i na osnovu delova zapisnika koje je Tribunal dao na uvid javnosti, a ne na osnovu delova koji Srbiji do to mere nisu išli u prilog da je insistirala da ih Tribunal ne obelodani.

Bilo kako bilo, za suđenje Miloševiću zapisnici sa sastanaka Vrhovnog saveta odbrane bili su dostupni Tribunalu, mada ne u potpunosti, budući da mu zapisnici sa sastanaka održanih nekih ključnih datuma – čak ni uz određene zaštitne mere – nisu bili prosleđeni zajedno s nekim drugim vrednim dokumentima.¹⁵ Ovlašćenja Tribunala na kraju su proradila i dostavljena su dokumenta koja možda nikada ne bi bila dostavljena, ili bi bila dostavljena tek kroz nekoliko decenija.

Sud je, naravno, iskoristio svoja ovlašćenja kako bi doveo svedoke iz svih krajeva sveta, što je ponekad činio veoma sporo i obazrivo, poštujući prava tih svedoka. Neki, kao Karl Bilt iz Švedske, nikada se nisu mnogo angažovali. Drugi, kao lord Oven i general Vesli Klark, da pomenemo samo dvojicu međunarodnih svedoka, odlučili su da se odazovu pozivu iako im – ko zna? – to možda uopšte nije odgovaralo.

Šta je, na osnovu stava sudija, bilo važno za one koji će možda osnovati neki drugi takav tribunal? Možda to da su sudije u MKSJ, koje su sudile u postupku protiv Miloševića, u apsolutni vrh svojih prioriteta stavile poštovanje njegovih prava. Nas je to možda frustriralo, posmatrače i komentatore možda je iritiralo da vide kako se Miloševiću ukazuje tako očigledno poštovanje, ispoljeno kroz odlučan stav da se njegova prava neprikosnovo poštuju. Ja nisam morao obavezno da se složim sa svim odlukama koje su donosile sudije. Međutim, takav je bio njihov pristup. A da se suđenje završilo, čak i bez produžetka koji se Milošević spremao da traži, bilo bi mi teško, ako ne i nemoguće, da za ukupno ponašanje tog određenog Sudskog veća kažem išta drugo do da je ispoljilo poštovanje i prema utvrđenim pravima i prema Statutu i, u najširem smislu, u odnosu na opšta prava okrivljenog na pravično suđenje.

Moj pristup

Kakav je bio moj pristup suđenju? Pre svega, pretpostavka nevinosti nije prazna reč ili fraza. U to zaista morate da verujete. Morate da radite na osnovu pretpostavke da je ona tačna i da zaboravite bilo kakvu satanizaciju koja bi mogla da ima uticaj na vas, imajući u vidu da ste čuli izraze kao što je “balkanski kasapin” – koje ja ustvari nikada nisam razumeo. Moj zadatak je bio da vidim šta se dogodilo, da dokazi koje izvodimo potvrđuju tačke optužnice pripremljene pre nego što sam se 2001. godine vratio u Hag da se uključim u taj slučaj.

Bio je ovo izuzetno težak deo onoga što je po meni uopšteno bio veoma izazovan i zahvalan zadatak. Međutim, nije nemoguće da se taj princip primeni i u ovome je akuzatorski sistem na izvestan način sasvim dobro poslužio. Tužilac otpočinje od praznih terazija na koja, jedan za drugim, stavlja dokaze kako na kraju ne bi samo postigao ravnotežu, već da bi dokazi protiv optuženog bili takvi da nedvosmisleno pretegnu na stranu

Tužilaštva.

Drugi deo mog osnovnog pristupa ovom zadatku proistekao je iz saznanja da prihvatanje izazova kao što je “pretpostavka nevinosti” uopšteno zahteva celovito razumevanje slučaja koji zastupate. Ako to ne razumete, nikada nećete shvatiti kako, štaviše, onda kada to najmanje očekujete na tas mogu da se stave ubedljivi dokazi odbrane, koji će tužiocu onemogućiti “pobedu”. U slučaju pljačke neke kuće, tužilac mora da sazna sve što je moguće o toj pljački; isto tako u slučaju silovanja, ili u slučaju neke veće prevare. U slučaju ubistva, gde odbrana u cilju ublažavanja presude može kao olakšavajuću okolnost da navede mentalno stanje, tužilac mora da zna ne samo činjenice u vezi s ubistvom, već i sve što može da se sazna o mentalnim stanjima na kakva se pozivala odbrana.

Dakle, iz ovoga sledi da u svakom procesu proisteklom iz političkog preuređenja bivše Jugoslavije, kada su građani sa srednjevekovnom burtalnošću odreagovali na podsticaje od strane političkog rukovodstva, kao i po nalozima vojske, tužilac ili tužioci moraju da znaju sve što mogu da saznaju o sukobu i sve što mogu da saznaju o tome kako su genocid i slične zločine mogla da počine obična ljudska buća. Iskustvo i znanje pokazuju da se ovakve stvari dešavaju samo kada je u neki spor umešana država koja u podeljenom društvu seje nasilje i propagandu. Tužioci su ovo morali izuzetno dobro da razumeju da bi mogli koherentno da iznesu dokaze potrebne da bi se politički lider koji je u njih bio upućen i koji je za njih kriv, povezao s lokalnim ubicom “niskog nivoa”, ili nekim drugim zločincem, a to naravno neće biti nešto o čemu su učili ili naučili.¹⁶ U konkretnom slučaju je sâm Tribunal, s obzirom na sastav kakav su zahtevale Ujedinjene nacije, kao i na kulturu koja postoji u toj instituciji, učinio da posedovanje ovakvog znanja od strane tužilaca bude malo verovatno.

Ova intstitucija nije imala intelektualne hrabrosti, odnosno, nikada nije imala vremena niti sklonosti da je stekne. Nije uopšte bilo predviđeno vreme za valjanu edukaciju ljudi koji su tamo radili – pravnik iz čitavog sveta, bez posebnog poznavanja istorijskih, ili savremenih činjenica, ili vrsta zločina kojima su se bavili i koji bi jednog dana mogli da se dogode, a da se već narednog nađu pred sudom. Sve što se tražilo bio je najjednostavniji pristup koji bi dokazao krivično delo što bi omogućilo izricanje kazne. U Tribunalu, naravno, radi mnogo ozbiljnih intelektualaca. To, međutim, nije obavezno. Jer, naravno, u akuzatorskom sistemu bitno je da se uključite u određenu utakmicu i da pobedite, bez obzira na to koliko istine ćete otkriti i kako temeljno ćete istražiti, ili iskoristiti neophodne istorijske činjenice. Pobediti u sudu predstavlja pobedu – ali to nije pristup za koji sam zainteresovan. Vraćajući se na analogiju s operacijom koju izvodi jedan višenacionalni pravni tim, ovo bi bilo kao da su lekari došli da obavljaju operaciju, ali nisu imali vremena da pročitaju pacijentovu istoriju bolesti!

Što se mene tiče, spremno sam prihvatio da su za svaku inteligentnu optužbu bitni nepravni aspekti suđenja – regionalna kultura i istorijski i politički kontekst u kojem je okrivljeni delovao. Bilo je to nešto što ranije nisam znao i što je, koliko god je to moguće, trebalo naučiti.

Prema tome, ja sam se jednostavno rečeno prihvatio ogromnog zadatka da – kako se nadam – neopterećen predrasudama optužim Miloševića i to poštujući pretpostavku nevinosti i shvatajući potrebu za

uključivanjem što je moguće više dokaza o relevantnim pojedinostima u vezi s političkim i istorijskim kontekstom u kojem su delovale političke elite na čijem čelu se nalazio. Od samog početka, bili smo u mogućnosti da na naš tas stavljamo jedan po jedan teg s dokazima koji su zaista imali težinu, shvatajući da u suđenju jednom bivšem šefu države neće biti direktnih dokaza – kao što bi to bio neki potpisani dokument ili usmeni nalog da se izvrše zločini – koji bi okrivljenog povezivali sa zločinima počinjenim na terenu.

Korisno za pravo, istoriju i politiku

Šta se pojavilo na terazijama? Da li je samo suđenje Miloševiću u suštini postiglo nešto što se ne bi moglo postići bez suđenja?

Prvo ću se pozvati na neka dokumenta. Mi smo uspeli da iznesemo pred sudije zapisnike sa sastanaka Vrhovnog saveta odbrane. Naravno, za duboko žaljenje je to što oni nisu u potpunosti dostupni i što nisu otvoreni za javnost. Međutim, mi smo sudu podneli ova, kao i mnoga druga vredna dokumenta koja bi u protivnom decenijama ostala skrivena u državnim arhivima. Većina dokumenata iskorišćenih kao dokazni materijal i predloženih sudu dostupni su javnosti, izuzev onih što podležu zaštitnim merama. Dokumentacija prikupljena za ovo suđenje biće korisna i kasnije u istraživanjima iz mnogih oblasti – prava, istorije, politike – i praktično će postati nedvojivi deo lokalnih kultura.

Sada bih se vratio na dokaze koje su izneli svedoci. Pred sudijama su se pojavili svedoci za koje bi mnogi smatrali da je opasno ili čak da nije pametno da se pozovu. Ovde posebno mislim na svoje američke kolege kojih sada ima najviše u Tribunalu i koji uopšteno praktikuju da pozivaju samo svedoke na čiju se svaku reč ili svako slovo možete osloniti, ili to bar verujete. Ovaj pristup je, čini se, neodgovarajući vrsti suđenja kakvu smo imali. Realan pristup bio bi da će neki ljudi govoriti samo istinu, da će neki reći po nešto istinito, a da će neki isključivo lagati. A kada imate inteligentne sudije, oni razumeju ili se mogu naterati da razumeju da bi bilo moguće pozvati svedoke za koje znate da će biti nepouzdati u vezi s pojedinim temama, ali iz kojih se mogu izvući osnovni važni dokazi. Stoga su bili pozvani svedoci kao što su Radomir Marković, Borisav Jović, Zoran Lilić i drugi. Svi su oni doprineli da se pred sudijama nađe materijal, obezbedili su izvesne zaista vredne dokaze protiv okrivljenog. Ovi ljudi ne bi javno govorili kao što jesu u okruženju u kojem su govorili, da ih tužilaštvo nije pozvalo da svedoče u Hagu. Oni su za sobom ostavili neizbrisiv trag. Sudijama je, verujem, u velikoj meri pomoglo to što su imali veliki broj veoma različitih svedoka koji su bacili svetlost na okrivljenog uprkos tome što su se neko vreme ti teški svedoci trudili da na drugu stranu usmere svetlost koja bi se inače pojavila sa svih strana. Svedočenja uživo, isto kao i svedočenja koja su zabeležili istražitelji Tribunala, iskorišćena su i za druga suđenja i ostaće dragocen izvor budućim istraživačima.

Moram da izdvojim dva izuzetno značajna dokaza iznesena na suđenju. Najpre, bio je to video zapis koji prikazuje "Škropione", a koji zvanično nije bio uključen u dokazni materijal. Drugo, skrećem pažnju na video zapis koji prikazuje Miloševiću posetu kampu u Kuli 1997. godine, gde je pozdravljen kao čovek koji još maja 1991.

osnovao "Crvene beretke".

Video zapis sa "Škorpionima" ne bi imao nikakav uticaj na presudu – budući da je odbijen kao dokaz – a njegov značaj bio je u trenutnom dejstvu na lokalna zajednice, što je nešto što ne bih mogao detaljno da ocenim, ali je imalo tako jak efekat da niko nije mogao da ga ne primeti. Međutim, vrednost video zapisa iz kampa u Kuli ne može se dovoljno naglasiti. On je, naravno, pokazao da je Milošević znao šta je urađeno u njegovo ime i što je još važnije, prikazalo je njegov zločinački um što i te kako ide u prilog optužnici. Osnivanje jedne paravojne jedinice koja će delovati u drugoj republici znači donošenje svesne odluke da se u toj državi poremeti mir koji su inače vojska i policija čuvale na odgovarajući i zakonit način, u okviru svog legitimnog "monopola na primenu sile". Preuzveši korake kakve jeste, osnivajući 1991. godine "Crvene beretke", Milošević je pružio neoboriv dokaz o saznanju o krivici potreban za optužnicu.

Činjenica na koju ukazuju oba ova dokaza, odnosno, to što je Milošević 1991. godine osnovao jednu paravojnu jedinicu, znači da je Beograd, što smo mogli da dokažemo da nam je bilo dopušteno, bio direktno umešan u zločin u Srebrenici – inače počinjen od strane druge paravojne jedinice; te činjenice bile bi podvrgnute još jednoj proverbi da je suđenje bilo završeno. Ja tokom suđenja nisam bio zainteresovan za sticanje tehničkog uvida u najniži nivo odgovornosti, već na utvrđivanje postupaka koji bi okrivljenog, ukoliko bi mu se mogli pripisati, očigledno odveli u "ofsajd" u odnosu na apsolutno postojeću normu.¹⁷ Jer, da je to ostvareno, presuda bi zaista bila presuda koja bi izdržala probu vremena. Oba video zapisa, kao što je rečeno, bila su primeri takvih postupaka.¹⁸ Nadao sam se da bi kompletni zapisnici sa sastanaka Vrhovnog saveta odbrane pokazali još jedan primer ovakvog "ofsajda", odnosno, zločinačkog ponašanja. Međutim, mi nikada nećemo saznati kako bi na to gledale sudije.

A ovo me vraća na obećanje da ću izneti optimistične, a ne kritičke primedbe, imajući na umu da kao što je rečeno na početku, nisam imao pravo da iznosim mišljenja koja izlaze iz uskih okvira moje struke. Međutim, čini mi se verovatnim da ova suđenja – sa svim ispoljenim nedostacima i nezadovoljavajuća, budući da je postupak protiv Miloševića prevremeno obustavljen – ostavljaju za sobom zabeležene iskaze svedoka i dokumentaciju koja se u protivnom nikada ne bi otkrila. Taj materijal će ostati kao stalna prepreka izvesnim istorijskim stavovima i netrpeljivostima, koji bi se u protivnom ponavljali. Inovacije uvedene tokom suđenja Miloševiću, u skladu s procedurom Tribunala, zajedno s nastankom skupa sudskih odluka, predstavljaće trajan doprinos unapređenju sistemima pravde, odnosno, moći će da se iskoriste kad god se istražuje pojedinačna odgovornost za izvršene ratne zločine.

Koliko dalje će ova suđenja otići u pogledu procesa pomirenja u potpunosti je izvan mog znanja i zato o tome ništa neću reći. Međutim, ona bi morala da budu izuzetno dragocena, s obzirom na ono čemu nas uče, ili šta nam pružaju time što ograničavaju parametre na osnovu kojih će naredne generacije moći da gledaju na sukobe o kojima je reč, ili da ih analiziraju.

Ova suđenja imaju i jednu lokalnu notu, ustvari, lokalno rešenje – slanje pojedinaca u zatvor, što ipak ne može da bude jedino opravdanje za njihove troškove.¹⁹ Njihova

vrednost će vremenom, verujem, biti to što otkrivaju procese koji su se odigrali na Balkanu devedesetih godina 20. veka, a kakvi su se događali ranije, ponekad veoma slično, u nacističkoj Nemačkoj ili Kambodži, protiv Jermena, ili u Ruandi. Posle iskustva s Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji, koji će sve u svemu raditi oko 17 godina, međunarodna zajednica mora da zna, a po svoj prilici će i naučiti, da suđenja kao ovo Miloševiću, ne mogu da se tretiraju kao procesi koji će potvrditi unapred donete zaključke protiv inače satanizovanih bivših političkih lidera, već kao procesi koji u širem smislu mogu da otkriju skretanje političara u pravcu kriminala. Suđenje Miloševiću nije se završilo izricanjem presude, a glavni cilj postupka, da se donese pravda, kako se to izrazila Hana Arendt, nije ostvaren. Ono će stoga, u skladu sa Šokrosovim stavom o prikupljanju dokumentacije koja ostaje za istoriju – “dokumentacije za istoričare koji budu tragali za istinom, odnosno, upozorenje za političare” – postati svojevrsan legat i to nezavisno od toga da li se na sâm Tribunal gleda pozitivno ili negativno.

Napomene

¹ Marrus, M.R., “History of Holocaust in the Courtroom” u: *Lessons and Legacies*. V tom , *The Holocaust and Justice*, Ronald M. Smelser (ur.), Evanston, Illinois, Northern University Press, 2002, str. 215-239, 216.

² *Ibid.*, str. 236.

³ Kirschheimer, O., *Political Justice: The Use of Legal Procedure for Political Ends*, Princeton University Press, 1961, str. 23-24.

⁴ *Ibid.*, str. 322.

⁵ Pravilo 54bis predviđa da sudije mogu od država da zahtevaju da im dostave dokumenta potrebna kao dokazni materijal na suđenju.

⁶ Termin “politički sud” ne bi trebalo mešati s terminima “politički proces”, ili “isfabrikovani proces”. Na primer, naučnica Džudit Šklar tvrdi da “suđenja za ratne zločine neprijatno podsećaju na političke ili isfabrikovane procese koji se smatraju antitezom zapadne tradicije legalizma”, kako je citirano u: Gerry Simpson, “Didactic and Dissident History in ar Crime Trials”, *Albany Law Review* 60 (1999), str. 816.

⁷ Michael P. Scharf, William A. Schabas, *Slobodan Milošević on Trial; a Companion* (Njujork, London, Continuum, 2002), str. 54.

⁸ Geoffrey Nice, “Trials of Imperfection” u: *Leiden Journal of International Law*, 14 (2001), Issue 2, Lajden, str. 383-397.

⁹ Nadzor nad pravnim sistemom uopšteno se razlikuje od nadzora ili kontrole sudova od strane efikasnog apelacionog suda. Ovaj sistem obuhvata sve, uključujući period od prvih istražnih radnji u vezi s nekim navodnim prekršajem do prvog sudskog pretresa, što može da bude izvan dometa jednog apelacionog suda. Ovaj deo celog procesa može da bude ono što bi moralo da izaziva najveću zabrinutost u vezi s Tribunalom. Rad sudskog i žalbenog veća MKSJ bio je predmet različitih kritika, ali taj rad je u velikoj meri transparentan, a postoji i potencijal za vođenje informisane rasprave o tome da li su ove kritike opravdane. Isto se ne odnosi na neprozirnu strukturu i rad, koji ne podleže nadzoru Tužilaštva.

¹⁰ Od samog početka rada u Tribunalu, od 1999. godine u slučaju Kordića i Čerkeza, a što je ponovljeno i u suđenju Miloševiću, trudio sam se da ubedim sudije da prihvate postupke koje sam “pozajmio” (a po svoj prilici nisam dobro razumeo) iz sistema koji počiva kontinentalnom pravu. Jedan od ovakvih

pristupa zasnovan je na “dosijeima”. Na osnovu njega bi sudije mogle da se mnogo aktivnije uključe u proces odlučivanja o tome šta zaista žele da znaju. Međutim, u ovome nisam postigao uspeh.

¹¹ Stephen, 2005, str. 88.

¹² Stephen, 2005, str. 89.

¹³ A. Radic, “Anti-Hague Army Unit Abolished”, 17 april 2003, www.globalpolicy.org; “Army Commission for Cooperation with ICTY Abolished”, V.I.P., 17. april 2003, str. 1-2.

¹⁴ Svedok Janoš Sel bio je obavezan da prihvati postojanje ratnog dnevnika koji bi mogao da obuhvati događaje o kojima je govorio tokom svedočenja, ali ih je potkrepio jednim od fabrikovanih dokumenata Komisije VJ. Zatečene na kraju jednog zasedanja zahtevom Tužilaštva zasnovanim na očiglednoj potrebi da se stekne uvid u originalni ratni dnevnik iz tog perioda, sudije su naložile da se on odmah dostavi i Srbija se složila. Dalji naponi tužilaštva da dobije dokumentaciju od ovakvog značaja i to tako brzo propali su – sudije nisu bile voljne da ponove eksperiment s neopozivim naložima; Srbija je uvek imala spreman razlog da se odupre dostavljanju relevantnih dokumenata.

¹⁵ Prihvatajući da su ovlašćenja Tribunala valjano iskorišćena u odnosu na ova dokumenta, ne treba misliti da je Srbija čak i tada obezbedila sve što je mogla i trebalo da obezbedi. Što se tiče samih zapisnika sa sastanaka Vrhovnog saveta odbrane, oduvek se tvrdilo da postoji značajna razlika između onoga što je dostavljeno i postojećih stenograma, posebno u vezi sa zapisnicima iz 1995. godine, otprilike iz vremena kada je počinjen genocid u Srebrenici. Sud je trebalo da se stvarno potruži i da se probije kroz nejasnoće izazvane zacrnenjima, kao i da dobije dokumenta za koja se *znalo* da postoje, odnosno, otkrio ono što je nedostajalo i što se moglo dostaviti. S obzirom na uzdržanost suda, mi smo svoju energiju potrošili na pribavljanje onoga za šta smo bili sigurni da postoji, u izvesnom smislu očajni stoga što nismo znali da li ćemo ikada navesti sud da shvati značaj onoga što se od njega sakriva.

¹⁶ Odlučio sam da kao svedoka pozovem Tona Zvana, stručnjaka za izučavanje genocida, kako bi objasnio ili, tačnije, edukovao sud u pogledu mehanizama koji vode izvršenju zločina genocida.

¹⁷ Ova analogija s fudbalom uopšte ne bi trebalo da bude neodgovarajuća. Od Tribunala za ratne zločine zahtevaju se rezultati koje bi građani širom sveta – ne samo pravnici UN – trebalo da shvate kao odgovarajuće. Oni moraju da budu sposobni da na dokazano ponašanje nekog od okrivljenih odreaguju isto onako kako bi odreagovala publika na fudbalskoj utakmici kada ugleda očigledan “ofsajd” – da ispolji nedvosmisleni osudu prekršioca.

¹⁸ Zaista je za žaljenje to što su sudije odbile da u dokazni materijal uključe video zapis sa “Škorpionima”. Osim toga što je, jednostavno rečeno, pokazao uključenost Beograda preko “Škorpiona” u zločin počinjen u Srebrenici, zapis je mogao – da je u potpunosti istražen – da pokaže da je za ubijanje žrtava u Srebrenici očigledno bilo potrebno učešće i umešanost predstavnika visokih – ili najviših – nivoa vlasti.

¹⁹ Prema veoma gruboj proceni, troškovi Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Juglaviju, od osnivanja 1993. godine do planiranog završetka rada 2010, iznosiće jednu milijardu američkih dolara.

(Izlaganje na panelu Helsinškog odbora “Nasleđe suđenja Slobodanu Miloševiću” 31. marta 2007) ■■

Državni poslovi

PIŠE: SRĐA POPOVIĆ

Kada je prvi put progovorio na sudjenju za atentat na Zorana Djindjića, optuženi Milorad Ulemek počeo je svoju odbranu, lažnim samooptuživanjem za teško krivično delo, za šverc 600 kg. heroina koji je prebacio preko državne granice. Smisao ovog nerazumljivog "priznanja" za nešto za šta ga niko nije teretio, za šta nije postojao nikakav dokaz, i šta nikada nije uradio, bio je jednostavan: (1) takvo nemotivisano priznanje trebalo je da stvori utisak (čak i samodestruktivne) iskrenosti i verodostojnosti njegovog iskaza i potvrda Koštuničinih i Jočićevih najava da će "gospodin Legija" - "otkriti istinu", (2) ali još mnogo važnije, to "priznanje" trebalo je da, usred predizborne kampanje, politički diskredituje Demokratsku stranku sa čijim predstavnicima je, tobož, taj šverc dogovoren. (S druge strane, to "priznanje, uz sva dela koja mu se stavljaju na teret, nije moglo nikako uticati na maksimalnu kaznu od 40 godina sa kojom je ionako Ulemek bio suočen!)

Medjutim, Ulemek je narcisoidni "pukovnik", koji

postaje vrlo nervozan kada ga "ne ispoštuju". Šverc droge je, naravno, vrlo nečasno delo. Trebalo ga je nekako opravdati da bi se spasla "pukovnikova čast". Zanimljivo je videti kako je to pokušao Ulemek da učini. On nam, u skladu sa svojim vrednosnim sistemom, nudi tri opravdanja za taj šverc:

prvo, droga je bila namenjena "mrskom Zapadu", kao osveta, ili po njegovim rečima "oni nama bombe, mi njima drogu";

drugo, pošto u švercu učestvuje i potpredsednik (Djindjićeve) vlade, radi se o "državnom poslu", koji po definiciji gubi prirodu protivpravosti; i

treće, nije za taj posao uzeo ni dinara (što u svome priznanju ne propušta da istakne ni Zvezdan Jovanović), on je to učinio po diktatu svojih uverenja i svoga vrednosnog sistema.

Ovakav pokušaj "pukovnikov" da sačuva svoju "ratničku čast i dostojanstvo", otkriva nam taj njegov vrednosni sistem. On je, naime, uveren, da javnost (jer on se obraća javnosti, budući da cela ta priča ne predstavlja nikakvu "odbranu" za atentat i potpuno je irelevantna za postupak) deli njegove vrednosti prema kojima je ubijati decu (drogom) potpuno moralno prihvatljivo ako ta deca nisu Srbi. Da li je ta njegova procena javnosti tačna? Sudeći po simpatijama koje Ulemek i Mladić

svi Ćosićevi intervjui Nacija, policija i - otac nacije

PIŠE: VELIMIR ĆURGUS KAZIMIR

Poslednjih nekoliko meseci lik i delo Dobrice Ćosića postalo je veoma prisutno u našim medijima. U tome se posebno ističu "Politika" i "Večernje novosti". Poslednjih pet godina Dobrica Ćosić je prisutan u štampi uglavnom preko svojih namenskih intervjua ili govora. (Kad kažemo namenskih mislimo na intervjue koji su vezani za objavljivanje neke njegove nove knjige.) I sada je u pitanju taj slučaj. Nema mnogo razlike između onoga što Ćosić govori za novinara od onoga što piše za publiku.

Sve što Dobrica Ćosić u poslednjih dvadesetak godina govori predstavlja dobar primer samoopsednutosti i gubitka veze sa stvarnošću. Biti opsednut samim sobom nije kod pisaca ništa neobično. Javlja se ta manija i kod pisaca koji su daleko introvertniji od Ćosića. Da pisac umisli da je on dežurna savest svoje nacije, ili svoga vremena, svejedno, da predstavlja vezu između slavne tradicije i beznadne stvarnosti, da je u njemu pohranjena sva mudrost prethodnih generacija, kao i da sa njim nestaje sve ono što je vredno i jedinstveno u nacionalnom biću njegovog naroda, to smo, uglavnom videli kod istočnoevropskih pisaca i intelektualaca kojima je ta vrsta ubedjenja, verovatno, bila neophodna da bi preživeli nedaće i osećanje bespomoćnosti tokom komunizma. Sa padom komunizma ta vrsta nadnaravnih bića brzo je

nestala. Čak i najpoznatiji futurolog – pisac i pravoslavni prorok – Solženjicin više nema običaj da se obraća ruskoj javnosti sa najavama skore propasti ili uskrснуća. Dobrica Ćosić je jedinstvena pojava u povezivanju književničke popularnosti i javne i političke vlastoljubivosti.

Njegovo kratkotrajno predsednikovanje Srbijom nije imalo značajne političke posledice osim pokazivanja onoga što politika može da napravi od svojih intelektualnih veličina. Javni zaborav upotrebe autoriteta "oca nacije" u odsudnim istorijskim trenucima vrlo je indikativan. Naravno, Dobrica Ćosić je svojim pristajanjem da bude predsednik Srbije obezbedio Slobodanu Miloševiću neophodno vreme i smanjenje spoljnopoličkog pritiska. No, i to se veoma brzo zaboravilo. Ćosićeva mlaka i apatična podrška Panića nije bila samo posledica malodušnosti i odraz istinske političke nemoći koliko pokazivanje političkog neslaganja sa samim Panićem i njegovim američkim sponzorima. Mimikrija kojoj je Ćosić često sklon, naoko iz pustog komformizma, najobičnija je maska kojom on prikriva svoje političke sklonosti i antipatije.

Kad, naime, Dobrica Ćosić izjavi da mu se dopada neki političar onda je on ili mrtav ili, sa stanovišta naše političke aktuelnosti, sasvim irelevantan. Poslednji živi političar prema kome je Ćosić otvoreno iskazao simpatije je češki predsednik Vaclav Klaus. 'Ajde malo da se pozabavimo tom ljubavlju. Klaus ne spada u one aktuelne političare koji su posebni ljubitelji i zaštitnici Srba i srpskih nacionalnih i državnih interesa. Klaus nije ni antiglobalista ili kritičar američkog hegemonizma poput jednog Noama Čomskog.

Prvo što mi pada na pamet u vezi sa Klausom to su izgled i karakter. Vaclav Klaus me neodoljivo podseća na oca glavnog junaka Formanovog filma "Crni Petar". Ne znam zašto, pošto nikada nisam video fotografiju

uživaju u delu javnosti reklo bi se da to nije sasvim suluda zamisao: ubijanje "tudje" dece kod mnogih, ne izaziva nikakvo saosećanje (drugo je mala Milica!). To se zove nacionalizam. Ne iscrpljuje se nacionalizam, kako nas često uveravaju u "ljubavi prema svom narodu" ako nas ta "ljubav" sprečava da u drugima takodje vidimo ljude. Dakle, komandant Crvenih beretki (kao i Mladić) je sa tim vrednostima učestvovao u prošlim ratovima kada je "samo branio srpski narod". Za to je nagrađivan, pohvaljivan i unapređivan.

Sve je to bilo još mnogo lakše kada iza vas stoji država koja se nalazi iznad svakog zakona, čija naredjenja nikada ne mogu biti nezakonita jer upravo država i donosi zakone i svakom svojom odlukom uspostavlja važenje novih zakona, kojima se postojeći derogiraju! Dakle, ništa što radite za državu ne može biti nedozvoljeno, kažnjivo, kriminalno. Iznad tako shvaćene države nema ničeg do Boga, pa ako vas i crkva blagosilja (setimo se Arkana i Škorpiona), iznad te države ne postoji ništa, samo prazna vasiona.

Kafkinog oca, ali Klaus me podseća i na njega. Ovom igrom asocijacija nekako stižemo do nečega istinski zajedničkog – do slike i prilike onoga što u srpskom jeziku označava pojam "gazda". "Gazda" je, naime, uvek otac. Biti gazda i biti otac predstavlja dvojstvo koje je neraskidivo.

Vaclav Klaus stvarno deluje kao gazda. (To su one gazde koje sa jednom reči mogu sve da zaustave. A tek što umeju da lupaju šamare!) Klaus je, naravno, kao svaki pravi gazda vrlo sumnjičav prema idejama civilnog društva, kao i univerzalnim ljudskim pravima, prema evropskom ustavu, multikulturalnosti i svim tim novotarijama s kraja XX veka. Klaus simbolizuje stameni svet konzervatizma, nacionalizma i, naravno, antikomunizma.

Gde bi se na toj lepezi lepih stvari i čvrstih ideja smestio svet Dobrice Ćosića?

"Mi smo mali narod, koji je u Evropi dao najviše žrtava za svoju i evropsku slobodu i demokratiju," kaže Ćosić na prošlogodišnjem skupu srpskih filozofa u Kruševcu. Tu tezu ponavlja i u poslednjem objavljenom intervju u "Večernjim novostima" 17. juna. Ustvari, tvrdnja je proširena: "Dvadeseti vek je izuzetan u novijoj istoriji sveta i po tome što su se u njemu zbila dva svetska rata u kojima se srpski narod, najviše od svih malih naroda u Evropi, založio za slobodu i demokratiju i dao najveće ljudske žrtve." Kod ovakvih floskula čovek često ima određeno osećanje stida i neprijatnosti. Naravno, ne zbog same činjenice što je srpski narod i u Prvom i u Drugom svetskom ratu imao veliki broj žrtava već zbog naknadnog tumačenja o tome da su te žrtve date u odbrani svoje i evropske slobode i demokratije. Da li su žrtve bile svesne ovog ili onoga cilja, da li su pale sa ove ili one strane, to je sa stanovišta Ćosića sasvim irelevantno. Tu žrtve, i njihovi brojevi, služe samo jednome: da pokažu mučeništvo i pravednost sopstvenog naroda.

Dobrica Ćosić je, verovatno, poslednji evropski ideolog mučeništva i žrtvovanja. Nijedan drugi savremeni mučenik, a bilo ih je, nema sumnje, koji su prošli i Hitlerove i Staljinove i novokomunističke golgote, nije tako glasan i uporan u lamentiranju nad žrtvama kao naš

Kada Ulemek kaže država, on, naravno, ne misli na državu u kojoj postoji podela vlasti između izvršne, zakonodavne i sudske. Jedina "prava" vlast u tako shvaćenoj državi je izvršna vlast, pa čak ni to, jer suština izvršne vlasti po tom shvatanju je moć da ostvarujete svoju volju silom, čime se ta "država" sužava na policiju, a policija na organe državne bezbednosti, "Služba", koja je neupitna, skrivena od pogleda i svemoguća. Ili, kako citiraju Dušana Spasojevića, "ko vlada Udbom, vlada državom". Ovakvo shvatanje države, možda čak tradicionalno, nije retko u srpskoj politici ni danas.

Može se reći da je atentat na Zorana Djindjića bio "državni posao" obavljen iz "patriotskih motiva", ili, kako reče Zvezdan Jovanović, da se "spase Srbija". Dakle, časno delo patriota koji su obavili važan državni posao. Time se objašnjava i arogantno i samouvereno ("ponosno") držanje optuženih na sudu, kao i podrška jednog dela Srbije koje sa njima deli ove i ovakve "vrednosti" i "shvatanja", ovakvu amoralnost i glupost. ■

"otac nacije".

"Društvo koje je za nas označeno pojmom tranzicija, predstavlja povratak u pljačkaški kapitalizam i put u licemernu, dirigovanu demokratiju; to je sada svet trajnijeg zla i većih nepravdi od onih protiv koje smo se nekada borili", smatra Ćosić u svojim Kruševačkim propisima. Kako su to veće nepravde od nacizma i staljinizma možda će jednog dana umeti i da objasni.

To, naravno, nije sve. Zlo ide dalje. Ono ima svoje zahteve i prohteve. Ćosić podseća da nama, "kao narodu koji ima kulturu staru osam vekova svakodnevno komanduju činovnici briselske kancelarije, Stejt departmenta, raznih foruma međunarodne zajednice", koji su nam imenovali prošlost kao "mitomansku, hegemonističku, velikosrpsku..." I odmah sledi odlučan i precizan odgovor: "Ali, mi ih ne smemo poslušati. Mi se moramo baviti i prošlošću, ne zbog istorizma kao nacionalističke opsesije, nego zbog kritičkog, istinskog sagledavanja sebe, da bismo obrazovali delatan istorijski razum s kojim bi se oslobadali svih zabluda i stranputica i jasnije videli kuda ćemo i šta možemo za svoj ugrožen opstanak i napredak da učinimo", poručuje Ćosić pre godinu dana iz Kruševca grada.

Da li se nešto, u međuvremenu, promenilo? Zaključak iz naslova najnovijeg intervjua: "I vlast i smrt imaju svoje vreme", podseća na neumitnu prolaznost. To otkriće je ipak u priličnoj nesrazmeri u odnosu na istorijska tumačenja i objašnjenje sopstvene uloge u modernoj srpskoj istoriji. Nije previše jasno kome političkom bloku pripada sam Ćosić. Levica, ali nacionalistička – patriotska, vlasništvo – privatno ali kontrolisano, slobode – potpune ali dostojanstvene, jednakost sa jasnom podelom na muške i ženske, ozbiljne i neozbiljne poslove. Ako je posle ubistva Zorana Đinđića Dobrica Ćosić mudro zaključio da je ljudska priroda zla i opasna, običan čovek malo šta može sam da uradi. Jedini izlaz je da se osloni na proverene stvari – naciju, tajnu policiju i oca nacije. Time će sigurno i prolaznost biti pobedjena. ■

Državni zločin

OLGA POPOVIĆ OBRADOVIĆ

Srbija se nedavno oprostila od dva svoja predsednika – Ivana Stambolića, bivšeg predsednika države i Zorana Đinđića, aktuelnog predsednika vlade. Obojica su žrtve unutrašnjeg političkog zločina koji je počinila sama država; nad Ivanom Stambolićem septembra 2000, a nad Zoranom Đinđićem dve i po godine kasnije, marta 2003. I pored obilja informacija, oba ubistva su i dalje obavijena gustom maglom. Jedno je ipak nesporno: iako se u međuvremenu dogodila “revolucija”, počinio ova dva ubistva su isti - isti državni organi, isti ljudi. Ta okolnost snažno povezuje sudbine Ivana Stambolića i Zorana Đinđića, zadajući dosad najsnažniji udarac brižljivo i sistematski iscrtavanoj slici o najnovijoj istoriji Srbije – slici, čiju okosnicu čini mit o 5. oktobru kao liniji razgraničenja između miloševićevske i postmiloševićevske ere, ali i kao prvom istinskom preokretu u politici Srbije nakon Drugog svetskog rata, epohalnom događaju kojim je u Srbiji srušen komunizam.

Tu sliku ruši već nesporna činjenica da je u pripremi ubistva premijera Đinđića učestvovala celokupna državna i paradržavna struktura – od pojedinih medija, političkih stranaka i javnih ličnosti, preko sudova i tužilaštva, do vojske i najbližih saradnika predsednika bivše SRJ – pri čemu su odlučujuću ulogu odigrali pojedinci čija nekadašnja odanost režimu Slobodanu Miloševića nije imala granica. Takođe, nesporno je da je ubistvo premijera Đinđića neposredno povezano sa grčevitim pokušajima da se izbegne saradnja države sa Haškim tribunalom, koju je Zoran Đinđić hrabro i odlučno prihvatio. Konačno, sada je već sasvim teško oboriti zaključak da je ubistvo premijera Srbije krajnji ishod politike “legalizma” kojim je vrh jugoslovenske vlasti nakon 5. oktobra pravdao blokadu svake istinske reforme za koju se zalagala Vlada Srbije na čelu sa pokojnim premijerom. Od početka je bilo jasno da je taj “legalizam” rujanje zdravoj pameti; nakon Đinđićevog ubistva saznali smo da je u njegovoj osnovi stajao dalekosežni cilj - “i posle Miloševića Milošević”. Zato, ubistvo Zorana Đinđića jeste zaostavština Slobodana Miloševića, ali isto toliko i nasleđe 5. oktobra, kojim se Srbija pred sobom i pred svetom lažno predstavila kao zemlja rešena da raskine sa svojom zločinačkom prošlošću. Danas, kada se brutalno suočavamo sa razmerama tog zla, izgleda kao da 5. oktobra nije ni bilo.

Sudbine Ivana Stambolića i Zorana Đinđića se dodiruju i zajedno ispisuju priču o Srbiji u vremenu kada je za nju nastupilo doba odgovornosti. U izvesnom smislu, ubistvo Ivana Stambolića je znamenje 5. oktobra, a ubistvo Zorana Đinđića, njegova posledica. Političar čije je svrgavanje s vlasti daleke 1987. označilo odbacivanje politike sporazuma i početak politike rata, uoči nastupanja “novog doba” surovo je likvidiran, a pobjednici će njegovu sudbinu – kako njegovu smrt tako i njegov raniji politički poraz – arogantno i cinično pokušati da svedu na prost unutarkomunistički obračun dvojice lidera među kojima

zapravo i nije bilo nikakvih bitnih razlika. Time su izjednačena dva srpska političara od kojih je za jednog Jugoslavija značila sporazum ravnopravnih naroda, a za drugog dominaciju Srba makar i po cenu genocida – samo na osnovu toga što su obojica bili komunisti. Tako je s nastupanjem postpetohtobarske Srbije politička opcija Ivana Stambolića, umesto rehabilitacije, ponovo odbačena, a velikodržavni nacionalizam s kojim je Milošević pobedio Stambolića i koji je potom osvojio takoreći celu Srbiju amnestiran je od odgovornosti za sve ono što će nakon 1987. uslediti; sa njim su, naravno, amnestirani i svi oni koji su taj nacionalizam prigrlili kao politički program postpetohtobarske Srbije. Ubistvo Ivana Stambolića, izvršeno tokom poslednjih dana vladavine Slobodana Miloševića i na osnovu toga protumačeno kao puki bezumni zločin odlazećeg para, ugrađeno je u veliki istorijski konstrukt u kome je laž prikazana kao istina a istina kao laž. Zlosrećna Komisija za istinu i pomirenje koju je obrazovao novi predsednik SRJ trebalo je da ovu postpetohtobarsku istinu - prema kojoj je zločin, ukoliko ga je bilo, rezultat komunizma a ne velikodržavnog nacionalizma – pretvori u zvaničnu državnu istinu.

Tako je tragična sudbina Ivana Stambolića postala svojevrsna paradigma kontinuiteta postpetohtobarske sa Miloševićevom Srbijom - kontinuiteta koji počiva na zločinu i zato ne trpi nikoga ko je sa zločinom spreman da se obračuna. Premijer Đinđić je ipak odlučio da u taj obračun uđe, i do 12. marta, kada je zbog toga izgubio život, on je zapravo bio jedini srpski političar koji je na to bio istinski spreman. Sa svojom vizijom Srbije na Zapadu, visoke inteligencije i ogromne energije, verovao je da se zlo može nadmudriti. Tu pogrešnu procenu platio je životom, ali čini se da je Srbiju naterao da ga razume i makar naknadno podrži. I, još važnije od toga, naterao je da se suoči sa istinom o sebi, brutalno joj predočivši cenu koju će plaćati sve dok tu istinu bude ignorisala.

Zato se, nakon svega, u Srbiji konačno naziru i pozitivni pomaci. Užas pred saznanjem o neverovatnim razmerama zločina koji je državu prozeo od vrha do dna dominira nad, profesionalnim ili dnevno političkim razlozima motivisanom, često neuverljivom i iritirajućom zabrinutošću za sudbinu ljudskih prava, nezavisnosti sudstva (!) i pravne države pod vladom Đinđićevih naslednika. Stoga će strah od politike koja je povezana sa zločinom u narednom razdoblju najverovatnije bitno određivati političko opredeljenje građana. To je velika šansa za Srbiju, ali ona će je iskoristiti samo ako bude razumela da je zločin koji je nju vitalno ugrozio povezan sa zločinom prema drugima, i ako bude osudila i odbacila politiku koja je zločin proizvela. Odluka vlade da Ivan Stambolić, dve i po godine nakon što je ubijen, bude sahranjen uz najviše državne počasti simbolički je čin koji budi nadu. Možda je upravo smrt Zorana Đinđića ona prekretna tačka na kojoj će politika zločina, a sa njom i najnovija istorija Srbije, konačno početi da se sagledavaju u njihovom pravom značenju. To bi onda značilo da je ubistvom premijera u Srbiji odigran poslednji čin petohtobarske predstave velike obmane.

(Tekst je napisan 2003. godine i *Povelja* ga objavljuje zbog njegove trajajuće aktuelnosti) ■

Preletači i prevrtači

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Voditeljka jedne *talk show* emisije javnog servisa primećuje: "Gospodin Dačić se prijavljuje za lustraciju..." a "gospodin Dulić", odgovara: "To je lepo. Videćemo". Nije ovo odlomak iz nedavno završene serije "Bela ladja", u kojem je, sa malo turbo folk glamura i socijane patetike, prikazana srpska politička realnost. Gospoda Dačić i Dulić nisu "montirani" u seriji, već su "pravi": Ivica Dačić, predsednik SPS i Oliver Dulić, predsednik Narodne skupštine Republike Srbije. Iako je tema o kojoj su naširoko razgovarali bila "lustracija" (i kako je dostići), sve se ovo zaiste desilo. Uključujući i gorespomenuti, dijalog...

Lustracija, šta li to beše, zapitali su se mnogi, kad je ono izvesni Zoran Balinovac, uzbudio svojom pojavom u Narodnoj skupštini, jedan, doduše, mali broj narodnih poslanika. Balinovac, koji se očigledno odavno samozaboravio, obreo se, kao direktor Republičkog sekretarijata za zakonodavstvo, kao predstavnik predlagača izmena Zakona o ministarstvima. Šta je sa Balinovcem? Da li je uopšte pomislio na raznovrsnost i bogatstvo svojih životnih priključenja, kada je, u ime Vlade Srbije, uprtio papire i odvažno krenuo put narodnog predstavnništva? Da je narod sve zaboravio, ili da je sve pozlatio? Uostalom, ako nikome ne smetaju Tomislav Nikolić, Aleksandar Vučić i ostali sa bedžom, zašto bi jedan Balinovac bio na smetnji? Kako se samo iznenadio (i uvredio), kada je njemu, "vrsnom pravniku", pa još iz DSS, stavljeno na teret da je ojadio ljudska prava u Srbiji? I kako je uopšte moguće da čovek koji je svima valjao, prvo DSS, pa onda JUL (kad je bio na najvišem "celzijusu"), pa opet starom, ali pobeđničkom i državotvornom DSS, na vrhuncu njegove slave i plebiscitarne narodne ljubavi, pa sve do današnjih dana, permanentne i ničim zaustavljene vlasti nad Srbijom?

Zaista, nije bilo lako snaći mu se u optužbama opozicione LDP: kakve su to teške misli i još teže reči, upućene njemu koji se, na trenutak zagledao u sebe i oko sebe, i rekao da vidi jednu savršenu, legalističku, pravolinijsku karijeru koja pripada njemu, Zoranu Balinovcu, čoveku koji "veruje u Boga"! Dixit... Iz vrha DSS, nisu se dali omesti: zasuli su svog pravnika, naplavom rečitosti: o čestitosti, stučnosti i "obrazitosti", vladinog zakonodavca... S glavom punom savršeno uglačanih paragrafa, nije ni primetio da je neko vreme proveo u JUL, jer mu je i tada sve bilo *cool* i *super*, kao što mu je i sada. Radio je, bez predaha, uvek čovek od najvećeg poverenja: pripremao novi zakon o infoirmisanju, savršen na svoj način, kojeg je primena "pokvarila", pa se nije ni mogao zvati "Balinčev" već "Vučićev". Trudio se, tih uzbudljivih devedesetih, da informisanje stavi pod konac svog zakona, većajući danonoćno, ne bi li se zakon što češće potvrdjivao u praksi. I bilo je neverovatno: svakodnevno, i po nekoliko puta, zakon je primenjivan, po njegovoj originalnoj proceduri: prekršajno. Podnošeno je po pedesetak tužbi istovremeno za isti "objekat". Ali, uspeh je postavio i nove izazove za zakonodavca: nije bio

dovoljan taj "Vučićev" zakon, moralo se dalje. Terorizam je pretio. Pa se zakonodavac bacio na tu, najizazovnijiu temu, daleko iznad informativne. Uspeh je bio toliki da je izazvao razumljivu zavist, kao svako savršenstvo. Tadašnja vlast je odustala čak i od toga da ga predstavi javnosti. O neopisivom uspehu, samo se šušalo... Zato je ta vlast i propala, a nova, koja je odlično znala mogućnosti zakonodavca, odmah mu je poletela u susret: vratio se odakle je i pošao, u omamljujuću salonsku atmosferu, u kojoj se dugo raspravlja o svakom mogućem zakonskom rešenju. Desno-levo, levo-desno, legislativcu nigde nije bilo tesno... Zato se i ljuti napušteni Ivica Dačić i, o lustraciji razmišlja skroz pogrešno: "DSS je puna preletača kojima je svaka vlast dobra". Pa još dodaje, zabrinuto, kao svako ko je "nedovoljno poražen": "Neće valjda da nas oni lustriraju?"

Ako ostavimo šalu na stranu, tek tada se teško može razumeti šta se danas podrazumeva pod "lustracijom". Ako navedemo sve što je, povodom obnavljanja zahteva za primenom Zakona o odgovornosti za kršenje ljudskih prava" iz 2003, rekao sam predsednik Narodne skupštine, demokrata Oliver Dulić, tek ćemo se onda naći u čudu. "Zabrinuta veselost" nekadašnjeg crno-crvenog tandema nije tako loš znak. Ubacivanje u prvu medijski plan njihovih "kadrova" na nizu tv-programa, u kojima prednjače emisije koje vodi Nemanja Djordjević, donekle promenjenog imidža, pokazuje da se ovaj potpuno zaboravljeni i nikad primenjeni zakon, ponovo uzima u ruke. Donet u srpskom parlamentu tesnom većinom, uz krivičnu prijavu SPS za neregularnost pri glasanju, zakon je naišao na opstrukciju na prvoj stepenici "primene". Tzv. lustraciona komisija nikada nije potpuno formirana zbog odbijanja predstavnika "crno-crvenih" da predlože skupštini svoje kandidate za jedno mesto koje u komisiji pripada opoziciji. Zaista, pri ondašnjem stanju na političkoj sceni, potpuno neverovatno očekivanje. Nepromenjene, iako izbornu poražene partije, sve bi učinile da svoju glavu sami ne guraju tamo gde im se moć još više limitira. Sam zakon je tek blaga mera "udaljavanja" iz javnosti, na nekoliko godina. Za koje vreme se moglo uraditi puno na vlastitom političkom samousavršavanju, ako ne na nekakvoj kantovskoj ili, ne daj bože, hrišćanskoj ekskulpaciji... Šansa propuštena, ponovo se otvara sa prikazanim neporočnog, a svemogućeg Balinovca.

Zakon je tu, pravnici, sudije i autori zakona, pitaju se ko je odgovoran za njegovo neprimenjivanje? Stvar, dakle, odlazi "predaleko", pa je DS, manje-više uspešno, vraća "na svoje mesto": Čovek koji je dužan da pomenuti zakon "pokrene", kaže da ovaj nije "prioritet" ili da je dosta nisko na "lestvici prioriteta"... "Ja smatram da je taj proces, u ovom trenutku nemoguć", žali se, u emisiji javnog servisa, predsednik skupštine Oliver Dulić. "Danas u našem društvu nema atmosfere da se razgovara o ovome", potkrepljuje sve svoje sumnje, pa se osvrće na nedefinisanost "dubine" lustracije (da li i policijski batinaši da se lustriraju i suoče sa vlastitim zlim delima). Dulić ne želi nikoga da uplaši: "Ja nisam ostrašćen čovek". Što samo pokazuje da on ili nije pročitao ili nije shvatio sadržaj zakona i predviđene "mere". Ili je, detinjstvo i mladost proveo u prirodi, nesputan pravnim normama, a la Balinovac. Kao onaj Rusoov, "prirodni čovek".

Da li je Oliver Dulić pustio brizi na volju? Da se, zakon koji bi i sada bilo teško sprovesti iz istih razloga kao i 2003, nekako ne otrgne iz legalističkih fascikli i sam “zaživi”? Mali su razlozi za takvu brigu: SRS je najjača partija u Srbiji, okićena sa novih 100.000 birača. Kuda da “denemo” zakon koji svaki čas izviruje, kad god neki “preletač” padne u samoljublje? Očigledno prateći patrijsku liniju mnogo više nego razmišljajući o obavezi da Zakon o kršenju ljudskih prava nekako što pre stavi u funkciju, Dulić poseže sa “paralelama”: “Proces lustracije je u suštini u svim zemljama propao”, najavljuje kraj pre početka predsedavajući zakonodavnog tela. Pa onada, kako EU preporučuje zemljama koje nisu sprovele lustraciju, da je i ne započnu: samo se pridodaju nova kršenja ljudskih prava... Ide čak dotle, da tvrdi da niko ni 2003 nije ozbiljno razmišljao o tom zakonu, sem Nataše Mičić, iz GSS, svoje prethodnice, kojoj je, ispada tako, lično zakon falio, zbog “identiteta stranke”. Dulić je tako izneo nebrojene razloge protiv zakona zbog čijeg je nesprovođenja već oštećena dugo najavljivana “vladavina prava”. Njegov predsednik, predsednik države i DS, Boris Tadić, pre pola godine, nije išao tako u krug, da bi objasnio neobjašnjivo. Rekao je, kratko: “Kasno je za lustraciju”.

Sam zakon, u sadašnjoj formi, ima vremenski limit: do 2013. godine. Ono o čemu se ne govori jeste da bi sprovođenje zakona, po aktuelnom modelu, moralo za “osnov” da ima političku realnost drugačiju nego što jeste, još od oktobra 2000. Sve je, naime, u crveno -crnom društvu ostalo isto: manje-više isti ljudi na istim mestima. Sem nekih koji su, po smrti ili haškom udomljenju svojih lidera, formalno ili neformalno “odskočili”. Ti isti, a još uspešniji u partijskoj nomenklaturi, sabotiraće aktuelni zakon, kao što su to uradili i 2003. Predsednik Dulić, lamentira kako je jedan drugi proces mnogo važniji od lustracije: suočavanje sa prošlošću! Da li smo dobro čuli? Sasvim dobro, ali ko koga tu zavodi? Otvaranje dosijea tajnih službi, jedan od materijala za lustracionu komisiju, “pročišćenje”, ma šta ono značilo, mala su pretpostavka za veliki nacionalni posao: suočavanje sa prošlošću.

Zato se u ovim debaticama, stalno pominje zahtev da i “lustratori budu lustrirani”, jer zakon predviđa da bude primenjen na kršenje ljudskih prava od 1976. do 2013. Možda otuda potiče egzaltirana zabrinutost nekadašnje utvrde Zorana Balinovca: SPS-SRS-JUL. Ne samo da nova vlast nije bezgrešna već je puna njihovih kadrova, uglavnom manje talentovanih od pomenutog. Partijska ropotarnica Srbije, od Petog oktobra, pravila je, ponekad, zaista neverovatne kombinacije. Zato Ivica Dačić ističe novi “lustrativni princip”: “Mene je narod izabrao. Nije me birala nikakva lustraciona komisija”.

Ali ima i “naprednijih” stavova o eventualnom “poboljšanju” lustracionog zakona. Milomir Marić, glavni urednik “Profila”, predložio je radikalnu akciju: “Lustracija bi trebalo da počne od 1389, od Kosovskog boja. Niko nije odgovarao za onih petsto godina pod Turcima!”. Sa njim se slaže i Dragan Hadži Antić, nekada prvi čovek “Politike”, a danas pisac vodiča “Kuba na dlanu za početnike”, najavljajući čarter letove za Kubu. Možda je u poslu sa Antićem, rešenje sadašnje dileme oko mogućnosti primene zakona o lustraciji. Let za Kubu o državnom trošku. ■■

Serviranje obmana

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Nakon što je 5. juna ove godine održan konstitutivni sastanak Saveta za nacionalnu bezbednost kojem je predsedavao predsednik Republike Boris Tadić, u prestoničkoj se štampi mogla pročitati jedna gotovo uniformna rečenica: I Srbija je konačno dobila Savet za nacionalnu bezbednost! Reč “konačno” nam kaže da je Srbija i na bezbednosnom polju bitisala kao prilično raštumovana država (to stanje ni danas nije bitno drugačije), što znači da je dugo bila i bez tog – sa stanovišta bezbednosti države i društva (država je ovde uvek u prvom planu, dok se o bezbednosti čoveka kao jedinke u nas još ne razmišlja ni pod tačkom “razno”!) – veoma važnog tela.

A ono da je Srbija “dobila” Savet spada valjda u domen mentaliteta: ovdašnji prosečan, hajde da kažemo građanin preferira praksu da mu neko “odozgo” nešto nametne, odredi, servira, postavi, nego da on sam odlučuje o izboru i kontroli rada raznih tela i organa koje on vlastitim novcem izdržava i u čije ruke, istina posredno, predaje deo svoje slobode, da ne kažemo sudbine.

Ovo smo naglasili uprkos tome što članove Saveta ne bira “baza” nego ih imenuje izvršna vlast, što je praksa dominantna u svetu. No, jedna šira rasprava ne samo o tome ko treba da bude član Saveta nego i o njegovim ingerencijama, naročito o društvenoj kontroli rada i utroška novca kojim će se finansirati to telo, najzad i o tome kako svu tu materiju ozakoniti, dakle jedna opšta debata i društveni konsenzus o svemu tome bili bi dobro došli. Ali, očekivati to sada i ovde, ipak je previše!

Odluku o formiranju Saveta za nacionalnu bezbednost Vlada Srbije je donela na sednici od 1. juna ove godine. Po njoj, u sastav Saveta ulaze: predsednik i premijer države, ministri – odbrane, unutrašnjih poslova i pravde, načelnik Generalštaba, direktor Bezbednosno-informativne agencije (BIA) i načelnici, odnosno rukovodioci Vojno-bezbednosne agencije (VBA) i Vojno-obaveštajne agencije (VOA). U skladu sa tim, konstitutivnom sastanku Saveta pisusvovali su Boris Tadić, Vojislav Koštunica, Dragan

Šutanovac, Dragan Jočić, Dušan Petrović, general Zdravko Ponoš, Rade Bulatović i generali Svetko Kovač i Zdravko Jelisavčić.

Već na prvi pogled i laici lako mogu uočiti da je u Savetu zastupljena aparaturna sila u punom sastavu. Međutim, takođe se lako uočava da u Savetu iz korpusa tajnih službi nedostaju predstavnici dve službe Ministarstva inostranih poslova, Obaveštajne i Službe za istraživanje i dokumentaciju. Javnost nema saznanja o tome zašto ovo Ministarstvo nije punopravno prisutno u Savetu za nacionalnu bezbednost; ta bi nelogičnost mogla da bude ozbiljan nedostatak Saveta. Nadalje, nejasno je zašto u sastavu ovog tela nema ni predstavnika Skupštine, odnosno njenih odgovarajućih odbora, Odbora za bezbednost i Odbora za finansije čija bi (naravno, ovog potonjeg) prevashodna uloga bila da kontroliše finansijske tokove i sredstva koja se iz budžeta izdvajaju za rad tajnih službi. Verujemo da je trebalo da se u Savetu nađe mesta i za predstavnika Vrhovnog suda, najzad i za nezavisnog eksperta iz oblasti bezbednosti.

Doduše, tvorci odluke o konstituisanju Saveta ponudili su solomonsko rešenje (to jest, surogat rešenja) i za otklanjanje rečenih nedostataka. Naime, istom je odlukom (u okviru Saveta) formiran i Biro za koordinaciju rada službi bezbednosti čiji su punopravni članovi rukovodioci tajnih službi i sekretar Saveta. Pa se dalje u odluci kaže kako u radu toga tela mogu učestvovati – ali bez prava odlučivanja – i neki subjekti koje smo pomenuli a za koje nije bilo mesta u Savetu, a u takvom istom statusu (u odnosu na Biro) mogu još biti direktor policije, načelnici uprava policije, republički javni tužilac, direktor Uprave carina i drugi rukovodioci državnih organa i institucija koji su u izravnoj ili u indirektnoj vezi sa sektorom bezbednosti. Pojednostavljeno rečeno, Biro ima zadatak da “operativno usklađuje rad službi bezbednosti i da izvršava zaključke Saveta” koji se odnose na rad službi bezbednosti.

Ukratko, nismo baš sigurni u kojoj je meri bilo objektivno opravdano da se tajne službe i na ovaj način izdvajaju iz bezbednosnog konteksta i da tako i inače svoj misteriozan rad obavijaju još jednim slojem mistifikacije. Inače, takođe simplifikovano rečeno, a prema odluci o konstituisanju, Savet za nacionalnu bezbednost se “stara o nacionalnoj bezbednosti tako što razmatra pitanja iz oblasti odbrane, unutrašnjih poslova i rada Vojne službe bezbednosti i Vojnoobaveštajne službe bezbednosti u Ministarstvu odbrane i Bezbednosno-informativne agencije”. “Savet predlaže državnim organima mere za unapređenje nacionalne bezbednosti i razmatra predloge za tu oblast, a zadužen je i za razmatranje pitanja iz delokruga organa državne uprave, autonomnih pokrajina, opština, gradova i grada Beograda, značajnih za nacionalnu bezbednost.”

Evo nekoliko reči i o političko-bezbednosnom kontekstu u kojem je doneta odluka o konstituisanju Saveta.

Mada su pojedini ministri Vojislava Koštunice, posebno ministar za rad i socijalnu politiku Rasim Ljajić koji je u isto vreme i predsednik Saveta za saradnju sa

Haškim tribunalom, poricali ikakvu vezu između odluke o formiranju tela o kome je reč i boravka glavne tužiteljice Tribunala Karle del Ponte u Beogradu – koju je u zvaničnu posetu ovaj put pozvao Vojislav Koštunica (dakle, čudni su putevi “dvosmerne saradnje”!) – podudarnost dolaska gospođe Del Ponte u srpsku prestonicu i sednice Vlade na kojoj doneta odluka o osnivanju Saveta za bezbednost suviše je očigledna, štaviše napadna da bi bila slučajna. Majstor Koštunica i šegrti mu uz taj su “poklon” haškoj tužiteljici još lepo upakovali i generala Zdravka Tolimira, haškog optuženika za kojim su ovdašnje službe k’obajagi tragale nekih 12 godina.

Tolimir je zverka, i te kakva! Bio je najbliži saradnik Ratka Mladića iz ratnih vremena, što će reći i iz vremena zvezdanih Mladićevih trenutaka – “osvajanja” Srebrenice. Zbog svega toga gospođa Del Ponte je valjda prvi put iz Beograda otputovala veoma zadovoljna. Za uzvrat, signalizirala je Evroskoj uniji da Srbiji otključa svoja vrata (koja su zamandaljena pre godinu i po, i to baš zbog toga što je Koštunicin model saradnje sa Hagom zapao u ćorsokak), da bi se nastavili pregovori o stabilizaciji i pridruživanju. A tu činjenicu o primernoj saradnji Srbije sa Haškim tribunalom smestila je u svoj izveštaj o radu Tužilaštva Tribunala kojeg je prezentovala pred Savetom bezbednosti UN 18. juna.

No, Tolimir nije bio jedini koji je u ovom zamahu hapšenja srpskih generala optuženih za teške ratne zločine dospelo u pritvorsku jedinicu u Sheveningenu. Samo dan ranije, dakle u nedelju 17. juna, sadejstvom crnogorske i srpske policije i službenika Tribunala (bar tako kažu mediji), u Budvi je uhapšen haški optuženik takođe velikog kalibra – policijski general Vlastimir Đorđević. Dakako, novoformirani Savet za nacionalnu bezbednost nije ni na koji način (niti je mogao) doprineo hapšenju dvojice generala. Ali, koliko god da su Đorđević i Tolimir po optužnici zločinci najvećeg formata, oni ne mogu biti zamena za Ratka Mladića.

Glavna tužiteljica je i ovaj put bila decidna: ona hoće da i Mladića vidi na optuženičkoj klupi! Oficijelni Beograd je glatko dao garanciju glavnoj tužiteljici da će to biti učinjeno što je pre moguće, a da će glavnu ulogu u koordiniranju zatvaranja obruča oko Mladića imati upravo Savet za nacionalnu bezbednost Srbije. U svemu je pomalo čudno to što je Karla del Ponte, nakon što je podnela izveštaj pred Savetom bezbednosti UN, izjavila kako bi bilo bolje da se odluka o nezavisnosti Kosova prolongira, jer bi se njome moglo omesti hvatanje preostalih glavnih numera iz zločinačkog udruženja. Biće da je Karla del Ponte ipak malo preterala u udvaranju vlastima u Beogradu! I to sve uprkos tome da joj je mandat sasvim pri kraju.

Inače, veoma je indikativno i to da je Tolimir, prema zvaničnim saopštenjima, upao u policijsku klopku tamo negde na nekom seoskom putu na teritoriji Republike Srpske, a Đorđević je uhapšen na teritoriji Crne Gore. S druge strane, državni komentatori su ushićeno klikitali kako se ovoga proleća Koštunici “posrećila potera za optuženima”. Međutim, i vrapcima na grani je jasno da se tu nikome nije ništa posrećilo. Naprosto, stvar je u tome

da je aparaturna sila ovoga puta dobila nedvosmisleni zapovest da uradi nešto konkretno.

I tek sada se vidi da su i Tolimir i Đorđević gotovo sve vreme bili tu negde, ali su i vlast, i tajne službe (civilne i vojne), i policija (civilna i vojna) bile aktivno uključene u maskaradu neprepoznavanja i neotkrivanja "srpskih heroja". I, sad se, eto, valjda došlo do zida, i nema se više kud. Onda se po starom dobrom običaju domaćoj javnosti servirala obmana: generali su uhapšeni izvan Srbije, i to tek pošto su "načinili kardinalne greške u koracima", što će reći "da smo mi", to jest srpska, pre svega izvršna vlast "svo vreme bili u pravu kad smo tvrdili da se ni Mladić, ni ostali optuženici ne nalaze na teritoriji Srbije, da oni jednom moraju da načine grešku i da ćemo ih tada hapsiti". Pa se, ama baš sve, odigralo po tom scenariju!

Čini nam se da to miriše na potcenjivački odnos ovdašnje vlasti prema domaćoj javnosti. (No, veća je nevolja u tome što domaće javno mnjenje bez ikakvog otpora pristaje na ponižavajuću poziciju!) Neki eksperti za bezbednost nagoveštavaju da bi se takav odnos mogao promeniti nakon formiranja Saveta za nacionalnu bezbednost. Šteta je što je propuštena prilika da se u novi Ustav unesu neke vitalne odrednice i iz sektora bezbednosti, što će reći i one koje bi definisale Savet za nacionalnu bezbednost. Stručnjaci tvrde da novi zakon o službama bezbednosti pruža šansu za popravni.

U tom bi slučaju (da to ponovimo) bilo više nego poželjno pokrenuti makar skraćenu javnu raspravu o "opisu radnog mesta" Saveta. Jer, bez da se zakonom preciziraju njegova funkcija, opseg i način rada, institucionalna kontrola i kanali kroz koje bi čak i šira javnost imala uvid u njegov rad, velika je opasnost da Savet postane tek puka fasada iza koje bi službe vršljale po svemu i svačemu, dakle i po našim životima, a po nalogu svojih šefova ili po nalogu bosova iz duboke pozadine kao što su vršljale do sada. I najvećma u tom smislu, nama se čini upitnim formiranje Biroa za koordinaciju službi u sadašnjem sastavu i sa mandatom zabeleženim u odluci o osnivanju. ■■

Kako iz gliba

PIŠE: STANKO PIHLER

Da javni mediji već po prirodi stvari treba da budu slobodni i da samo kao takvi mogu otvarati prostore slobode – nepobitno je! Tek tako, pretpostavka su građanske kulture i demokratskog političkog etosa. Ujedno, pretpostavka *ozbiljnog i odgovornog* društva!

Ali, "priroda stvari" nije isto što i *stanje stvari*. Mediji su i snažno *sredstvo moći*, pa onaj ko ima moć nastoji da je uspostavi i nad sredstvima javnog informisanja. Ponekad grubo i beskrupulozno, tj. Otvoreno, a ponekad perfidno. Savremena politika je sve više informativna delatnost, koja zamenjuje golo fizičko nasilje. *Usmerena informacija* postaje sve više sredstvo *nadziranja*, dominacije nad masovnim načinom tumačenja društvenih vrednosti, a cenzura je odavno zamenjena *autocenzurom*. *Ceremonijapostaje* bitna informativna tehnika, a upotreba vizuelnih simbola sve prisutnija. Vizuelnost paralizuje, pasivizira i deluje uverljivije. Stvara ambijent *masovne političke apatije!* Agresivno nastupanje sve većeg broja informacija onemogućava njihovu kritičku obradu. Idealan ambijent za stvaranje "mase"! Zapljusnutost informacijama, opsednutost medijima i sve razvijenija "umetnost spina" (predstavljanje informacija s ciljem) sprečava razlikovanje između uverljivog i neuverljivog, bitnog i nebitnog, opšteg i posebnog. Tako (i takav) medij, udružen s političkom moći, drži čoveka i društvo u stanju *nezrelosti*.

Kako obuzdati tu moć, vlast nad medijima? Kako u same medije ugraditi sredstva otpora toj moći? Kako, konačno, izbeći procese korumpiranja i samih medija? To su dakako aktuelna teška pitanja i danas i ovde.

Ništa novo i nepoznato se ne kaže, ako se tvrdi da mediji prate sudbinu društva – da je u pitanju *kontekst*. Zašto bi od delatnika u medijima očekivali viši stepen hrabrosti nego što ga imamo kao građani? Kako očekivati građanske medije u negrađanskom društvu? U uslovima *opšteg kvarenja institucija* obezbediti slobodu javnih medija doista je teško.

Kada smo svojevremeno javno kritikovali famozni Zakon o javnom informisanju iz 1998. godine, kao jedan u nizu *opasnih* zakona toga vremena, kojim su teško zloupotrebene pravne ustanove u cilju totalnog i hitrog uništenja gotovo svake kritičke javne reči, većina liberalno orijentisanih ljudi nije očekivala da će posle tzv. Demokratsih promena situacija, u izvesnom smislu, biti još *komplikovanija*. Reč je o razlici između *mračnih i sivih ili mutnih* vremena u kojima smo još. Kolaboracija i kohabitacija, nedostatak lustracije i katarze – odrazila se i na medije. Sad su instrumenti moći sofisticirani. Vlast se počela *deliti*, došlo je do “refeudalizacije moći”. Tzv. nova vlast, otporna na suštinske promene, shvatila je “podelu vlasti” na svoj način – na način podele političkog “ratnog plena”, a u tu podelu uključene su manje-više sve institucije, pa i mediji. Ovih dana nam se takva vlast ponovo gotovo ekskluzivno medijski predstavila.

U takvim uslovima ne samo što je potisnuta *potreba za istinom* već i osećanje *sramote*. Na sceni su politika i političari bez osećanja *stida*, a bestidnost znači nedostatak *ponosa* i nemogućnost građanske vrline (arete, virtutu). Potpuno je *disperzovana* mogućnost otpora, *jer su disperzovana izvorišta zla*. Takvo stanje se višestruko odražava na medije.

Najčudnije je (ili je upravo normalno u opštoj nenormalnosti) što smo na sve to *navikli*, toliko da se sve manje uzbuđujemo. Prema pitanju *slobode*, pa i medijske, postajemo *sve ravnodušniji*. Govorili smo često o *bekstvu*, ili čak o *strahu* od slobode, kao bekstvu, odnosno strahu od odgovornosti. Sad kao da je sve više reč o *ravnodušnosti* prema slobodi, odnosno prema odgovornosti. Budući da je istina pretpostavka slobode, ravnodušni smo *i prema istini*, pa *i prema tiraniji* usmerenoj ka onima kojima je stalo do istine.

Uostalom, *naš puk* nije nikad ni imao osobitnog senzibiliteta prema istini u javnim poslovima. U njemu vlada uverenje da su političari već po prirodi posla kojim se bave i, naročito, kako se njime bave – *lažovi*, ali će ipak glasati za njih. To je olako prihvatanje *stanja haosa*. Razumljivo, to odgovara logici pogrešno shvaćene *javne moći*, pa se doista moramo zajedno sa Hanom Arent, pitati: “Da li je prava suština istine u njenoj nemoći, a prava suština moći u njenoj podmuklosti?”, ali ujedno se *složiti* sa Jaspersom oko “*nulte tačke*” od koje moramo poći: *političko načelo* treba da bude – “neograničena volja za *prekidom kontinuiteta* s državom razbojnika”. ■■

Politika i pravo su veoma bliski

PIŠE: MARIJA ŠAJKAŠ

Pre početka raspada one države u kojoj su neki iskreno verovali da je sreća između Vardara i Triglava, i na pitanje ko su kao iz topa odgovarali - Jugosloveni, Neven Anđelić je radio kao novinar na kulturnom “Omladinskom radiju” u Sarajevu. Prve barikade i zvuke prave topovske paljbe je komentarisao iz studija pozivajući sugrađane na demonstracije. Kad je postalo izvesno da mirovna opcija nema budućnost odlazi u Zagreb gde se, po sopstvenim rečima, “upoznao sa svim rodovima hrvatske policije”. Posle tog iskustva odlazi u London i od tada uporedo teče njegova novinarska i naučna karijera. Sarađivao je na nekoliko dokumentarnih filmova poput BBC-ovog “Raspada Jugoslavije” i radio kao stafer u londonskom birou CNN. Za to vreme je na Univerzitetu u Saseksu (University of Sussex) magistrirao i doktorirao Evropske studije. Predavao je na Brikbek Koledžu (Brikback College) Univerziteta u Londonu, na Centru za Interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, i trenutno je, u okviru Fulbrajtovog programa, gostujući naučnik na Berkli (Berkeley) univerzitetu u Kaliforniji gde predaje predmet ljudska prava u Evropi. Sreli smo ga u Njujorku nakon predavanja koje je održao na Institutu Hariman (Harriman Institute) za proučavanje Rusije, Evroazije i Istočne Evrope Kolumbija Univerziteta (Columbia University) na kome je govorio o odnosima u Bosni i Hercegovini i potencijalima za prosperitet države i regiona.

Kako komentarišete nedavnu presudu Međunarodnog suda pravde u Hagu povodom tužbe Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije?

- Međunarodni sud pravde je jedno neobično telo. Međunarodno humanitarno pravo se još uvek razvija i taj proces je veoma dug. Iz naše perspektive - što je perspektiva jedne generacije koja svedoči konkretnim zbivanjima i koja je na neki način bila sudionik i svedok u tim procesima, može izgledati da je taj razvoj prespor, možda i ništavan. A kad čovek sagleda pomak koji je napravljen od, recimo, 1920. godine do danas, to je strahovit uspeh. Strahovito pozitivan pomak. E sad, kad je u pitanju sama presuda, prvo naravno mislim da treba odbaciti svaku iluziju da sa njom politika nema nikakve veze. Naprotiv, politika i pravo su veoma bliske grane. Čini mi se da se nije moglo lobirati oko sudija, ali i oni

su ljudi koji prate šta se događa, imaju svoja viđenja i na kraju se sve svodi na marketing i prezentaciju argumenata pravnih timova. A ja sam od početka bio veoma kritičan prema pravnom timu Bosne i Hercegovine. Nešto slično se desilo pre dvadesetak godina kad je Nikaragva tužila Sjedinjene Američke Države za podstrekivanje smene režima. SAD su izgubile spor, ali Amerikanci ne priznaju odluke tog suda, i to ne zato što im je naredeno da plate odštetu, nego iz političkih razloga. Dakle, politika uvek ima svog udela.

Pretpostavljam da imate još neke zamerke?

- Druga važna stvar su očekivanja nametnuta od strane političkog vrha. Tvrdilo se da će presuda sigurno biti u korist Bosne i Hercegovine i da će uz nju ići ogromna ratna odšteta, a čim se presuda povezuje sa materijalnom koristi, čini mi se da argument postaje sve tanji. Mislim da to nije trebalo tako da bude, jer su ljudi u takvu stvar iskreno verovali. Bitna bi bila presuda koja bi rekla – jeste, državni organi Srbije su ti koji su odgovorni. To bi bilo dobro i za Srbiju, jer u presudi ne bi stajalo – narod Srbije, već tadašnji režim Srbije. Koji je na kraju krajeva nasilno zbačen. Stoga mislim da presuda nije dobra ni za Bosnu i Hercegovinu ni za Srbiju. Dalje, na jednom mestu se kaže kako Srbija nije sprečila genocid, a za njega je znala, što podriva temelje presude. Tako da je moj generalni stav da presuda nije dobra. Sa druge strane, ovo je trenutni nivo razvoja međunarodnog humanitarnog prava i verujem da je u pitanju maksimum koji se mogao postići. Na kraju, bitno da sad imamo dva suda koja su nezavisno jedna od drugog presudile da je počinjen genocid u Srebrenici. To je konzistentno. Mislim da sad tu činjenicu više ni jedna ozbiljna osoba ne može negirati.

Kada spominjemo Srebrenicu, u Beogradu je nedavno doneta još jedna presuda, i to paravojnim formacijama "Škorpioni".

- Prisustvovao sam jednom delu njihovog suđenja prošle godine u Beogradu i ono me je baš pogodilo. Bio sam sa ženama iz Srebrenice i sa momkom kome je otac ubijen. Koliko shvatam, 20 godina je maksimalna kazna koju su oni mogli dobiti po zakonu. Petrašević je priznao i kazna mu je manja nego ostalima. Na prvi pogled može izgledati da je to uticaj anglosaksonskog prava gde postoji trgovina između tužilaštva i svedoka, ali iskreno govoreći mislim da jeste bitno to što je on priznao zločin, i da to treba da se ima u vidu. Petrašević je počeo svoje izlaganje izjavom da se pred bogom sigurno oseća krivim, a pred sudom – to će sud presuditi. Zato mislim da je zaslužio manju kaznu od onih koji nisu priznali zločin. Ono što me je šokiralo je da su "Škorpioni" bili paravojna formacija koja je svejedno imala razne beneficije od strane države. E, to je problematičan deo presude koji direktno povezuje režim, dakle, konkretne ljude sa zločincima.

Na više svetskih univerziteta ste predavali ili još uvek predajete ljudska prava. U kojoj meri koristite primere iz naših sredina?

- Puno primera dolazi iz bivše Jugoslavije. Ima stvari koje su se prvi put desile baš kod nas. Svojedobno je Kraljevina Jugoslavija tužila Mađarsku zbog atentata na kralja Aleksandra 1934. godine, pa je Međunarodni sud

pravde doneo odluku o odgovornosti, jer su kampovi za obuku terorista bili na teritoriji Mađarske. Smatrali su da je država morala da reaguje. Pa onda, tu je interesantan podatak da je jedna od osam zemalja koja se uzdržala od potpisivanja Univerzalne deklaracije o Ljudskim pravima bila Jugoslavija.

Sad moram da pitam - koja Jugoslavija?

- Ona iz 1948. godine. Bilo je to uz Sovjetski Savez i zemlje komunističkog bloka, te Saudijsku Arabiju i Južnoafričku Republiku. Naravno, tu je i pitanje definisanja pojma humanitarne intervencije i bombardovanja povodom situacije na Kosovu, što je prvi put učinjeno bez saglasnosti Saveta bezbednosti UN, pa onda osnivanje *ad hoc* suda za ratne zločine...

A jesmo li mi dali i neki pozitivan primer ili smo uglavnom poznati po negativnim?

- Pozitivan primer je formiranje suda i procesuiranje ratnih zločina. Zavisi kako se gleda, ali pozitivan presedan je bio taj da je jedan predsednik države lišen imuniteta. Slobodan Milošević je bio prvi šef države koji je izveden pred sud.

Kad je u pitanju savremena svetska literatura iz, na primer, međunarodnih odnosa ili ljudskih prava, jesmo li mi – tema ili tek referenca? U kojoj meri se ono što se dešavalo na našim prostorima danas izučava na univerzitetima?

- Interesovanje kakvo je bilo nekad više ne postoji. E, sad, trend koji je još uvek prisutan je analiza onoga što se dogodilo, pod kojim uslovima i zbog čega, a da bi se utvrdilo da li je bilo moguće drugačije reagovati i shodno tome pronaći neki lek za današnja krizna žarišta. Tema smo jedino u smislu - šta je moguće naučiti na primeru Bosne.

Sudeći prema predavanju koje ste nedavno održali na "Hariman Institutu" Kolumbija Univerziteta u Njujorku, a čija je tema bila "Treba li da preživi Bosna i Hercegovina", svet će se opet učiti na našim greškama?

- U principu, stanje kakvo je sada se može održavati ali po cenu velikog broja nezadovoljnih. Niko nije zadovoljan, nijedna od socijalnih grupa, nijedna od etničkih grupa... baš niko, izuzev onih koji su se obogatili u procesu privatizacije. Zato mislim da je krajnje vreme da se nešto promeni, da se postigne neki dogovor... E sad, da li će

biti u pitanju neka možda labava federacija ili reforma čija će posledica biti država koja je centralizovanija i gde će biti uspostavljena istinska vladavina prava, stvar je izbora ljudi u Bosni i Hercegovini. Oni ga trenutno nemaju, indirektno ga izražavaju putem izbora koji su uvek pogrešni, nacionalistički, ali koji su legalni i legitimni. Smatram da je bolje upitati građane Bosne i Hercegovine žele li reformisanu državu koja će krenuti putem evropskih integracija ili žele da se još više razdvoje u separatnim etničkim ekskluzivitetima. Međunarodna zajednica treba da im da tu mogućnost jer *status quo* jeste održiv, ali bojim se da će posledica biti vrlo negativna u budućnosti.

Vaše prognoze su prilično pesimistične?

- Trenutno mi se ne čini da postoji mogućnost da ponovo dođe do rata. Rat je tek prošao, a ne postoji ni ekonomska osnova da bi se trenutno mogao finansirati. Međutim, odrastaju generacije koje nemaju ništa zajedničko sa vršnjacima drugih etničkih grupa. U pitanju su generacije jedne etničke zajednice koje su bez ikakvih veza sa drugim zajednicama. I vrlo, vrlo su kivne. Nema ni rodbinskih, ni poslovnih, ni prijateljskih veza. Svi su jednako loše obrazovani zbog očajnog stanja u školstvu, suočeni sa potpunom korupcijom na univzitetima, diplomiraju, ali ostaju nezaposleni. Prema podatku koji su objavile banjalučke "Nezavisne novine", Bosna i Hercegovina ima 760.000 nepismenih stanovnika. Toliko ljudi nema završenu osnovnu školu. Kad se sve sabere, kad oni postanu roditelji, oni će imati samo odnos mržnje prema drugima. Druge nacije će im biti krive za sve, i to je onda podloga za rat. Zato kažem da su reforme neophodne.

Pretpostavljam da mislite na ustavne reforme? Da li u tom smislu imate neku konkretnu sugestiju?

- Američki predlog je bio vrlo realan. Ovako kako je kreirana, mislim da Bosna i Hercegovina ne može dalje. Lično bih počeo od ukidanja "Vašingtonskog sporazuma", i tu posebno mislim na onaj deo o kantonima. Oni su finansijski neodrživi, a nema ni dovoljno kadrova. Hrvati su izuzetno nezadovoljni, smatraju da su majorizovani od strane Bošnjaka, koji su takođe nezadovoljni, jer država i institucije ne funkcionišu zbog, kako oni smatraju, opstrukcije malobrojnijeg a jednakopravnog naroda. Autonomija se u Bosni i Hercegovini smatra kao teritorijalni, a ne personalni izraz. Mislim da bi se moralo naći rešenje koje bi apsolutno zaštitilo personalne posebnosti, kojima bi se individualizirala prava i obaveze, i da bi tek onda konačno mogla biti ostvarena vladavina prava. Ako je ovo previše optimistično iz sadašnjeg ugla, onda je američki predlog idealna polazna osnova. Krenimo od nečega, uporedimo sa sadašnjim stanjem i onda razmišljajmo o narednim koracima, ali pod znatno boljim uslovima. Republika Srpska je naredni korak koji bi trebalo rešiti, ali mislim da se prvo moraju urediti odnosi u Federaciji. Tada bi bilo moguće ubjedljivije iznositi argumente u prilog decentralizovane, ali funkcionalne države u kojoj bi sva individualna prava bila ostvarena na celom prostoru, a ne samo u određenom entitetu. To bi i za Srbe bilo povoljnije rešenje jer bi im omogućilo

ostvarenje i van sadašnjih prostora, te im obogatilo društvo omogućavanjem jednakopravnosti bošnjackim i hrvatskim stanovnicima u ovom delu države. Sa druge strane, treba priznati da Sjedinjene Države i Evropa imaju različiti interese u Bosni.

Na šta konkretno mislite, kad spominjete različite interese?

- SAD su u potpunosti okrenute bezbednosti, i sve se svodi na to ko dolazi i odlazi iz zemlje. Koncentrisani su na islam, prate sukobe unutar zajednice, posebno pokret vehabija koji je, koliko god da je mali, prisutan. Kad je u saobraćajnoj nesreći poginuo njihov vođa Jusuf Barčić bilo je 3.000 ljudi na sahrani. Kad sa prijateljima iz Sarajeva razgovaram o tome oni mi kažu – ali to nikad nije bilo u Sarajevu. A ja na to kažem, pa šta? To nije nikakav argument. Jednom je uvek početak. I nije to problem. Problem je u tome što je u pitanju zajednica koja je manjinska, a koja pokušava da većini nametne svoje standarde u molitvi, oblačenju... Za to je odgovorna SDA koja im je dozvolila da grade džamije. No, nije ni u tome problem. Problem je samo što to nisu uslovili pa rekli – može džamija ali da pored nje izgradite i bolnicu! A Amerikanci su zabrinutiji i pažljivije prate razvoj vehabija, nego domaći. Što se pak interesa Evrope tiče, ja tu primarno vidim ekonomske interese. Oni forsiraju ekonomske reforme... ali, evo vam primer. Smatra se da je britanska politika bila prosrpska tokom rata. Glavni čovek koji je kao pregovarač sudelovao u procesu privatizacije telekoma u Srbiji jeste Daglas Herd, bivši ministar vanjskih poslova. U Hrvatskoj je tu ulogu igrao Klaus Kinkel, a podsetimo se kakva je bila politika Nemačke tokom rata. Dobro, možda je to sve slučajno, ali ja tu vidim ekonomske interese. Domaći interesi se slabo brane.

Kao stručnjak za pitanja Evrope i evropskih integracija, koliko je realno da će Bosna postati član Evropske unije?

- Nije realno. Mislim da za to nema mogućnosti. Nisu ispunjeni preduslovi. Jedino je moguće da se to desi kao politička odluka, da bi se rešili problemi u regionu. Ali, Bosnu nije moguće izdvojiti od Srbije i Hrvatske. Jedan visoki funkcioner međunarodne zajednice u Sarajevu je izjavio da, što se njega tiče, on bi primio Bosnu i Hercegovinu sutra u Evropsku uniju. Naime, to je mala zemlja, svakako preživljava na ekonomskoj i drugoj pomoći koja velikim delom dolazi iz Evropske unije tako da građani EU to ne bi ni osetili. Čak ni imigracija iz Bosne u zemlje EU ne bi bila značajna, jer je to mala zemlja. Ipak, uvijek treba gledati i na neposredno susedstvo.

Pa dobro, Hrvatska, eto, grabi ka Evropi...

- Da, ali ima veliki problem sa granicama sa Bosnom koje su veoma porozne. Prolazio sam letos iz Hercegovine na more. Na glavnom putu Dubrovnik – Trebinje nije bilo nikoga na granici. Čekao sam 10 minuta da se neko pojavi! Pa onda, Hrvati u Bosni imaju dvojna državljanstva. I ne samo oni, nego i brojni muslimani. Ne znam više da li su ti građani Bošnjaci ili Hrvati islamske veroispovjesti.

Realno posmatrano, koje su perspektive Srbije za ulazak u Evropu?

- Sa Košticom na čelu države - nikakve. Politika

koju on sprovodi Srbiju uopšte ne približava Evropi. Prošlo je već više od tri meseca, a vlada još uvek nije formirana. Srbija trenutno ide utabanim stazama Bosne i Hercegovine. Suzan Vudvord (Susan Woodward) je nedavno komentarisala stanje u zemljama bivše federacije i po njenom mišljenju stanje u Srbiji, Bosni i Hercegovini, te na Kosovu je problematično, i ja mislim da je ona dobrim delom u pravu, pogotovo kada je reč o ostvarenju demokratskih promena. Jedna nedavno osamostaljena i mala država, Crna Gora, postaje nesto nedostižno za ove druge tri tvorevine.

Eto, Bosna opet kao primer! Na nedavno održanom naučnom skupu na Kolumbija Univerzitetu u Njujorku imali ste izlaganje čiji je tema bila državljanstvo nasuprot nacionalnosti u Bosni i Hercegovini?

- U pitanju je praćenje razvoja identiteta. Ukratko, identiteti u Bosni i Hercegovini se razvijaju tako da ljudi gube i ono malo zajedničkog što su možda nekad imali. Nacionalni identitet bi bio Bosne i Hercegovine, a etnički – Srbi, Hrvati i Bošnjaci. Nacionalni identitet nije razvijen, a ova tri etnička identiteta ni ne dozvoljavaju njegov razvoj.

A kako vidite odnos građanskog društva nasuprot etničkog?

- Građanski nacionalizam je gotovo nepostojeći u Bosni i Hercegovini. Možda ga ima u jednom malom sloju društva koji je prividno vrlo uticajan, a zapravo je malo bitan. Istina je da građanski identitet pokušava da se probije, ali od etničkih identiteta za sada nema velike šanse.

A šta je sa bivšim zajedničkim identitetima? Pre rata je u Bosni i Hercegovini postojao visok stepen mešovitih brakova. Ti ljudi i njihova deca su se često izjašnjavali kao Jugosloveni. Znamo gde su Bošnjaci, Hrvati i Srbi, ali šta se zapravo desilo sa tim Jugoslovenima?

- Sve tri nacionalističke elite danas tvrde da su ti Jugosloveni zapravo pripadnici njihove etničke grupe, samo da su bili zavedeni, pogrešno vaspitani. Sve tri grupe tvrde da većina bivših Jugoslovena pripada njima što je, naravno, teško dokazivo. Među Bošnjacima ima pokušaja da se takvi preimenuju u Bosance. A to je na neki način bezobrazno, jer svaki čovek ima pravo da se oseća onako kako želi i niko nema moralno pravo da etničku pripadnost nameće drugima. Štaviše, postoji teorija da si one etničke grupe, kakvim te drugi vide. Kod Srba u Bosni je, čini mi se, postojala jedno vreme ta varka da su se osećali kao Jugosloveni, a ustvari su bili Srbi.

Ali zar nije faktička činjenica da je bilo dosta međuetničkih brakova?

- Jeste, u urbanim sredinama. U Sarajevu je u opštini Centar 1991. godine bilo 16 odsto Jugoslovena. Ali, to ne znači da su oni po automatizmu bili Jugosloveni. Deca su se opredeljivala i prema okolini. U patrijarhalnim sredinama žena je obično inklinirala veri svog muža. Dobro, oni koji su otišli vani nisu se našli u tim podelama. Verujem da pošto ta tvorevina više ne postoji, da se većina ljudi više ne oseća Jugoslovenima. Naravno, bilo je slučajeva i kroz istoriju da je, na primer, Austrougar to ostao do kraja života, ali to je više na nivou ideja.

Ali, zar nije nacionalni osećaj tek konstrukt? To baš lepo vidimo na primeru Jugoslavije. Identite koji je nastao pa nestao?

- Pa da, na to baš i mislim. Nacionalni identitet se mora uz nešto vezati. Uz pokret koji teži da nešto ostvari, možda svoju nacionalnu državu. A ideja jugoslovenstva je trenutno jedna propala ideja, i tu se čovek nema za šta konkretno vezati. I taj argument sa mešovitim brakovima je diskutabilan. Vukovar je, na primer, imao izrazito visok procenat međuetničkih brakova. Pa je opet najviše stradao. Čini mi se da su mesta koja su imala visok procenat međuetničkih brakova najviše i stradala. Evo, i Mostar mi pada na pamet.

A meni Tuzla.

- Nisam siguran za mešovitost populacije u Tuzli, mada ste možda tu u pravu.

Dobro, ne moramo više o Jugoslovenima. Kakva je situacija sa identitetom Bosanca?

- Nepostojeći je.

Za vreme Titove Jugoslavije oni su sasvim izvesno postojali.

- Ali tada je to, pre svega, bilo geografsko određenje. Kao što bi, ustvari, i trebalo da bude, jer to je ono što ljude i veže. Zajednički prostor, jezik i kultura. Miljenko Jergović je u "Borbi" još 1989. godine napisao da je stvarno nepristojno razbijati Bosnu jer postoji kultura koja veže te nacije i koja je zajednička. I ukazivao je na nasilne pokušaje da se unutar te jedne kulture odrede ljudi kao drugačiji. Srbin iz Beograda sigurno percipira Srbina iz Banjaluke kao Bosanca. Ako ništa drugo, po načinu govora. Istina, nakon 15 godina taj se Banjalčanin znatno približio Beogradu, a odao se od Sarajeva, ali razlika i dalje postoji. Činjenica ostaje da se uništavala ta jedna posebna, drugačija kultura.

Mislite na prepoznatljiv sarajevski kulturni obrazac?

- Upravo to. I ne samo da je bio prepoznatljiv, nego je kroz popularnu kulturu onoga vremena bio i uticajan, i rasprostranjen. "Novi primitivizam" je, na primer, bio dobra robna marka koja se prodavala.

Kad govorimo o identitetima ne mogu a da ne spomenem jednu našu "posebnost". Tokom poslednjeg susreta predsednika Srbije Borisa Tadića sa bosanskohercegovačkim predstavnicima u Sarajevu, predsednik Tadić je primetio da je on tu jedini među njima "rođeni Sarajlija".

- Da, da, ne jednog, nego je dva predsednika Sarajevo dalo. Crvenkovskog u Makedoniji i Tadića u Srbiji. Mnoštvo velikih ljudi je rođeno u Sarajevu. Međutim, kada narod u Bosni i Hercegovini bira, izgleda da mu je privlačniji provincijski glas. ■■

Deja vu diskusija iz XVII i XVIII stoljeća

PIŠE: MILE LASIĆ

Autor značajne knjige "Otkriće Biblije" ("Die Enthüllung der Bibel"), ugledni židovski autor Israël Finkelstein prokomentirao je početkom ove godine predivnu dokumentarno-istraživačku četverodjelnu seriju, emitiranu na njemačko-francuskom kanalu za kulturu "Arte" i posvećenu manipulacijama Starim i Novim zavjetom, na posve iznenađujući način. Finkelstein je, naime, kazao: "U četiri nastavka su predstavljeni iznenađujući rezultati najnovijih arheoloških istraživačkih radova. Ovi su radovi otkrili da su veliki dijelovi hebrejske Biblije (to znači "Starog zavjeta") napisani oko sedmog stoljeća prije Kristovog rođenja, u vrijeme vladavine kralja Josiasa, što znači više stotina godina poslije ispričanih datosti. Otuda ovi tekstovi i nisu provjerljivi historijski izvori. Oni ogledaju mnogo više ideologiju njihovih autora odnosno širenje oblasti ili objašnjavaju kako je jerusalemski dvor poprimao malo po malo centralno mjesto u židovskoj religiji".

Po Finkelsteinovim saznanjima, "Biblija je pisana puno poslije pretpostavljenih događaja o kojima govori, a arheološka istraživanja isporučuju direktne spoznaje o određenom vremenu". Ona je otuda "najvažniji instrument za istraživanje povijesti starog Izraela, ali se biblijska povijest ne smije čitati u kronologijskom nizu, nego se mora poći od vremena u kojem su živjeli njeni autori, te događaje smjestiti u njihov povijesni kontekst". Današnjem čitatelju Biblije je preostalo ili da "posmatra Bibliju kao temeljni tekst naše civilizacije, ili pak, da je čita uz respekt znanstvenih gledišta". Najnovije spoznaje moderne arheologije ne dovode ni u kojem slučaju u pitanje religioznu tradiciju, napominje Finkelstein, nasuprot tomu, arheolozi bi htjeli pružiti uvid u fascinirajući svijet autora Biblije. Arheolozi bi željeli razumjeti kako strahove, teškoće i nevolje ovih ljudi, tako i njihove nade. Tako mi znademo danas sa sigurnošću da je Stari zavjet ("Alte Testament") napisan u jednoj maloj, izoliranoj i slabo naseljenoj zemlji, od koje je ostalo relativno malo materijalnih tragova. No, upozorava Finkelstein, "najnoviji rezultati istraživanja o našoj dalekoj prošlosti ne smiju biti manipulirani iz političkih motiva". Ne radi se u Bibliji samo o jednom ili više stoljeća u povijesti starog Izraela, "hebrejska Biblija" isporučuje nam daleko važnije spoznaje...

U časopisu "Science" su se, pak, mogli proteklih godina naći uzbudljivi redovi o ponovno rasplamsalom sukobu između "kreacionista" i "evolucionista", u čijem je središtu Darwinova teorija evolucije. "Kreacionisti" osporavaju Darwinovu teoriju o evolucijom, stupnjevitom razvoju živih bića iz "prastanice" putem promjena u nasljednom materijalu i pod uticajem uvijek novih "životnih" uvjeta, što je imalo za posljedicu nastanak različitih oblika i vrsta života. Posebice su kritični prema evolucionističkoj tvrdnji da je čovjek samo dio evolucionističkog procesa, tj. da nema poseban položaj u njemu. Kreacionistička verzija nastanka svijeta, naime, doslovice počiva na bukvalnoj interpretaciji Biblije. Svi prirodni fenomeni i svi oblici života zahvaljuju svoju egzistenciju Bogu Stvoritelju, pri čemu je za čovjeka rezervirana "posebna uloga" u odnosu na druge oblike života, tvrde oni.

Uproščeno kazano, umjesto milijuna i/ili milijardi godina evolucije, kako tvrde "evolucionisti", sve je nastalo za šest dana kažu, Bibliji i drugim "svetim spisima" vjerni "kreacionisti". Po njima, svijet je star najviše 10.000 godina, nije bilo nikakve evolucije vrsta, niti nekakvog "pra-praska" (Big Bang), prije otprilike 4,6 milijardi godina, a niti druge spoznaje prirodnih znanstvenika nemaju dublje značenje. Sve je stvorio "Stvoritelj" (engl. "Creator"), zbog čega ova vrsta "znanosti" i nosi posve neodgovarajuće ime. Posve uzgred rečeno, prema tipologiji Instituta za filozofiju iz Münchena, "kreacionisti" se dijele na "paraevolucioniste" i "antievolucioniste", shemu koju nećemo objašnjavati ili slijediti, jer bi nas to odvelo u posve drugom pravcu u ovoj raspravi...

Kada je Charles Darwin objavio 1859. godine svoje čuveno djelo "O postanku vrsta" izazvao je sličan šok kao nekoć Galileo. Time je, po mišljenju tadašnjih vjerskih autoriteta, dovedeno u pitanje sve što je objavljeno u Starom zavjetu. Posebice je bilo sporno – iz njihovog kuta gledanja – što Darwinova teorije ruši predstavu o čovjeku kao "Božijoj slici i prilici".

"Majmunsko podrijetlo čovjeka" bilo je potom predmetom žučnih diskusija desetljećima, sve dok se "vjerski autoriteti" nisu odlučili da pribjegu "lukavstvu uma", pa da ponude verziju, po kojoj se Biblija ima razumjeti "metaforički, a ne doslovice", piše "Science". Crkva se, drugim riječima, povinovala "duhu vremena", pa se odlučila da prilagodi svoje "učenje". Kada "Science" koristi pojam "crkva", ne misli, naravno, samo na Katoličku crkvu, ali misli i na nju, uostalom ona je bila prvi "global player" po svim mogućim pitanjima.

O ovim mukama u redovima Katoličke crkve, svjedoči, uostalom, zorno, upravo njen aktuelni poglavnik Benedikt XVI i to ne samo kontroverznom istupom u Regensburgu, nego i nizom svojih posljednjih poslanica. No, ostavimo se bivšeg "želznog kardinala", njegove infektive protivu laicizma, prosvjetiteljstva i moderne u cijelosti su kontraproduktivne i ispod onoga što je KC već odabrala za strategiju. U toj novoj, mnogo

pozadina sukoba "kreacionističke znanosti" i teorije evolucije

inteligentnijoj verziji, naime, nije više "Bog stvorio Zemlju, nego čitav Univerzum". Najtvrdokorniji učesnici neće, pak, ni da čuju za takve eksplikacije, njihovi su predstavnici svojevremeno najavili znanstvenicima "rat do istrebljenja" i oni se toga slijepo drže...

Razumjeti je, ustvari, i crkvene autoritete, jer je bilo relativno lagodno objašnjavati nastanak svijeta maltene sve do jučer, dok se nije znalo za gene i "genom", ali više takvo što nije moguće, pa se inzistiranje na takvom pristupu mora jednostavno podvesti pod "lijenost duha", uostalom osobini koja nije svojstvena samo onima koji vjeruju, nego i nevjernicima, sjetimo se samo vjere u političke autoritete ili "velike ideologije", propale sve redom.

I odmah da kažemo, u nastavku elaboracije nije i neće biti govora o favoriziranju niti "vjerujem" niti "ne vjerujem", ali pokušat ćemo pokazati o čemu se radi u ponovno reaktualiziranoj borbi između prosvjetiteljske ideje, kojoj pripada i teorija evolucije, i "priče o stvoriteljskom činu" Zemlje ili kosmosa, čemu su "kreacionisti" skloni kako bi pobjegli iz stupice u koju su upali. I još jedna napomena, već pominjani časopis "Science" svako malo znade navesti podatak da među prirodnim znanstvenicima od imena i ugleda ima gotovo polovica njih koji vjeruju u Boga, nekog od bogova, ako nije već jedan, ali nitko od njih nije kreacionista. Jedne sam prilike, pak, pročitao u *Spiegelu*, kako jedan takav znanstvenik kaže da prihvata teoriju "velikog praska", ali kada vidi kako je savršeno uredjen odnos među planetama, dakle cijeli kosmos, mora da vjeruje u neku prvotnu silu.

Digresija me odvela daleko, ali njome sam samo htio kazati, da se prosvijećeni ljudi ne razlikuju po tomu kojem se Bogu mole, ako se uopće mole, nego po nekim drugim kriterijumima. I izrijeckom, među vjernicima mora biti prosvijećenih koliko i među nevjernicima, uostalom temelje prosvjetiteljstva su udarili oni koji vjeruju, a la Kant, ali tako što su se pitali, a ne što su citirali Stari ili Novi zavjet...

"Majmunski proces" u Daytonu

U povijesti je ostalo zapisano, primjerice, kako je američki predsjednički kandidat William J. Bryan još 1919. godine tvrdio da je "Prvi svjetski rat produkt darwinizma", da Darwinovo učenje razara demokraciju i kršćanstvo, da je krivo za sve zločine u svijetu. Pomenuti "kreacionista" se, doslijedno rečenom, zalagao odlučno za protjerivanje "teorije evolucije" iz javnih škola, što mu je uspjelo krajem dvadesetih godina prošloga stoljeća u više od 20 američkih saveznih država. Njegovom istomišljeniku i dalekom nasljedniku, "novorodjenom kršćaninu" George W. Busha, koji nije ostao samo predsjednički kandidat, nažalost, to je uspjelo već u polovici američkih država, gdje se Darwinova teorija evolucija ne izučava ili se gura na marginu.

Iz onih ranijih mračnih vremena ostao je, pak, posebno upamćen jedan sudski proces u malom gradiću Daytonu u američkoj državi Tennessee, zvan i "majmunski proces". Uzgred rečeno, ovaj gradić ne treba brkati s Daytonom u

američkoj državi Ohio, iako se i u njemu odigrao poznati "majmunski proces" sedamdeset godina kasnije, iz kojeg je nastao bh-apsurdistan. Na optuženičkoj klupi je bio učitelj John Scopes koji je osuđen, doduše simbolično, jer je u školi predavao "evolucionističku teoriju". Cijeli liberalni svijet se smijao "majmunskom procesu", ali je činjenica da je u ovoj i sličnim državama u SAD "teorija evolucije" ušla ponovo u nastavu tek sedamdesetih godina prošlog stoljeća, nakon što je Vrhovni sud SAD 1968. godine proglasio "neustavnim" jedan "anti-evolucionistički zakon" države Arkansas.

No, ne leži vraže, 88 godina od "majmunskog procesa" i 39 godina od ove važne odluke vrhovne američke sudske instance, u 31 od 50 američkih saveznih država vode se političke i pravne razmirice o Darwinovoj teoriji evolucije. "Creation Science", kako se ovaj srednjovjekovni mrak voli nazivati, se izborio već da veliki broj američkih izdavačkih kuća školske literature ne smije pomenuti niti Darwina niti evoluciju. U mnogim od ovih država su u pripremi zakoni kojima se želi zabraniti "teorija evolucije" ili, pak, osigurati da se "kreacionizam" ravnopravno tretira s teorijom evolucije. Novom naletu "kreacionističkog učenja" je odlučujući poticaj dao bivši američki predsjednik Ronald Reagan, prije 20 godina, založivši se za "ravnopravno tretiranje" "kreacionizma" i "evolucionizma", što je više-manje i pozicija aktualnog američkog predsjednika Busha. Za sada, trebalo bi dodati, jer ovi moćni "kreacionisti" moraju da respektiraju još uvijek činjenicu da američki zakoni predviđaju "razdvajanje crkve i države", što je, uzgred rečeno, suština laicizma, a samo dijelici prosvjetiteljske ideje.

Galupove ankete, pak, govore da tek svaki deseti Amerikanac drži do "teorije evolucije", dok njih čak 45 odsto veruje da je Bog stvorio svijet prije 10.000 godina za samo šest dana. Uzgred rečeno, samo se ovim putem dade shvatiti kako je Bush junior izabran i prvi i po drugi put. Njega su, ustvari, izabrali "kreacionisti", tj. "novorodjeni kršćani", njih je u SAD već gotovo 100 milijuna, a "prokletstvo" američkih demokrata je i u tomu što se u glupostima ne mogu natjecati s "republikancima".

"Kreacionistička znanost"

U cijeloj priči o "naletu kreacionizma" je, možda, najapsurdnije to što se "kreacionisti" ne osvrću niti na autoritete kao što je bio pokojni papa Ivan Pavao Drugi. Pokojni, politički izrazito konzervativni papa je u oktobru 1996. godine izjavio, name, da Darwinova teorija evolucije nije u konfliktu s kršćanskim učenjem, čime je "prevazišao" sopstvenu sjenku, čime se Vatikan jasno distancirao od "kreacionista". No, ne leži vraže, njega implicite demantira njegov nasljednik, a "kreacionisti" se, za sada uglavnom u SAD, odlučuju za sopstvenu "znanost".

"Creation Science" bi trebala biti znanstvena disciplina, odnosno teorija o nastanku svijeta, koja bi trebala ako već ne protjerati Darwina iz škola, makar biti ravnopravna s teorijom evolucije u nastavnom procesu. U nekim

američkim državama im je to već dijelom uspjelo, kako je spomenuto, a ambicije rasti. U San Diegu, u Kaliforniji, osnovali su "Creation Science Research Center", kao i institut s ogromnim proračunom, radio stanicom i muzejom ("Museum of Creation and Earth History"), te velikom bibliotekom. Njihova je ambicija ni manje ni više nego pronaći "dokaze" za Stvoriteljev "stvaralački akt", a što bi bilo najlakše kada bi se na biblijskom brdu Ararat u Anadoliji pronašla čuvena barka, kojom je biblijski Noah spasio ljudsko, životinjsko i biljno potomstvo, bez kojega nas, jel' te, ne bi bilo. Na pomenutom institutu ("ICR") u Kaliforniji trude se "kreacionistički znanstvenici" da dokažu da je Noah prije 5000 godina na mitsku barku utovarao točno 21.000 životinjskih vrsta, ali nisu odmakli dalje od početka niti u pronalaženju "komadića drveta", unatoč već poduzetih 13 "znanstvenih ekspedicija".

Najnovije "kreacionističko znanstveno oružje" je teorija "Intelligent Design", po kojoj je život mnogo, mnogo kompleksniji nego što je mogao nastati evolucijom. Genijalno, nema što, kada ova tvrdnja ne bi uključivala da je moderni kompleksitet ukrcan na čuvenu barku, te eto sačuvan do današnjeg dana, bez evolucije. Ali, nije ovdje kraj "ICR-čudesima". Njihovi astronomi tvrde da je "Creator" stvorio i kosmos i to baš u četvrtom danu "stvaralačkog pregnuća", a "kreacionistički biolozi" se ubiše u osporovanju "srodnosti vrsta", jer su sve kreature stvorene istog dana, dok njihovi paleontolozi tvrde da su nađeni otisci stopala čovjeka i dinosaurus, negdje u nekoj stijeni u Texasu, posve autentično nastali u isto vrijeme, iako je ozbiljna znanost dokazala da se radi o razmaku od 60 milijuna godina. Posebno su zanimljivi ICR-ovi "kreacionistički geolozi", koji imaju nimalo lagan zadatak da dokažu da je Zemlja stara 10.000 a ne 4,6 milijardi godina, do daljeg je dobacio čak i bh-"piramidotolog" Semir Osmanagić, prvirženik, inače, "new age" teorija, koje itekako imaju sveza sa "kreacionistima", pa kada se na prvi pogled i ne čini tako. Kreacionisti ne trebaju znanstvene dokaze, njima je "dovoljna Biblija", moglo bi se u najkracem kazati za ovu vrstu "znanosti", a koliko je "Biblija" u ove svrhe pouzdana, potvrdio nam je Finkelstein već u uvodu.

"Izvanredno neskromno držanje", prokomentirao je nedavno na tipično britanski ciničan način James Hamilton-Paterson iz "Kraljevskog zemljopisnog društva" (Royal Geographical Society) u Londonu ovu vrstu "znanosti" za dodatak "Znanje" u njemačkom dnevniku "Die Welt".

"Dobra vlada" i prokletstvo "laicističke utopije"

Deset je tisuća već "kreacionističkih znanstvenika" i stotine je "kreacionističkih institucija", piše "Science", koji šire opasnu ideologiju, po kojoj je Darwinova teorija uzrok "svom zlu ovog svijeta" - za ratove, za rastući kriminal, za zlouporabu droga, za pobačaje i razvode. No, tek kada se znade njihovo eksplicitno zalaganje za "dobru vladu, pravi obiteljski život, istinsku znanost", biva potpuno jasno kuda vodi ideologija, totalitarna, dakako, koja se skriva iza sintagme "Creation Science".

"Dobra vlada", znade se uvijek i posvuda već koja, se

u SAD odmah prepoznala i izriekom pozdravila ovakve "znanstvene" orijentacije.

Priča o "kreacionistima" je, naravno, komplicirana, ali istovremeno i veoma jednostavna. Ona je, ustvari, stalno prisutna od kada je "bogova i ljudi", samo se nije uvijek tako zvala. Nekada su, naime, "kreacionisti" nekadašnje "prometeje" evolucionizma ili prosvjetiteljstva odmah spaljivali, što je sada, ipak, malo teže činiti. Ugledni filozofi s Instituta za filozofiju u Münchenu upozoravaju zbog toga da se "kreacionisti" ne smiju posmatrati kao "skurilni ignoranti", nego da se s njima mora "stručno raspraviti". Ugledni filozofi poručuju, također, da će borba protivu "pseudoznanosti" u liku "kreacionista" još dugo vremena biti neophodna. Međutim, bilo bi katastrofalno kada bi se podleglo njihovim "kvazi argumentima", pogotovo ukoliko bi zadobili ravnopravno mjesto s "evolucionistima" u nastavi. Takvo što se makar u Evropi ne bi smjelo desiti!

"Kreacionisti" su, međutim, "u zaletu" ne samo u SAD i ne samo u "islamskom svijetu", nego i u Evropi. U Njemačkoj se nedavno otkrilo, primjerice, da vlada u njemačkoj pokrajini Hessen nijemo posmatra kako se, doduše za sada samo u privatnim školama, Darwin ignorira ili potiskuje u nastavi, što su otkrili uznemireni roditelji ove djece, pa digli dževu. No, srećom, još nitko od imena i ugleda u Njemačkoj nije na ovim pozicijama, hvala bogovima, koji, ipak, nisu, makar u Zapadnoj Evropi, još pali na tjeme.

Najpoznatija od evropskih "kreacionista" je, inače, bivša italijanska ministarka prosvjete Letizia Moratti, koja je u dogovoru s bivšim premijerom Berlusconiem pokušala zabraniti teoriju evolucije u italijanskim školama. Protesti liberalne javnosti su, pak, bili tako ogorčeni da su "berlusconijevci" od te svoje namjere odustali. Mogli bi i kod nas pronaći stotinu primjera, uzduž i poprijeko Balkanskog poluočja, tako se očitovala i bivša ministarka prosvjete u Srbiji, bješe li joj prezime Čolić, takvim se očituju i nehotice brojni naši ministri kulture i znanosti, ali tko su sve oni koji bi htjeli "protjerati Darwina" iz naših i inače problematičnih školskih programa znaju čitatelji "Helsinške Povelje" bolje od autora ovih redova...

Možda je suvišno, ali kazat ću otvoreno, bilo bi loše kada bi čitatelji ovog priloga, a vjernici po uvjerenju, razumjeli da se radi o napadu na njihovo "vjerujem", jer ovdje se ne radi ni o kakvom napadu na nečiji "credo", nego o obrani ideje prosvjetiteljstva, koja podrazumijeva respekt svih ljudskih prava, uključiv religijskih, ali joj je primarno stalo do obrane ideje prosvjetiteljstva, političke moderne i položaja znanosti u modernom društvu, koja je uostalom i prokrcila put iz Srednjeg vijeka u vrijeme u kojem živimo. Autor ovih redova želi, inače, vjernicima na našim prostorima da na čelo njihovih organizacija dobiju uskoro nekoga poput kardinala Karla Lehmana, predsjednika Biskupske konferencije u Njemačkoj, ili Wolfganga Hubera, predsjednika Evangeličke crkve u SR Njemačkoj. Obojica i "prvi katolik" i "prvi protestant" su, name, izrazito prosvijećeni, obrazovani ljudi, koji umiju izići na kraj sa problemima koje sobom donosi vrijeme, ne bivajući pri tom manje vjernici i manje prosvijećeni

pozadina sukoba "kreacionističke znanosti" i teorije evolucije

ljudi. No, najgore bi bilo kada bi se pomislilo da nas se ova priča uopće ne tiče, iako baš kod nas sve vrvi od "kreacionista" kada ih tako i ne zovemo ...

Mogli smo, naravno, naći bezbroj primjera islamskog, katoličkog ili pravoslavnog "kreacionizma", da ne kažem "kretenizma", ali to se ionako znade. Zajednička im je namjera jednostavna, instalirati "dobru vladu", u skladu sa njihovim svjetonazorom, a poslije će ionako sve doći samo od sebe. I jare i pare. Bog i moral kod naših "kreacionista" ionako imaju već 15 godina pomoćnu, sporednu ulogu. Čak i kada se u njih izrijeком kunu!

"Vjera bez prisile", ili pledoaje za toleranciju

Na osnovne ideje zaboravljenog francuskog prosvjetitelja po imenu Pierre Bayle (1647-1706), povodom 300-obljetnice njegove smrti podsjetio je evropsku javnost dr Rainer Forst, profesor političke teorije i filozofije na Goethe univerzitetu u Frankfurt am Main. Dr Forst je, između ostalog, autor studije "Tolerancija u konfliktu" ("Toleranz im Konflikt", Suhrkamp Verlag) u mnogome inspirirane upravo Bayleovim idejama. Zašto je Bayle, pak, danas važan objasnio je dr Rainer Forst u tjedniku "Die Zeit" (broj 52, od 20.12.2006). Radi se o tome da živimo u vremenima ponovnih ogorčenih sukoba "religioznih fanatika" i "mislilaca tolerancije", s pravom zaključuje dr Forst, a Pierre Bayle je svojevrsni Kantov preteča od kojeg bi se moglo mnogo toga naučiti baš u ovim vremenima novih "vjerskih borbi", u vremenima u kojima prijete da "dospiju u zaborav razlike između priča o stvoriteljskom aktu i znanosti". Bayleove ideje su, pak, naročito poticajne kako bismo mogli raspoznati one koji "borbu protivu drugih religija ili nevjernika vide kao znak pobožnosti". Jednom riječi, poručuje dr Forst, "Pierre Bayle je naš suvremenik, jer njegova je borba u daleko većoj mjeri nego što nam je to drago čuti, također i naša borba"!

Porazno je po sve one koji vjeruju u "historijske napretke", piše dr Forst, sve ono što se danas doživljava u "vremenima potresa", koja prijete da se izvitopere u "religiozni svjetski građanski rat". Pierre Bayle je, pak, prije više od tri stoljeća upozorio na "opasnosti netolerancije" kao i na opasnosti "lažno obrazložene tolerancije". Nažalost, iako je bio svojevremeno izuzetno poznat, pa i čitan, jednako koliko i njegovi suvremenici Locke i Spinoza, ili nasljednici Voltaire i Montesquieu, danas je malo poznat i u stručnim krugovima. Apsurd je savršen, jer je njegovo temeljno djelo "Historijski i kritički riječnik" iz 1696. godine bilo najčitanije i najobožavanije djelo njegove i nešto kasnijih epoha. Ludwig Feuerbach je za njega kazao da je "dijalektički gerilski poglavica svih antidogmatskih polemika", no, unatoč tomu je danas skoro potpuno nepoznat. Možda i zato što je jednim izgledao "nevjerni slobodar", a drugim običan "calvinista". No, on nije ni tada, a pogotovo poslije i danas bio pogodan da se strpa u unaprijed pripremljeni pretinac, Bayle nije odgovorio postojećim "ladicama", što je problem "ladica", usvrđuje dr Forst.

Već njegov životopis je bio parabola za vrijeme netolerancije u kojem je živio. Njegov je otac bio hugenot,

i to pastor, ali Pierre je konvertirao na katoličanstvo, na jednom "jezuitskom koledžu" je stekao izvanredno obrazovanje, malo potom je re-konvertirao, što se u to vrijeme smatralo "teškim zločinom". "Hugenotima" nisu, već u to vrijeme "cvjetale ruže" u Francuskoj, poslije će ih Luj XIV posmaknuti ili protjerati, o čemu svjedoči i "Nantski edikt". Pierre Bayle bježi prvo u Ženevu, pa potom u Rotterdam, njegove su knjige u Francuskoj "na indexu". Unatoč stravičnim iskustvima, ili, možda, zahvaljujući upravo njima, Bayle je strastveni zagovornik tolerancije, koja može uspjeti samo ako se zasniva na "neutralnom umu", dakle niti na katoličkom niti na protestantskom. Time je ocrtan, ustvari, projekat kojemu je Bayle posvetio svoj život – kako naći osnovu za međusobnu toleranciju?

Ne možemo dalje iscrpno crpiti poticajno razumijevanje Bayleovog učenja od strane dr Forsta, ali možemo makar izdvojiti tri ključna elementa koji Bayleovu filozofiju čine danasnoliki važnom i aktualnom. Prvo Bayleovo gledište je, inače, poznato u stručnjacima kao "Baylijev paradox". Dugo prije, a i poslije Baylija, važila je kao neprijeporna dogma da su moralne norme obvezne samo za one koje vjeruju u autoritet Boga kao izvor svih normi. Ne treba ni reći da je ova dogma sastavni dio kršćanskog poimanja morala i da je filozofija morala koja se iz toga razvila u suštini bila segregirajuća za sve koji drugačije vjeruju, o nevjernicima da se i ne govori. John Locke je, konsekvntno ovoj dogmi, izrijeком isključio toleranciju za ateiste. Pierre Bayle je, pak, u njegovoj knjizi o pojavi jedne komete, iz 1682. godine, postavio revolucionarnu tezu da postoje različiti nereligiozni motivi moralnosti koji se ne dađu objasniti slijepom vjerom u Boga, prije su tomu smetnja, ako se ovaj problem sagledava u raznolikosti religioznih konflikata. Ustvrđio je, čak, da bi "moglo egzistirati miroljubivo, kao i svako drugo, i društvo ateista", čime je bio skoro stoljeće ispred ostalih prosvjetitelja. Gotovo doslovce kao i Immanuel Kant, 100 godina poslije, Bayle je već tada govorio o "praktičnom umu u moralnim zakonima" kao o jednoj "ljudskoj sposobnosti". Ljudi, po njemu, ne trebaju za svoj razvoj bezuvjetno neku određenu vjeru, ali dobro obrazovanje bezuvjetno trebaju ...

Drugo Bayleovo gledište, itekako relevantno za vrijeme u kojem živimo, bilo ono vrijeme "religioznog svjetskog građanskog rata", ili ne bilo, jeste ono o toleranciji. Bayle je uvidio, naime, da nikuda ne vodi stajalište "prave vjere" iz kojeg proizilazi pravo druge prisiljavati da vjeruju u ono što i većina. Mora biti moguće identificirati neki od vjere nezavisni *raison universelle*, tako Bayle, koji ne dozvoljava da se u ime tzv. prave vjere smije vršiti prisila nad drugima, a to je, po njemu, princip "prirodnog uma". Inače, pretenzija na jednu ili "stvarnu vjeru" neminovno vodi ka želji za vlašću i u golo nasilje. Tko vjeruje da ima dobre prisilne razloge na svojoj strani, treba se upitati da li se oni nepristrasno mogu prihvatiti takodjer i od strane manjina. Inače, čvrsto vjerovanje u ispravnost samo svoje vjere vodi do nasilja nad drugačije vjerujućim, dakle do apsurdna. U krajnjem, morali bi kršćanski vladari, ukoliko progone manjine u svojim zemljama, priznati takvo

pravo progona manjina vladarima u dugim zemljama, koji progone kršćane.

Treće Bayleovo gledište, koje je aktualno kao i ranije je, ustavri, u uskoj svezi sa drugim gledištem, nazovimo ga principom tolerancije. Tko ne vjeruje i ne primjenjuje ovaj drugi princip čini "reductio ad absurdum", a što ima za tešku implikaciju nesposobnost relativizacije vlastitog vjerskog ubjeđenja i nepoštivanje drugih osoba i njihovih ubjeđenja. Pierre Bayle je, pak, zagovaro već tada tako sveobuhvatnu toleranciju koja bi značila praktično respektiranje i uvjerenja muslimana, Židova ili agnostika i nevjernika. Pri tomu je njinteresantnije da Bayle nije ni od koga zahtijevao da odustaje od svoje vjere ili da je relativizira, nego da se uvidi da vjera počiva na "unutarnjem uvjerenju metafizičkih istina", koje su "nad-razumne", pa se ne mogu nerazumnim niti sredstvima razuma niti dokazivati niti opovrći. Otuda i proizlazi njegov zaključak da je neophodno odustati od logike – tko je drugog uvjerenja, odnosno vjere, on je na pogrešnom putu.

Kako se moglo i očekivati ovakvi Bayleovi stavovi su mu donijeli mnogo protivnika u njegovo vrijeme, pa im je morao odgovoriti "Pojašnjenjima", knjigom koju dr Forst ocjenjuje, također, genijalnom. U ovim "pojašnjenjima" Bayle je, naime, još explicitniji u tome da "vjera mora priznati u mnogim spornim pitanjima granice svog autoriteta". No, još je upečatljivija Bayleova poruka da tolerancija ne znači svoju vlastitu vjeru dopustiti relativizirati. On se, zapravo, zalagao za koncepciju "razumne vjere", čime je prethodio, također, prosvjetiteljima XVIII stojeća, uostalom kao i već pomenutom koncepcijom morala nezavisnog od vjere i koncepcijom tolerancije bez relativizacije svoga "vjerujem". Time je, *de facto*, bio i ostao naš suvremenik, moderniji od mnogih koji s nama udišu u ovo vrijeme ovaj zrak, a koji negiraju bilo kakvu ulogu vjere u pitanjima morala, s jedne, ili, pak, negiraju mogućnost morala onima koji ne vjeruju. Da, Pierre Bayle je filozof i XXI stoljeća...

Čudoredni ateisti uzvraćaju udarac

"Ne vjerovati u Boga nije razlog biti agresivno antireligioznim ili naivno znanstveno religioznim", piše Dylan Evans, docent za kompjutorsku znanost na "University of West England" u Bristolu, u jednom prilogu za "Guardian". Evans zbija šale na račun staromodnog, prašnjavog ateizma takvih mislilaca kao što su Richard Dawkins ili Jonathan Miller i pledira – umjesto za njihovo učenje – za moderan ateizam, koji "poštuje religiju, na znanost gleda jednostavno kao na pomoćno sredstvo, a smisao života nalazi u umjetnosti". Religija se uopće mora shvatiti kao jedna vrsta umjetnosti, koju "samo dijete zamjenjuje stvarnošću i samo dijete odbacuje kao neistinitu".

Evansovo stajalište dobro odgovara shvatanju američkog znanstvenog teoretičara Michaela Rusea. Potonji u njegovoj knjizi "Evolucionističko-kreacionistička bitka" ("The Evolution-Creation Struggle", Harvard University Press, 2005) čini znanstvenike koji se natječu

s religijom, pa nju žele, čak, potisnuti, odgovornim za osnaženje kreacionista i za sve ogoljenije pokušaje religiozne desnice da protjera evolucionu teoriju iz školske nastave i zamijeni je novom dogmom - "Intelligent Design". Iako se ubraja u odlučne evolucioniste, Ruse je veoma kritičan spram takvih modernih giganata kao što su Dawkins ili Edward O. Wilson. Evansova blaga kritika ateizma, koja želi posredovati primirje između religioznih i antireligioznih pogleda na svijet, je isto tako za odbaciti kao i temelje iz kojih se, kako je otvorenog srca izjavio, ove ideje mogu konstruirati: "Ateizam bi trebao prije nalikovati jednoj lego kockici, nego gotovoj igrački". Tako je sažeo diskusiju na ovu temu deklarirani ateista i ugledni književnik Salman Rushdie u eseju kojeg su objavili paralelno i "The New York Times" i hamburški "Die Zeit" (04/2005), kao i brojni drugi listovi u svijetu.

O poželjnom "primirju" je, dakle, riječ, o međusobnoj toleranciji, o nečemu o čemu je prije više od 300 godina sanjao Pierre Bayle, zaboravljeni francuski prosvjetitelj.

"Jedno takvo primirje može u ovome funkcionirati samo ako važi za obje strane" - prokomentirao je navedene dileme Salman Rushdie. Po njemu, "primirja" može biti samo "ako svjetske religije priznaju držanje ateista i njihov etički fundament, ako respektiraju otkrića i doprinose moderne znanosti (pa čak ako ova otkrića napadaju religiozne osjećaje) i ako one prihvate da umjetnost, ukoliko ona nečem vrijedi, jednako jasno pokazuje, kao i tzv. tekstovi objave, kompleksni smisao života". Ali, takvog dogovora nema, konstatira Rushdie, "i nema ni najmanjih izgleda da bi se on mogao postići". Rushdie pri ovim ocjenama misli u planetarnim okvirima, i generalno, a meni padaju dok pišem ove redove bh i balkanski jurišnici na laicističku i prosvjetiteljsku ideju, te posebice "bespredmetnu", onu komunističku, kako ovu pojavu zove dr Hans Kueng.

Kod pripadnika svih religija se uzima za samorazumljivu, ispravnu istinu – piše Rushdie - da je bezbožništvo amoravno i da etika pretpostavlja jednu vrhovnu instancu, nadnaravno biće, bez čije egzistencije sekularizam, humanizam, relativizam, hedonizam, liberalizam i u svakom slučaju druge rđave stvari nevjernika prisilno vode na krivi put. Za one među nama, koji su svakako spremni odati se ovim zlima, a koji se unatoč tomu smatraju čudorednim bićima, je stavljanje u istu razinu bezbožništva i nemorala pretjerivanje bez premca.

Nastupanje institucionaliziranih religija nije, također, primjereno stvaranju povjerenja u *laissez-faire*-držanje, koje propagiraju Evans i Ruse. Posvuda se obrazovanje vidi izloženo žestokim napadima religiozne strane, konstatira Salman Rushdie. Tako su Hindu-nacionalisti pokušali posljednjih godina da prerade povijesne knjige u duhu njihove antimuslimanske ideologije, što je moglo biti spriječeno samo putem izborne pobjede sekularne koalicije pod vodstvom Kongresne partije. Po cijelom svijetu objašnjavaju islamski glasovi da se evolucionarna teorija ne može uskladiti sa islamom, za što je najbolji primjer Turska zadužbina za znanstvena istraživanja (Bilim Arastirma Vakfi). I u Americi, gdje se American Civil Liberties Union sprema da zagovornike Intelligent

Design tuži sudu, dostiže vrhunac borba oko prihvatanja "Intelligent Designa" u školskoj nastavi. Izgleda jedva zamislivo da bi bolje ponašanje vodećih svjetskih znanstvenika (kako o tome lepršavo misli Ruse) moglo dovesti do zaokreta kod ovih snaga.

"Intelligent Design", ona teorija koja ljepotu stvaranja želi ugurati u naknadne, zastarjele predstave jednog Stvoritelja, je pseudoznanstvena, nelogična i lako osporavna, što se vidi čak i kao izvjesna ponuđena grubost. Tako tvrde njeni predstavnici da se sjajna kompleksnost i potpunost staničnih i molekularnih struktura ne može objasniti putem opće teorije razvoja. Ali, činjenično se razvijaju elementi kompleksnih, međusobno povezanih bioloških sustava i prilagođavaju se zajedno, a kako Dawkins u njegovom djelu "Slijepi urar. Novi pledoaje za darvinizam" (1987) objašnjava – u svakoj fazi ovog procesa je djelotvorna prirodna selekcija.

Osim znanstvenih, pak, postoje, kažimo tako, i argumenti osjećaja. Kako bi bilo to, recimo, s "Bad Design" – ironizira drsko Rushdie – je li bilo stvarno tako inteligentno stvoriti porodjajni kanal ili prostatu? Tada je tu i moralni argument protivu inteligentnog "Designera", koji je njegova stvorenja prokleo rakom i aidsom. Je li "Inteligentni Designer" također amoralno zao?

Na religiju gledati kao na jednu vrstu umjetnosti, kako to ljupko predlaže Evans, je samo moguće ako je religija mrtva ili, kao u slučaju crkve u Engleskoj, ako postoji iz određenih rituala. Stara grčka religija nastvalja da živi u mitologiji, stara nordijska je ostavila iza sebe nordijske bajke, pa ih sada možemo čitati kao literaturu. I Biblija, također, sadrži veliku literaturu, ali doslovce vjerujući kršćani postaju sve glasniji, pa je vrlo upitno da bi baš oni pozdravili Evansovo djetinjasto-knjiško stajalište. Međutim, iznova se nastavlja napadi religija na njihove vlastite umjetnike: slike Hindu-umjetnika se napadaju od Hindu-svjetine; teatarski autori Sikhi od njihovih Sikha, a muslimanski književnici i filmski radnici su ugroženi od muslimanskih fanatika, konstatira Rushdie.

"Kada bi religija bila privatna stvar, moglo bi se mnogo lakše respektirati pravo vjernika da u religiji traže utjehu i osnaženje", zaključuje Rushdie u ovom inspirativnom eseju, "ali, religija je u današnje vrijeme veliko javno poduzeće, koje se koristi moćnim političkim organizacijama i najmodernijom informacionom tehnikom kako bi ostvarilo svoje ciljeve. Religije se pri tome ponašaju izvanredno agresivno, ali žele da se s njima ophodi u svilenim rukavicama. Ono što Evans i Ruse moraju spoznati jeste da ateisti kao što su Dawkins, Miller i Wilson nisu ni u kojem slučaju nezreli ili za osudu ako vrše kritiku takvih religioznih predstavnika. Oni čine nešto važno i neophodno!"

Kikinda: Ljuštenje i odronjavanje

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Šešelj se oljuštio.

Ogromni plakat sa Šešeljevim likom, nalepljen bez ikakvog razloga na jednoj od stambenih zgrada u centru Kikinde, nije izdržao prvu u nizu jačih kiša koje su se posle duge suše sručile na grad. Jednog lepog dana, *tu, oko Đurđevdana*, plakat i Šešelj, skliznuli su na travnjak, odakle su ih radnici Javnog komunalnog preduzeća nekuda uklonili bez ikakvih počasti. Javna preduzeća u Kikindi su radikalna, kao i lokalna vlast. Novi plakat nije postavljen, da li će biti, ne znamo, samo su se nešto radikalni po ovom pitanju učitali, te s njihove strane nema komentara. Da li zato što su se stanari zgrade o kojoj je reč i inače bunili što je plakat postavljen baš kod njih, na šta niko od nadležnih nije ni odgovorio, ili je u pitanju nešto drugo, recimo, blizina izbora, tek, nema komentara; na sreću, nema ni odvratnog plakata. Ostao je još samo onaj sa likovima Šešelja i aktuelnog predsednika opštine Branislava Blažića, koji već godinama ruži ulaz u kikindsku glavnu pijacu, a i taj pokazuje sklonost ljuštenju, i postepeno se odronjava sa zida koji ga je do sada trpeo.

Ljudi pokazuju znatno više trpeljivosti od zidova.

U protivnom, odavno bi uklonili s političke scene ostatke nekadašnjih režima koji su nam uništavali živote, umesto da im i dalje ukazuju ničim zasluženom i ničim opravdano političko poverenje. Da moji voljeni sugrađani mogu da podnesu sve i svašta, znam od ranije, ali dosta više tog dokazivanja kakvi mazohisti umemo da budemo, izgleda, za inat svima koji su nam ikad poželeli dobro.

Svojevremeno su radikalni došli na vlast u Kikindi zahvaljujući, između ostalog, i onoj genijalnoj paroli "hleba za tri dinara". Hleb, naravno, posle tih izbora nije pojeftinilo, tako da je biračko telo dobilo samo – igre, iako u paroli nisu spomenute. Ali, mi u Kikindi sad imamo i BUREK ZA DVA DINARA. Piše lepo na kontejneru kod jedne buregdžinice. S obzirom da se od dolaska radikala sve više Kikindana snabdeva hranom iz kontejnera, ili bi

uskoro moglo da počne, ako još ume i da čita, ko zna, možda stekne neku novu političku simpatiju. Ili bar oseti neku početnu *antipatiju* prema sadašnjoj konstelaciji snaga u lokalnu.

Za sada – na evidenciji berze rada u Kikindi nalazi se 8.600 imena. Brojka raste. Firme posle nekoliko krugova privatizacije zapošljavaju znatno manje radnika. Raste i broj onih koji se više ni ne prijavljuju na berzu, jer time nisu ostvarili baš ništa. Red apatije, red užasa, i otpaci na sve strane čim se izmakne iz “strogog” centra – to je u ovom trenutku Kikinda. Još jedino što je ostalo od nekadašnje tolerantne itd. Kikinde – to su nevladine organizacije, koje su nedavno formirale Asocijaciju za popravku grada, i osnovale “Klub nevidljivih”, po čijem nazivu se lepo vidi kako ovdašnja vlast doživljava i tretira građane, naime, ne vidi ih nigde, a kad ih vidi, ne primećuje ih.

“Mislim da je većina potonula u neku letargiju, i da još samo mi u malim grupama imamo snage da se suprotstavljamo, dok radikali divljaju li, divljaju. Primećujem da je, posle velikog talasa iniciranog formiranjem Saveta za rodnu ravnopravnost i Kancelarije za rodnu ravnopravnost u opštini, 2002. godine, žensko pitanje ponovo vraćeno u sferu nevladinih organizacija. Praktično od 2004. godine, od lokalnih izbora i dolaska SRS na lokalnu vlast, aktivnosti, projekti, javno zagovaranje – potpuno zamiru. Tako se dogodilo da su okrugli stolovi i javne rasprave povodom usvajanja Akcionog plana za žene i implementaciju milenijumskih ciljeva u opštini Kikinda organizovale – Vlada Republike Srbije i ženske nevladine organizacije. Pri tom je na delu svojevrsan kikindski paradoks: mi smo opština sa najvećim procentom žena u skupštini – 40 odsto. One, međutim, prema tradicionalnom modelu, izuzimajući nekoliko odbornica iz stranaka demokratske orijentacije, uglavnom predstavljaju neme posmatračice i skupštinski dekor”, kaže Marija Srdić, direktorka Centra za podršku ženama i članica “ženske vlade”.

“Godinama govorimo o zloupotrebama koje su radikali učinili, ni institucije ni građani ne reaguju na to. *Promukosmo* dokazujući, još 2004. godine, da sekretar opštine Pavle Markov nema dovoljno staža, i to smo i dokazali; niko nije ni mrdnuo. Upozoravali smo da radikali seku drveće u gradu, ljudi samo što ne kažu ‘pa šta?’ Upozoravali smo na štetnost ugovora o parking, predsednik opštine se nije udostojio ni da taj ugovor prikaže javnosti. Onda govorimo kako su radikali i SPC bez ijedne dozvole podigli česmu pored crkve, na trgu koji je delo arhitekta Predraga Cagića – a građani kažu ‘što da ne, baš je lepa česma!’ Ljudi nemaju svest o tome šta je po zakonu, a šta nije, i izgleda da ih to sve i ne zanima, pa sam se jedno vreme pitala: s kakvim političkim programom se uopšte obraćati biračkom telu? Još jedino što može da pokrene ljude – to je autonomija Vojvodine. To je pitanje na koje ne ostaju ravnodušni, bez obzira da li su za ili protiv. Vidim da povoljno reaguju kad delimo list ‘Slobodna Vojvodina’ u našim uličnim akcijama, i to daje nadu da nisu sasvim otupeli i da bi bilo moguće pokrenuti ih na akciju”, kaže Olga Knežević, predsednica GO LSV

u Kikindi. Liga se još drži u prostorijama koje je koristila godinama, uprkos svim rešenjima o iseljenju. Reformisti Vojvodine, SPO i LDP moraće da potraže druge prostore za rad, jer su radikalima sklonije institucije odlučile da *tako treba* postupati sa političkim strankama. Eto posla za međunarodne institucije koje bi mogle da sprovedu monitoring političke situacije u Kikindi. Međunarodne institucije su pošteno uradile svoj deo posla i u slučaju Željka Bodrožića, samo, Željko i dalje biva tužen, suđen i kažnjavao, kao da ovdašnje institucije još nisu čule za postojanje međunarodnih institucija. Gde je Željko Bodrožić? Verovatno opet na nekom suđenju. Nekad smo verovali da takvih progona novinara neće biti čim srušimo Miloševića: ah, ta lepa vremena kad je izgledalo da se problemi mogu rešavati brže nego što svi izumremo. Ili, možda, ipak mogu?

“Ja sam za autonomiju Vojvodine, ne vidim nikakvo rešenje ukoliko se ne izborimo za autonomiju. Ljudi sposobni za rad su bez posla, stariji primaju bedne penzije, to je sramota za Vojvodinu kakva je nekada bila. Bez posla sam od 2005. godine, otkako su radikali rasturili preduzeće u kome sam radio, i većinu nas koji smo tamo bili zaposleni poslali na Biro. Od tada sam radio razne poslove, ne libim se vrlo teškog fizičkog rada, a znam i da radim na kompjuteru, sve što je potrebno – samo mi teškoću pravi ‘godina proizvodnje’. Kad čuju da imam 40 godina, poslodavci prekidaju razgovor. Naročito ružna iskustva imam sa onim nabeđenim biznismenima, koji obećavaju kule, gradove i stalan posao, mogućnost dobre i dodatne zarade, pričaju kako ‘imaju viziju’, kako upravo ‘šire posao’ i kako im ‘trebaju ljudi koji žele da napreduju’. Na kraju se sve svede na to da sam radio u nemogućim uslovima, neki put i bukvalno više od 20 sati dnevno, a znam da sam radio dobro – ni za šta. Mislim da je jedini način da se ljudi zaštite i od diskriminacije zbog godina i od ovakvih poslodavaca ULAZAK U EVROPSKU UNIJU. Živeo sam jedno vreme u inostranstvu, znam da tamo čovek može da radi i zaradi, i da ga niko neće maltretirati zbog godina ili ga upućivati na posao gde nema nikakve zaštite od otrova ili opasnih gasova. U Kikindi mnogi sad, kad su ostali bez posla, pokušavaju da se vrte poljoprivredi, da od toga žive; ali, svaki od mojih poznanika može samo da kaže da je cela igra oko poljoprivrede stalna pljačka i ucenjivanje paora. Ne može tako da ostane, niti radikali mogu večito da traju: i oni se *odronjavaju*, naročito zbog njihovih nezadovoljnih članova, jer, koliko god svojih da su zaposlili, još uvek je ostalo više onih kojima su samo obećali posao”, kaže Ljubiša Francuski, saobraćajni tehničar. Kad su u Kikindi gostovali prof. dr Marijana Pajvančić, Nenad Čanak, Srđan Sikimić, Aleksandar Kravić i Aleksandar Marton, i održali tribinu o potrebi da se menja Ustav, i Vojvodina dobije autonomiju sa izvornim prihodima, publika (puna sala) najviše se raspitivala za mogućnost da se otvore neka nova radna mesta, i da se poljoprivreda zaštiti od dalje pljačke. Upravo tog dana kad je tribina organizovana (6. jun) neka od lokalnih sredstava informisanja (radikalska, razume se) javila su da će – upravo u vreme tribine – Kikindu zadesiti grozno nevreme, sa padanjem sekira

i grada veličine gušćijeg (zašto ne *nojevog?*) jajeta, te da su protivgradna odbrana, vatrogasci i HITNA POMOĆ u punoj pripravnosti. Od oluje (grada, sekira itd.) nije bilo ništa, barem ne tog dana, ali, ovaj mali podli trik bio je usmeren da udari na staru dobro poznatu boljku kikindske publike: naime, kad pada kiša, Kikindani NE IZLAZE IZ KUĆA, kao da su, daleko bilo, rastvorljivi u vodi. U to su se uverili mnogi političari, pevači, glumci i ostale javne ličnosti koje su ikad došle u Kikindu s namerom da nastupe, naravno, pred brojnom publikom, a onda ih zadesila neka kišica, pa je došlo petoro gledalaca, jer se ostalima *nije dalo* da uzmu kišobrane i mrdnu iz svojih rupa. Međutim, ovog puta, taj efekat je izostao: Kikindani su se odazvali pozivu da čuju i progovore o autonomiji Vojvodine, jednoj pojavi koje se današnja omladina ni ne seća, ali se jako dobro sećaju oni koji su danas bez posla posle navršene četrdesete godine, bez šanse za penziju posle pedesete i bez nade u bolju penziju posle šezdesete. Oni su, slučajno, *većina*. Koja bi možda mogla da prevagne, ako ikada počne da misli o mogućnosti da u svoj život vrati tri neophodne stvari: mir, ekonomski prosperitet i mogućnost da se stvarni problemi rešavaju na realan način – u dve reči: NORMALAN ŽIVOT.

Reklo bi se da je taj i takav život veoma daleko, naročito posle incidenta u SO Kikinda, kad je odbornik Branislav Bajić (DS) izjavio da je predsednik opštine sklopio ugovor o parkingu sa čovekom iz duvanske mafije, i tražio da se sporni ugovor pokaže odbornicima; tada je predsednik opštine počeo da viče na sav glas (bilo na televiziji!) kako neće da pokaže ugovor, i da je stvar samo njegove dobre volje hoće li ugovor pokazati, ili ne pokazati. Baš bi i domaće institucije mogle malo da se pokrenu, ne samo protiv novinara koji pišu o raznim zloupotrebama. A možda je potrebno još samo malo dobre akcije. Kad se nešto već ljušti i odronjava, zašto mu u tom procesu ne pomoći? Hoćemo, naravno da ćemo pomoći: pomagali smo i nekim ranijim režimima da padnu i s vrata nam se skinu, pa ćemo i ovoj lokalnoj vlasti videti leđa.

Posle toga, kao što reče nobelovka Vislava Šimborska, “neko mora pospremati. Kakav takav red sam se neće napraviti.” ■■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Stenoza

Da budem iskren razmišljao sam o tome da završim ovu rubriku, ali me ovo magično “umesto eseja” prisiljava da nastavim, jer se ovo “umesto” ne može završiti. Ono je sama priroda jezika koji je ova beskonačna supstitucija. Ne znam da li će ova knjiga “Umesto eseja” uopšte biti objavljena. Verovatnije je da neće. Ali ja jednostavno ne mogu da se zaustavim. Stenoza je vrlo zvučna reč, poslušajte: stenoza. Do pre mesec dana nisam ni znao da postoji, a ni ona (mislim na reč) nije marila za moje bolesno postojanje. Stenoza je suženje arterija koje napajaju srce. Kateterizacija je metod kojim je utvrđeno ovo zagušenje na sve tri arterije koje napajaju srce. I najmanji prekid u radu srca uslovljava nedostatak kiseonika koji opet dovodi do stradanja ćelija (proteina) što se onda analizom krvi utvrđuje brojem enzima u krvi, koje opet pokazuje oboljenje srca koje se naziva insuficijencija miokarda, a sve to zajedno anamnezom, ili istorijom bolesti, kako je recimo mogla a nije, da se nazove ova rubrika.

I sada mi se može postaviti pitanje, sasvim opravdano, šta traži ova anamneza sasvim lična i patološka u ovom političkom magazinu čiji je i tako mali prostor rezervisan za one stvari zajedničke i opšte i od većeg interesa javnog, od ove anamneze, koja je lična i nije od nekog javnog interesa. Šta će ovde ova povest o ličnim strahovima i noćnim morama pred nepoznatim koje me čeka, ova povest o odvratnom i izlučevinama koje prate bolest onih koji su vezani za krevet i potražuju one plastične stvari koje se nazivaju, a da nije ni jasno zašto, “guska” ili “lopata”, osim ako to nije njihova rugoba koja podseća na jednu gusku i ravnodušnu lopatu koju je ignorisao čak i Marsel Dišan koji je *ready made* uveo u umetničku galeriju, pokazujući da između serijskih naprava i umetnosti više nema limba ili granice. Da kažem još ovo: nisam više siguran da neću pomeriti pameću pred onim što me očekuje, kao neka žena na peronu, jer pamet i jeste ono što se pomera, ili je već pomereno.

E, sada sledi opravdanje za ovaj iskorak u privatno, koje je u modernom društvu zaštićeno kao sveta životnja, ili tako nekako. Bolest je jedna politika čiji je smisao u uništenju svake privatnosti tako da je bolnica jedna predmoderna ustanova koja, kao kasarna ili zatvor, što su sve moderne institucije, osporava sam princip modernosti i dovodi ga u pitanje, pokazujući da je modernost, ne zaštitnik nego ruševina same privatnosti. Nema nikakvog sklada i harmonije između modernosti

i privacije nego naprotiv, što samo pokazuje da je naše uverenje o napretku u moderni, možda jedna zabluda i nešto veoma sporno. Samo je naša iluzija da ovde postoji neko pomirenje i sklad. Ipak, u vremenima pre modernih, bolest nije bila politika, nego je bila stvar sasvim privatna i to je smisao ovog zaokreta, koji napravljen je u moderni, i pored nedostatka sklada između privatnog i javnog, o čemu sam govorio samo u naznakama.

Tako se može reći da je ovaj princip javnosti glavni princip modernog života, sve je ovde javno, pa i bolest i samo je naša iskonska potreba za privatnošću i skrivanjem u neki kutak odgovorna za našu zabludu da je moderna neki napredak u privaciji i privatnom. To je, može se reći, beda modernog načina života čiji su zato vrhunci koncentracioni logori i njihovi reflektori. Komična strana ovog principa je javni šou, hipodromi i ostala mesta masovnog okupljanja i takozvanog provoda na javnim mestima. Ili, masovni mediji koji su glupost učinili javnom, pošto je pamet privatna institucija i lična zabava. Tako se može reći da je glupost načelo modernog života pošto je ona kolektivna a ne privatna ustanova i vrednost. To samo pokazuje da se moderni stil, ili obrazac života, urušava u samom sebi kao ono bolesno, javno i glupo. Zato je lečenje po modernim bolnicama u principu neizvodivo i kobno, kao što je i sam moderni život ugrožen u samom svom načelu, a ne u principu varvarstva koji ga navodno na samim njegovim rubovima osporava i dovodi u pitanje. O tome svedoče upravo oaze tzv. "modernog života", pošto moderni život i nije drugo nego jedna takva oaza, ili rajski (civilizovani) vrt o čemu govori loša literatura. Jer, tzv. "moderni život" i nastao je na ovom principu rata i otimanja i isključenja stranog i bolesnog na svojim ivicama. U odnosu jedan prema pet, takozvana "srećna milijarda" koja uživa tekovine ovog "modernog načina života": kasarne, zatvore, bolnice i škole, u odnosu jedan prema pet u korist zaštićene oaze "modernog načina života", pošto onaj veći ostatak i ne zna za bolnice i škole tako da bi se sa određenim cinizmom doista moglo zaključiti da je bolesnima mesto u bolnicama, a učenicima u školi. Samo je moje privatno ludilo odgovorno za to što me noću posećuje stenoza kao neka životinja i nezvani gost.

Nisam ja Svetislav Basara pa da kao zakasneli hrišćanin kritikujem "moderni način života" koji, možda, i nema alternativu, nego mali spisatelj iz Borče koji će, možda, poludeti u ovom noćnom okrušaju sa stenozom, a možda će se ona i povući posle javne afere koju je izazvala.

Stenoza ipak nije Spinoza. ■

Tamo neka druga mesta

PIŠE: IVAN MRĐEN

Svojevremeno se, dok smo još imali zajedničku državu i vojsku, pričalo da je u nekim jedinicama ono "na parove, razbrojs" teklo ovako: Prvi, drugi, prvi, drugi, prvi, ja do njega... Taj momak bi, naime, bio Crnogorac, koji nipošto neće da kaže da je "drugi". Stari je vic i više se ne odnosi na "nas", ali nema boljeg načina da se počne priča o "našem" mentalitetu, sa čijim smo se negativnim ispoljavanjima gotovo svakodnevno susretali tokom juna ove, 2007. godine.

Možda bi tom "našem" mentalitetu mnogo bolje odgovarala rečenica iz jednog filma o igračima golfa, kad glavni junak kaže da je "drugi, ustvari, prvi gubitnik". Takav način razmišljanja zaposeo je gotovo kompletan ovdašnji medijski prostor u onih nekoliko dana između polufinalne i finalne utakmice Evropskog prvenstva za fudbalere do 21 godine, koje je ovog juna odigrano u Holandiji. Ispraćeni sa ne malom skepsom (naporno takmičenje posle završetka naporne sezone, neregulisan klupski status većine igrača, trener u odlasku...), izabranici Miroslava Đukića, su posle pobede nad Belgijom (2:0) u polufinalu, po mnogo puta viđenom obrascu, promovisani u nacionalne heroje tipa "balkon je vaš".

U tom smislu više je nego karakteristična izjava Zvezdana Terzića, predsednika Fudbalskog saveza Srbije, koji je uoči finalne utakmice sa Holandijom rekao da ga je zvala zamenica gradonačelnika Beograda Radmila Hrustanović radi dogovora o dočeku naših mladih fudbalera, a da joj je on, muški i junački, odbrusio: "Ako izgubimo u finalu, onda nam doček i ne treba"!

Međutim, to "ako MI izgubimo", kao više nego neumesno poistovećivanje sa rezultatima pojedinaca i

ekipa koji igraju pod “našom” zastavom (što ne srećemo samo kao srpski specijalitet) nije predmet ove analize. Osnovno pitanje je zašto se kod nas drugo mesto veoma teško prihvata kao objektivni uspeh, zašto je u takvim trenucima mnogo jače kolektivno osećanje “prvog gubitništva”. Drugo mesto mladih fudbalera Srbije na ovom šampionatu jeste veliki uspeh, jer se na završni turnir nisu plasirale selekcije Nemačke, Španije ili Francuske, na putu do Holandije eliminisana je jedna Švedska (i to u utakmici, koja zaista zaslužuje epitet “istorijska”, jer su posle 0:3 u Novom Sadu pobedili u gostima čak sa 5:0), a na završnom turniru su iza sebe ostavili selekcije Italije, Engleske, Portugala, Češke, Belgije i Izraela. Izgubili su u finalu od domaćina Holandije (1:4), čija je selekcija gotovo u istom sastavu i prošle godine u Portugalu osvojila evropsku titulu, što sve skupa daje dosta razloga za hvalu i ponos i čini besmislenim sve naslove tipa “Potop na kraju” ili “Srušeni zlatni snovi”.

U tom smislu svečani doček koji je posle “grem slem” turnira u Parizu priređen teniskim zvezdama Ani Ivanović, Jeleni Janković, Novaku Đokoviću i Borisu Zimonjiću predstavlja antologijski izuzetak, načinjen pod ogromnim pritiskom emocija koje su narastale kako su se zbivanja na šljaci “Rolan Garosa” bližila kraju. Dva neuspeha u finalu i tri u polufinalu zbirno su stvorili utisak da je srpski tenis postao važna činjenica u svetskim razmerama i zbog toga je u nedelju 10. juna plato ispod balkona Gradske skupštine bio ispunjen do poslednjeg kvadrata. Ove godine smo na tom prostoru već imali jedno tenisko (Novak Đoković, posle osvajanja “Masters turnira” u Majamiju) i jedno pevačko slavlje (doček Marije Šerifović, posle pobede na “Eurosongu”), što je nedovoljna kompenzacija za neispunjena očekivanja da će nas vaterpolisti obradovati svetskim zlatom, pa je ova fudbalska fešta trebala da bude i neka vrsta povratka “našim izvornim vrednostima”, odnosno onim ekipnim sportovima u kojima mnogi prepotentno očekuju da Srbija i dalje bude svetska i evropska velesila.

Kad smo već kod vaterpola, ovdašnji sportski propagandisti nisu propustili priliku da se kompletno obrukaju u pogledu praćenja i realnog sagledavanja vrednosti trećeg mesta u Evropi, koje su poslednjeg junskog vikenda ostvarili vaterpolisti “Partizana” na “Fajnal foru” u Milanu. Kao da deo ovdašnje zagrižene propagandističke bratije nije mogao da im oprosti poraz od dubrovačkog “Juga” u polufinalu, ne toliko zbog neuspeha u penal-seriji, koliko zbog činjenice da su nekoliko minuta pre kraja imali dva gola prednosti i još jednu sjajnu priliku da to vođstvo i povećaju. No, ako već ne možemo da se pomirimo sa drugim mestima, što bi se “uzbuđavali” (kako bi rekao Srećko Šojić) zbog “tamo neka treća mesta”.

I neki drugi aktuelni događaji u sportu i oko njega, a samim tim i u “dobro obaveštenim propagandističkim krugovima”, mogu se posmatrati kroz istu lupu nemirenja sa činjenicom da je neko drugi u određenom trenutku bolji, spremniji, spretniji i srećniji, te da se neki klubovi moraju pomiriti sa mestom ispod šampionskog.

Zbivanja u Fudbalskom klubu “Partizan”, incidenti na drugoj utakmici finala košarkaškog “plej ofa” i definitivno raspršivanje sna o “evropskoj Zvezdi” i borba oko fotelja u Rukometnom klubu “Partizan” imaju dve veoma jasne zajedničke odrednice, od kojih je prva eksplicitnije povezana sa pričom o drugom mestu kao smaku sveta. Reč je o tome da u ovdašnjem sportu sve ono o čemu se govori kad neka ekipa ne osvoji šampionsku titulu (gde su i zašto potrošene pare, kako su radili stručnjaci, kakvo je klupsko rukovodstvo, postoji li dugoročna strategija...) dobija negativne prefikse (promašaji kod “pojačanja”, loš rad trenera, svađe u rukovodstvu, odustvo koncepcije i vizije...), dok osvojene titule istu tu priču odevaju u sasvim drugo ruho (pametna selekcija, dokazani stručnjak ili stručnjak koji je umeo da iskoristi šansu, složna i homogena uprava, dalekosežne odluke...). Pokušajte tako da čitate sportske listove i rubrike u vreme kad se završavaju sva klupska takmičenja i biće vam smešno i svo to iznenadno iznošenje “prljavog veša” kod “prvih gubitnika” i sjaj i samozadovoljstvo u taboru onih koji su se okitili šampionskim zvanjima. Drugim rečima, manje više u svim klubovima radi se na sličan način, zavisno od ambicija i mogućnosti stvarnih ili prikrivenih gazda, a pošto neko mora da bude prvi, sa tim zvanjem stiže i pravo da se sopstveni lik posmatar isključivo u ružičastom ogledalu. I ta iluzija, posebno kad je fudbal u pitanju, traje kratko, samo dva, tri meseca dok ne puknu “evropski snovi”.

I zbog toga što su ostvarili evropski uspeh i što su izborili vizu za Olimpijske igre u Peking 2008. godine, što su nastavili liniju prisustva fudbalskih selekcija Srbije na velikim takmičenjima, što su praktično najavili okosnicu neke buduće “A” reprezentacije... Branislav Ivanović, Boško Janković, Milan Smiljanić, Antonije Rukavina i ostali junaci uiz Holandije zaslužuju sve čestitke i mnogo lepšu priču od onih koje su ispričane u prva dva dana posle finalne utakmice sa Holandijom.

A kad je reč o aktuelnim zbivanjima u “Partizanu” (fudbal i rukomet) i “Crvenoj zvezdi (košarka) drugi bitan zajednički sadržalac je sve očiglednije i sve ogoljenije prisustvo pojedinih političkih partija u njihovim rukovodstvima. Ali, to je već neka druga priča. ■■

Jedan stari udžbenik

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Davne 1936. godine turski lingvista Ahmed Džaferoglu (Caferoglu) u jednom svom kratkom radu skrenuo je pažnju naučnoj javnosti na “jedno delo koje ima fundamentalni značaj za istoriju srpskog i turskog jezika”. Poziv Džaferoglua naučnicima Srbije i Turske da kritički izdaju ovaj tekst realizovan je tek 1989. godine, i to od strane nemačkih lingvista.

Reč je o arapsko-persijsko-grčko-srpskom udžbeniku konverzacije, koji je nastao na sultanskoj Porti u XV veku. Tačnije, reč je o dva rukopisa koji se čuvaju u biblioteci Muzeja Aja-Sofije u Istanbulu. Uprkos velikim sličnostima, oni nisu identični, posebno se u njima znatno razlikuje slovenski deo teksta, jer njihovi prevodioci pripadaju dvoma različitim narečjima; u jednom je štokavsko-ijekavski, a u drugom štokavsko-ekavski. Priredjivač, Werner Lehfeldt, opredelio se za ovo drugo narečje budući da je ono arhaičnije.

Polazni tekst udžbenika je arapski i iza svakog arapskog retka sledi njegov prevod na persijski, grčki i srpski jezik, a celokupni tekst napisan je arapskim pismom (pojava poznata u naučnoj literaturi pod imenom aljamiado, odnosno alhamiado).

Udžbenik je koncipiran u obliku dijaloga dva lica, pa se smenjuju pitanja i odgovori. Celokupni tekst može se podeliti u više odeljaka u kojima se razmatraju različite teme: trgovina, obaveze dece prema roditeljima i vaspitačima, studije Kurana, poseta džamiji, pitanja o poreklu i zanimanju sagovornika, vreme, rad u vinogradu, na polju i dr.

Budući da udžbeniku nedostaje turski, maternji jezik sultana i osmanskih prinčeva za koje je, po mišljenju Džaferoglua, i napisan, čini se da adresate udžbenika pre treba tražiti u krugovima uglednih srpskih, odnosno grčkih konvertita ili preobraćenika.

Knjiga, o kojoj je ovde reč, ima prevashodno za cilj da rukopis učini dostupnim nauci i omogućiti njegovu dalje izučavanje; “pri tom se u centru pažnje nalazi srpski tekst budući da predstavlja dragoceni izvor za proučavanje istorije ovog jezika” – po rečima samog priredjivača rukopisa. I grčki tekst je od velikog značaja s obzirom na to da do sada nije poznat nijedan ovako obiman grčki rukopis pisan arapskim pismom. I upravo činjenica da su, kako grčki, tako i srpski tekst ovde fiksirani arapskim pismom predstavlja, za istoriju jezika, posebnu vrednost ovog izvora. Treba istaći i to da je arapsko pismo za pisanje oba jezika modifikovano tako da je omogućilo veoma precizno fonetsko fiksiranje grčkog i srpskog jezika.

Na sadržaj rukopisa upućuje naslov na prvoj strani: “Arapsko-persijsko-grčko-srpski rečnik”. O njegovom

sastavljaču ili pisaru nema nikakvih vesti. Arapski tekst je pisan jakim crnom bojom, ispod njega, manjim slovima, persijski, crvenom, grčki, zelenom i srpski, narandžastom bojom. S malim izuzecima celokupni tekst je vokalizovan (budući da je arapsko pismo konsonantsko), što, očigledno, ukazuje na to da imamo posla sa jednim udžbenikom.

Ovom vokalizacijom značajno se povećava naučna vrednost upravo grčkog i srpskog teksta.

Iako nema datuma, Džaferoglu pretpostavlja da je rukopis sačinjen “za sultana Mehmeda II i njegove prinčeve”.

Treba istaći da su u XV i XVI veku Sloveni, pretežno Srbi, zauzimali najviše položaje u Carstvu, a tu su bile i rodbinske veze (sultanija Mara u haremu Murata II). Sve je to doprinelo – što se odavno zna – da se srpski jezik koristio kako u upravi tako i u diplomatskoj korespondenciji. U Istanbulu su postojale slovenske kancelarije koje su vodile prepisku sa balkanskim provincijama, Dubrovačkom republikom, pa i samom Ugarskom. Ove kancelarije postojale su u carskoj prestonici sve do vremena sultana Sulejmana II (u Evropi je nazivan Veličanstvenim, a za Turke je I ili Kanuni odnosno Zakonodavac; 1520-1566). Zna se, takodje, da su čak i neki sultani (Mehmed II, Sulejman II) naučili naš jezik. I evropski savremenici govore o korišćenju četiri jezika u Carstvu: turskom, arapskom, na trećem mestu je *Illirica* i, najzad, konstantinopoljski grčki.

I ovaj poslednji jezik igrao je na Porti veliku ulogu, čak u izvesnom smislu, i veću. Sultani i visoki dostojanstvenici koristili su ga u diplomatskoj korespondenciji sa Evropom. Poznato je da je sultan Mehmed II (Osvajač) govorio grčki, a posedovao je i grčke rukopise.

Da je *Rečnik* odnosno udžbenik nastao najverovatnije u drugoj polovini XV veka potvrđuje i dijalektološka analiza srpskog teksta sa svojim mnogobrojnim arhaizmima. A sve se zbiva u vreme kada su turska osvajanja izazvala migracije stanovništva u zapadnim zemljama Balkanskog poluostrva. Otuda od XV veka dolazi na području štokavskog narečja do mnogobrojnih promena i ovaj rukopis, upravo zahvaljujući tome što je pisan arapskim alfabetom, predstavlja izuzetno vredan izvor za proučavanje istorije kako našeg tako i grčkog jezika. Utoliko više što je u ovom udžbeniku sastavljač ili pisar uspeo da besprekorno adaptira arapsko pismo za srpski jezik (to se u kasnijem vremenu nikad više neće ponoviti), pa je moguće proučavati i glasovne promene u jeziku. Najzad, nema sumnje da je sastavljač u izvesnoj meri vladao crkveno-slovenskim jezikom.

Navedimo i neke naše stare reči iz ovog *Rečnika*:

bogobojnik, bogotrašnik, dalekost, daždan, dažditi, govorac, jestija, juha, klanjati se, kto, lagahno, lažac, lepost, ličnik, ljubenica, ljubnik, mnogosomejac, naučitelj, neznanik, nitko, odelati, ogojiti, ojutriti se, omestiti, osnežiti, ozoriti, polesan, postnik, prazdan, premamitelj, prevarnik, primitelj, prostitelj, rabota, sedalište, slugati, slušanik, strašnik, suh, udobriti se, ukriviti, ulomiti se, umoliti se, uravniti, urabotati, utamniti se, uvisočiti se, velikost, zaboravnjac, zlogovornik, znanik. ■

Razvoj i perspektive srpsko-nemačkih odnosa (2000–2005)

PIŠE: BRANKO PAVLICA

Uvodne napomene

Nemačka je tradicionalno jedan od vodećih privrednih partnera – naravno, gledano istorijski, u mironodopskim razdobljima pozitivnog razvoja (diplomatsko) političkih odnosa i to još od 1882, (Trgovinski ugovor i Konzularna konvencija između Srbije i Nemačke, 25. XII 1882), do dvehiljaditih godina i to u vitalnim sektorima privrednih odnosa i saradnje, prevashodno kao (ugovorni) trgovinski partner.¹

Strateško partnerstvo SCG sa Nemačkom, počev od 2000. godine nije samo ekonomski, veći i spoljnopolitički prioritet SCG, a imajući u vidu ključne činjenice iz poslednje decenije XX veka: doskorašnji međunarodni položaj SR Jugoslavije; mesto i ulogu u ekonomskim i tehnološkim tokovima evropskog razvoja, odnosno imperativ ekonomskog i tehnološkog razvoja SCG – “povećati makroekonomsku konkurentnost, koja se tiče države, institucija i svega drugog što podiže nacionalnu produktivnost”; “konačan” raskid sa negativnim iskustvima (još uvek) “aktuelne prošlosti”; nužnost svestranijeg razvoja političkog sistema i puna demokratizacija političkog, socijalnog i kulturnog života; determinante (spoljne: politička uslovljenost, ali i unutrašnja: politička nužnost) – puna saradnja sa Hagom, kao “prihvaćena međunarodna obaveza”, budućnost državne zajednice Srbije i Crne Gore, status Kosova i Metohije “suštinu strategije razvoja koja nas vodi u Evropu i istovremeno podiže društveni proizvod i životni standard – povećanje ukupne konkurentne sposobnosti domaće privrede: - odlučno sprovođenje svih reformi koje mogu da aktiviraju razvojne potencijale zemlje – i ljudske i materijalne i prirodne, da “učine” Srbiju privlačnom za brži dotok stranog kapitala i brži razvoj domaćeg privatnog sektora”;² ali i uverljiva nastojanja Vlade SR Nemačke, posle 5. oktobra 2000, u Đinđićevom periodu, uz zastoje, te od kraja 2004. koja tako jasno artikulišu nemački diplomatski predstavnici u Beogradu (Kurt Leonberger, dr. Andreas Cobel): “Nemačka želi da bude dugoročan strateški partner svim Evropljanima u Srbiji i Crnoj Gori”; “Vaš napredak i naš je interes”; nužnost uvažavanja SR Nemačke, kao centralne evropske države, centralne i po položaju u evropskoj integraciji, a centralne i po značaju za ekonomske interese SCG.

U funkciji kumulativnog provrednog razvoja SCG, a

na putu ka Evropskoj uniji “neophodna je bolja saradnja sa Nemačkom” - konstatuje i savezni ministar spoljnih poslova SCG Vuk Drašković. Mogućnosti unapređenja odnosa SCG sa Nemačkom postoje, kako na planu političkih aspekata međudržavne saradnje, tako i pre svega sveukupnih ekonomski odnosa, ali i tehničke, naučne i kulturne saradnje, uz tehničku pomoć, do korišćenja usluga nemačkih eksperata.

Uostalom, “Nemačka savezna vlada, kao i svi ostali evropski partneri, ima isti cilj: stabilnu i prosperitetnu SCG, potpuno integrisanu u porodicu evropskih naroda. Put ka EU nije jednostavan. U tom procesu pridruživanja EU, u to vas uveravam. Nemačka će vas, kao najveća država članica, podržavati i biti prijatelj i partner. Tempo s kojim će se zemlja približavati EU zavisi od brzine kojom donosi i sprovodi potrebne reforme. Drugim rečima, ključ za uspeh drži u svojim rukama sama SCG”.³

Nemačka pomoć Srbiji – nemačka vlada kao najveći (bilateralni) donator Srbije

Posle demokratskih promena u Srbiji, koje je nemačka vlada zdušno podržala, dolazi do normalizacije političkih odnosa sa Nemačkom. Obnavljanje diplomatskih odnosa u novembru 2000, pružilo je široku osnovu za “jedan nov početak”, tačnije za izgradnju sveobuhvatnijih veza između Berlina i Beograda.⁴ Nemačka, od svih članica EU, najviše je doprinela stabilizovanju demokratskih vlasti u Srbiji.⁵

I doista, nemačka pomoć nije bila samo politička i “logistička”, već i materijalna: kroz direktno, na bilateralnom planu finansiranje kapitalnih infrastrukturnih projekata, ili, kroz nemačko učešće u sredstvima EU. Tako je, na primer, početkom 2002, nemačka vlada “po hitnom postupku” odobrila povoljan kredit od 100 miliona maraka za rekonstrukciju elektroprivrednog sistema Srbije.

Kurt Leonberger, nemački ambasador u Beogradu posebno stavlja akcente na partnerstvo – ravnopravan politički dijalog i dalji, svestraniji razvoj privrednih odnosa ali i podršku – u procesu demokratizacije društva i nastavku ekonomskih reformi, kao dužem procesu stabilizacije i pridruživanja SCG – EU. U tekstu “Partnerstvo i podrška”, nemački ambasador obrazlaže saradnju Nemačke i SCG “između istorije (aktuelne prošlosti) i (bliske) budućnosti”. Tekst zbog važnosti citiramo:

“Nemačka danas nudi Srbiji i Crnoj Gori stabilno partnerstvo i saradnju na putu u EU kao i odlučnu podršku u procesu demokratizacije društva i nastavku ekonomskih reformi.”⁶

Posle ukazivanja hitne pomoći zemlji koju je više od jedne decenije potresao rat i diktatorska Miloševićava vladavina,⁷ nastavlja Leonberger – kada je bilo najvažnije obnoviti uništenu infrastrukturu i pružiti egzistencijalnu pomoć najugroženijem delu stanovništva, naša podrška SCG sada je okrenuta izgradnji uravnoteženog demokratskog društva i konkurentne, zdrave privrede koja će omogućiti dugoročnu stabilnost u zemlji, ali i

regionu.

Nemačka je od demokratskih promena u oktobru 2000, podržala proces demokratizacije i reformi sa ukupno 340 miliona eura bilateralne pomoći, a udeo Nemačke u 1,2 milijarde eura pomoći koliko stiže u SCG od EU dostigao je 30 odsto.

Partnerstvo i saradnju o kojima govorim opisaću bolje kroz nekoliko konkretnih primera, nego apstraktnim brojkama. Veliki deo podrške realizuje se kroz projekte razvoja infrastrukture koji imaju više pozitivnih efekata, jer osim razvoja infrastrukture, kao najhitnijeg preduslova svake privredne saradnje, treba napomenuti da projekte realizuju domaća preduzeća što obezbeđuje otvaranje nekoliko hiljada radnih mesta. U saradnji sa nekoliko ministarstava R Srbije među kojima su Ministarstvo za privredu i privatizaciju, Ministarstvo za ekonomske veze sa inostranstvom i Ministarstvo za rad i zapošljavanje, kao i sa Agencijom za mala i srednja preduzeća, nemački program podrške dao je impuls ekonomskom razvoju i zapošljavanju. Dugoročni cilj ovih projekata je podrška procesu približavanja EU. U Crnoj Gori, takođe, sprovodimo niz projekata, kao, na primer, pomoć razvoju malih i srednjih preduzeća. Pored toga, podržavamo kroz tehničku pomoć reforme pravosuđa, policije, vojske, a angažovanjem naših stručnjaka pokušavamo da pomognemo proces usklađivanja srpskokrnogorskog zakonodavstva sa normama i odrednicama EU. Takođe je zanimljiv projekat obuke 'EU trenera' koji sprovodimo u saradnji sa Ministarstvom za ekonomske veze sa inostranstvom. U okviru tog projekta se obrazuju mladi stručnjaci u državnoj upravi čiji će osnovni zadatak biti da "treniraju" službenike u javnoj upravi po pitanjima EU i procesa pridruživanja. Potreban je velik broj multiplikatora znanja u SCG, ukoliko želimo da integracija u EU bude uspešna.

Paralelno sa ovim konkretnim projektima važno je da svakodnevno radimo na informisanju građana o tome šta je zaista EU i zbog čega se isplati prelaziti tako težak put. Svaki nov zakon u oblasti privrede ili reforme administracije, usklađen sa evropskim standardima, stvara povoljne okvire za domaće i strane investitore. Veća direktna ulaganja otvaraju nova radna mesta i time će doprineti razvoju privrede i poboljšanju životnog standarda građana. Isto tako mora i političarima u SCG biti jasno da sve svoje resurse, energiju i znanje treba da posvete što bržem sprovođenju reformi. Moderna Evropa jeste mirovni projekt i skup zajedničkih vrednosti i vizija koji će nas sačuvati od sukoba, ratova i razaranja.

Poseta saveznog kancelara Šredera SCG je i signal za budućnost. Nemačka ostaje pri svom jasnom stavu da je politički gledano Srbiji i Crnoj Gori, u skladu sa odredbama sa Solunskog samita, mesto u EU. Zajedno sa ostalim evropskim partnerima Nemačka će snažno i kroz bilateralnu saradnju podržavati razvoj demokratske, moderne i stabilne države".⁸

Nemačka je do 2004. godine podržala SCG sa 360 miliona eura u okviru finansijske i tehničke saradnje i to, pre svega, u oblastima infrastrukture, jačanja institucija, unapređenja pravosuđa i privatnog preduzetništva. To su

ključni elementi – napominje novi nemački ambasador u Beogradu dr Andreas Cobel – kojima Srbiji i Crnoj Gori možemo pomoći da krenu na put ka izgradnji demokratske i prosperitetne države. Tome treba dodati podršku EU u visini od više od jedne milijarde eura, s tim da Nemačka, kao što je poznato sa gotovo jednom četvrtinom učestvuje u budžetu EU.

"Našim, sredstvima za rehabilitaciju i proširenje površinskog kopa mrkog uglja Kolubara, hidrocentrale u Bajinoj Bašti, ili termoelektrane Nikola Tesla stabilizovan je energetska sistem Srbije. Slične projekte iz oblasti snabdevanja vodom i dlajinskog grejanja smo realizovali u nekoliko gradova i opština širom Srbije i Crne Gore. Nemačka vlada je za pomoć privatnom sektoru, preko Kreditnog zavoda za obnovu, obezbedila veoma povoljne kredite za mala i srednja preduzeća. Njih trenutno koriste više od 10.000 preduzeća u Srbiji (da bi proizvođili svoju robu i stvorili radna mesta).⁹

Posle posete Berlinu (2-3. jun 2004), dr Miroljub Labus, potpredsednik Vlade Srbije, naglašava da "Nemačka želi stabilnu i demokratsku Srbiju, kao i stabilne i dobre ekonomske odnose sa Beogradom". U tom sklopu mogu se navesti i "političke najave" o mogućnostima daljeg unapređenja nemačko-srpske saradnje: "U udruženju industrijalaca Nemačke čuo sam konkretne planove velikih ovdašnjih, firmi koje žele Srbiju. 'Klas', svetski poznata industrija poljoprivrednih mašina, želi da kupi 'Zmaj', 'Dajmler-Krajsler' je zainteresovan za Bor, poznati lanac robnih kuća 'Metro' želi u našu zemlju. Postoji i ponuda za izgradnju fabrike izolacionog materijala. 'Simens' ima svoje planove. 'Komerbank' i druge nemačke banke takođe su pred vratima... Ali, i ovde nam je jasno stavljeno do znanja da mnogo zavisi od političke situacije,¹⁰ pre svega od toga hoće li kandidat demokratskih snaga pobediti na predsedničkim izborima. Ako tako bude, nemački biznismeni smatraju da nema značajnih prepreka za njihov nastup u Srbiji."

Nemačka organizacija za tehničku saradnju (GTZ) koja "sprovodi razvojne i reformske projekte tehničke saradnje u više od 134 zemlje sveta", od 1. septembra 2003. godine radi i na realizaciji "Programa podrške ekonomskom razvoju i zapošljavanju u Srbiji" (WBF), a koji se finansira iz budžeta Ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj Vlade Savezne Republike Nemačke. U okviru programa postoji niz aktivnosti koje se "provode na makro i mikro niou" a usmerene su kako na podršku regionalnog i lokalnog privrednog razvoja, tako i na podršku preduzećima u "izabranim privrednim sektorima". U okviru nemačke pomoći privredi Srbije ti sketori su: proizvodnja hrane (voće i povrće); industrija tekstila i kože; metalnoprerađivačka i elektroindustrija; industrija softvera; turizam.

Osnovne aktivnosti programa – po oceni koordinatora GTZ/WBF Programa u Srbiji Volkanga Limberta – usmerene su na povećanje konkurentnosti, produktivnosti i izvoza srpskih preduzeća, kao i na privlačenje stranih investicija, što treba da doprinese dodatnom zapošljavanju i ekonomskom razvoju, i u krajnjoj liniji da rezultira približavanjem Srbije EU.

U sektoru tekstilne industrije to znači ne samo povećanje produktivnosti i zaposlenosti, već i pripremu za prelazak sa lon poslova na samostalnu izradu kompletnih proizvoda, pronalaženje novih partnera domaćim preduzećima kroz učešće na sajmovima u Nemačkoj (ove godine podržan je odlazak srpskih firmi na prolećni i jesenji sajam CPD u Diseldorfu), poboljšanje njihovih nastupa na tim sajmovima i sl. U tom cilju, u saradnji sa Privrednom komorom Srbije, GTZ je pripremio katalog tekstilne industrije SCG namenjen inostranim partnerima koji osim opštih statističkih podataka sadrži i profile svih relevantnih firmi iz tog sektora.

U industriji softvera iskustva stečena ove godine na međunarodnim sajmovima CEBIT i SYSTEMS pokazala su da srpska privreda ima velike šanse za plasman svojih proizvoda na međunarodnom tržištu zbog čega je jedan od zadataka Programa direktna pomoć malih i srednjim preduzećima u uspostavljanju poslovnih kontakata sa inostranim partnerima. Tome će pomoći katalog koji je i za ovaj sektor izrađen i koji je već uspešno prezentiran na sajmu SYSTEMS u Minhenu.

Budući da u sektoru metalne i elektro industrije preduzeća u Srbiji kao i u drugim zemljama jugoistočne Evrope imaju najveće poteškoće u pokušaju da se probiju na svetsko tržište, GTZ/WBF Program im pomaže da se kroz posete delegacija SR Nemačkoj i učešće na najznačajnijim evropskim sajmovima kao što su Automehnika Frankfurt, sajam tehnike u Hanoveru i drugi, predstave potencijalnim partnerima. Sem toga pomaže i u osnivanju klastera proizvođača delova i opreme za ovaj sektor. U toku 2005. godine je i u ovom sektoru uspešno završen katalog proizvođača auto-delova i opreme u Srbiji. U izradi sva tri kataloga učestvovala je i Republička agencija za razvoj MSPP.

U aktivnosti vezane za proizvodnju hrane uključena su preduzeća koja se bave proizvodnjom zamrznutog voća i povrća, kao i proizvođači organske hrane, a tokom prošle i ove godine organizovan je nastup srpskih firmi na vodećim sajmovima hrane u Nemačkoj: ANUGA u Kelnu, Grune Woche u Berlinu i BioFach u Nirnbergu na kojima je sklopljeno i niz vrednih konkretnih ugovora. Uz to, u saradnji sa udruženjima Terras iz Subotice i Toppas iz Kuršumlije, obezbeđena je podrška razvoju proizvodnje organske hrane, a sa Terrasom i BCS sertifikovanom kućom iz nemačke podržana obuka inspektora za organsku proizvodnju i osnivanje preduzeća "Organica". U saradnji za Zajednicom za voće i povrće Srbije radi se i na implementaciji NACCP – standarda u deset hladnjača u Srbiji i na organizaciji Druge međunarodne Konferencije udruženja prerađivača voća i povrća na temu regionalne saradnje koja će se održati 9. i 10. decembra u Vrnjačkoj Banji.

Najzad, s Ministarstvom za poljoprivredu, inicirano je i osnivanje nove radne grupe za poljoprivredu u okviru Poslovnog saveta Nemačke i Srbije i data podrška za učešće predstavnika Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva na Agrarnom forumu Istok – Zapad u Berlinu i regionalnim agrarnim forumima u Klužu (Rumunija),

Draču (Albanija) i Lajpcigu (Nemačka)

Konačno, u sektoru turizma GTZ/WBF program u saradnji sa Turističkom organizacijom Srbije (TOS) i Ministarstvom trgovine, turizma i usluga radi na promociji reke Dunav kao turističke destinacije, odnosno, na razvoju različitih oblika turizma duž toka Dunava (kao što su nautički i biciklistički turizam, promocija vinskih regiona, kulturni turizam) i na poboljšanju celokupne turističke infrastrukture i uslužnih delatnosti. Ovaj program obuhvata podršku osnivanju malih i srednjih preduzeća u oblasti turizma i usluga, kao i niz aktivnosti usmerenih na poboljšanje imidža i prepoznatljivosti turističke ponude i destinacija duž Dunava, na poboljšanje investicione klime i stvaranje novih radnih mesta,¹¹ podružkuinicijativama za zaštitu životne sredine i dr.

Kad je reč o regionalnom i lokalnom razvoju GTZ/WBF Program u saradnji sa Izvršnim većem Vojvodine izradio je plan Regionalnog privrednog razvoja Vojvodine¹² i podržao primenu konkretnih programa iz različitih sektora s namerom da iskustva stečena na ovom planu prenesu i na druge regione u Srbiji.¹³

Od kraja 2000. godine pa do 2005. (januar – septembar), Vlada SR Nemačke pružila je Srbiji finansijsku i tehničku bilateralnu pomoć u visini od 400 miliona eura, kao i podršku kroz saradnju sa EU.

U aprilu 2005. godine, ministar za ekonomske onose sa inostranstvom Republike Srbije i predstavnici Vlade SRN potpisali su Protokol o razvojnoj pomoći za 2005. Finansijska podrška Nemačke će iznositi 35 miliona eura, odnosno 27,3 miliona u obliku beopvratne pomoći – donacije i 7 miliona eura pozajmice. Sredstva će biti upotrebljena za dogovorene infrastrukturne projekte, "pre svega, za razvoj energetskog sektora, vodosnabdevanje, daljinsko grejanje i podsticanje privatnog preduzetništva. Zapravo, "cilj nemačkog angažovanja u Srbiji je poboljšanje uslova života građana, stvaranje okvira za uspešan razvoj privrede i podrška procesu evropskih integracija" - ističe Dominik Ciler, regionalni direktor za nemačku pomoć zapadnom Balkanu.¹⁴

U prvoj fazi, nakon 5. oktobra 2000, nemačka Vlada je, "u prvi plan svojih aktivnosti u Srbiji", pružila pomoć najugroženijim delovima stanovništva – kroz programe humanitarne pomoći, obezbeđivanja izgradnje stranova i razvoj infrastrukture (kao što je vodosnabdevanje u nerazvijenim regionima za raseljena lica sa Kosova i dr.).

Dalji izazovi na putu sveobuhvatnih reformi, kako na ekonomskom, tako i na političkom planu, "diktirali" su "nove projekte i strukturu nemačke pomoći": novi prioriteti za nemačku podršku bili su izgradnja infrastrukture za razvoj privrede, energetskog sistema, vodovoda, toplovoda, zatim razvoj privatnog sektora kao ključnog elementa ekonomskih reformi, ali i savetodavna pomoć u izradi zakonskih modela i reformi u pravosuđu i policiji".¹⁵

U duhu poruke "mladoj demokratiji" u Srbiji – kako je to simbolički iskazao Bodo Hombach: samo demokratsko zajedništvo i privredni rast obezbeđuju miran i stabilan

razvoj, krajem maja 2005. godine startovala je druga generacija stipendista nemačkog fonda "Zoran Đinđić". Hombah, član predsedništva Odbora za istok nemačke privrede i izvršni direktor medijske grupacije WAZ iz Esena, podsetio je da je "istorija srpsko-nemačkih odnosa ostavila duboke tragove i da iz nje treba izvući dobre poruke, a jedna od ključnih jeste: više međusobnih susreta znači i više poverenja".¹⁶

U tom cilju je iformiran Fond "Zoran Đinđić" – na Hombahovu inicijativu, koji finansijski podržava 50 nemačkih firmi, kako bi ostvarili zavetne ideje tragično preminulog srpskog premijera: "integraciju, bolje rečeno, reintegraciju Srbije u Evropu i konstataciju da najveće dobro jedne zemlje predstavljaju njeni ljudi, njihovo iskustvo i motivacija", a što je u funkciji jačanja srpsko-nemačkih (privrednih) odnosa.¹⁷

Kao i tokom 2004, tako je i za 2005. godinu konkursom odabrano 25 mladih stipendista – koje će nemačke firme, "preuzimajući sve troškove njihovog tromesečnog boravka", primiti na stručno usavršavanje.

Polovinom juna 2005, započela je realizacija projekta "100 nemačko-srpskih priča o uspehu" i to na inicijativu "Štajnbajs transfer centra za jugoistočnu Evropu" – Štajnbajs Fondacije i Privredne komore Srbije, a pod pokroviteljstvom predsednika Srbije Borisa Tadića. Cilj ovog projekta – po rečima direktora ovog Centra u Srbiji, Dragane Oberst, je da nemački partneri investiraju u ljudske resurse, u njihovo znanje, jer je to najbolji put ka otvaranju novih radnih mesta.¹⁸

Kao što je Nemačka "ugaoni kamen" Evrope, tako je Srbija to u svom regionu. Bez saradnje sa Nemačkom, nema napretka Srbije ni u političkom, ni u ekonomskom domenu – "ovo kažem kao predsednik Srbije", izjavio je Boris Tadić u Frankfurtu, prilikom svečanog otvaranja predsedništva Privredne komore Srbije 29. oktobra 2004. godine.

Srbiji je "potrebna, pre svega, stabilna privreda, da bi postojala politička stabilnost, sve što politika čini mora biti podređeno ekonomskom razvoju... Srbija se nalazi na polovini tranzicionog procesa, potrebno je, pre svega, završiti privatizaciju, ali je najvažnije promeniti način razmišljanja..."

"Želim da u našoj zemlji nikad više politika ne dominira privredom... Proces promene u tom smeru započeo je Zoran Đinđić, ja nastavljam, pa zato nije slučajno što sam danas ovde... Veliko nemačko iskustvo može Srbiji pomoći u izgradnji infrastrukture, određivanju najbolje strategije razvoja, osnivanju malih i srednjih preduzeća. Bez nemačkih firmi nema razvoja Srbije", smatra predsednik Boris Tadić i dodaje: "Zato su nemačke kompanije dobro došle u Srbiji".¹⁹

Otuda i zahvalnost Predsednika Srbije saveznom kancelaru Gerhardu Šrederu "za angažovanje nemačke Vlade u EU i međunarodnim institucijama, koje je umnogome pomoglo da SCG dobije povoljan kreditni rejting" ("strani investitori su sada sigurniji"), da se zaključi sporazum o tekstilu sa EU i tehnološki modernizuju namenska (vojna) industrija.²⁰

Napomene:

¹ Vidi: Dr Branko Pavlica, Privredni odnosi Srbije sa Nemačkom (1882-1914), u "Nemačka kao privredni partner Srbije i Jugoslavije 1882-1992", Beograd, 2003, str. 5-16.

² Vidi: Intervju "Ekonometra": prof. Dr Jurij Bajec, "Ne može se više nazad", "Politika" 4. maj 2005, str. 12-13.

³ Dr Andreas Cobel, ambasador SRN u Beogradu, "Presudna godina za SCG", "Politika", 7. februar 2005, str. 4.

⁴ Od uspostavljanja odnosa u novembru 2000, naš je osnovni cilj da svaku oblast diplomatskih odnosa pokrijemo bilateralnim političkom ekonomskom i kulturnom saradnjom – ističe, već u martu 2001, nemački ambasador u Beogradu Joakim Smit. Cit. po: list "Danas", 20. mart 2001, str. 12.

⁵ "Nemačka je prodinela procesu demokratizacije svojom podrškom snagama promena demokratskim strankama u opštinama i gradovima u kojima su one bile na vlasti nezavisnim medijima i civilnom društvu. Do septembra 2000, ta pomoć je iznosila oko 28 miliona maraka. Da pomenem podatak da je, na primer, uz učešće 16 nemačkih gradova realizovano više od 200 projekata za 45 gradova u Srbiji. Nadalje, realizovane su i mere pomoći u sektoru nezavisnih medija. Tako je Nemačka reagovala na pismo-apel Solane, Patena i Hombaha i učestvovala u kupovini novinske hartije za nezavisne medije, te u obezbeđivanju finansijske podrške za socijalni fond novinara koji je osnovala Međunarodna federacija novinara. Nemačka je nizom pojedinačnih projekata pružala značajnu tehničku pomoć nezavisnim medijima, a kofinansirala je i projekat UNESCO za izgradnju štamparije u Srbiji. Posle 5. oktobra fokus se promenio. Miloševićev režim ostavio je za sobom katastrofalnu humanitarnu i ekonomsku situaciju. Vrlo brzo smo otkrili da se suočavamo sa potrebom da pomognemo stanovništvu Srbije da preživi zimu. Pozdravili smo zaista impresivne i efikasne napore Evropske komisije u ovom pogledu. Kao bilateralni donator, pružali smo bilateralnu pomoć do kraja 2000. godine. Obim te pomoći dostigao je vrednost od 50 miliona maraka i obuhvata energiju, rezervne delove, medicinsku opremu, humanitarnu pomoć, kao i pomoć pojedinim srpskim opštinama". Intervju Jakima Šmita, ambasadora SR Nemačke u Beogradu. "Nasleđe iz prošlosti ne treba da nas sputava", "Danas", 20. mart 2001, str. 12.

⁶ U tom sklopu, Joakim Šmit je istakao: "U prošlosti su naše ekonomske veze bile jače nego političke, Među vodećim ljudima starog režima postojala je tradicionalna nevoljnost i uzdržanost prema tesnoj saradnji sa Nemačkom na političkom nivou, dok takvog ustezanja nije bilo kad je reč o ekonomskoj saradnji. Posle demokratskih promena i izbora u septembru, stvoreni su bitni preduslovi da se prevaziđe takvo stanje. U interesu je, kako Jugoslavije tako i Nemačke, s moje tačke gledišta, da odsad sve oblasti budu obuhvaćene i bilateralnom saradnjom i da ne dozvolimo da nas ograničavaju nasleđa prošlosti". Cit. po: "Danas", 20. mart 2001, str. 12; "U svakom slučaju, ponuda EU treba da se odnosi na one koji su voljni da ispune visoke standarde koje smo postavili i da poštuju vrednosti na kojima je zasnovana EU. To znači obimne političke, ekonomske i institucionalne reforme čitavog niza oblasti od regulatornih struktura do građanskih sloboda i ljudskih prava. Zemlje spremne da se uhvate u koštac sa tim izazovom treba da dobiju snažnu podršku EU: finansijsku pomoć i dobro

skrojene programe koji treba da podržem njihove napore da ispune naše zajednički utvrđene ciljeve. U bliskoj budućnosti biće potrebno da se dogovorimo o zajedničkim ciljevima i rokovima, uključujući i akcione planove i merila napretka...". Romano Prodi i Krostofor paten, Evropska unija nudi novu viziju susjedstva – "Pojačanom saradnjom do boljeg života", zajednički tekst povodom tragične smrti premijera Srbije Zorana Đinđića, "Politika", 20. mart 2003.

⁷ Premijer Đinđić je dosta doprineo poboljšanju odnosa između Berlina i Beograda: "... bili ste prijatelji. Koliko je vaša poseta novi i pečat tog prijateljstva i sećanja? – 'Šreder je s puno emocija istakao: 'Zoran Đinđić me je, nekoliko dana pre nego što je ubijen, pozvao u posetu Beogradu. Bio sam duboko potresen veću o njegovoj smrti. Njegova politička harizma i hrabrost ostaju nezaboravni. On je bio simbol jedne nove, demokratske Srbije. Ali suština njegove političke (o)poruke ostaje aktuelna budućnost Srbije i Crne Gore jeste u Evropskoj uniji". Cit. po: Nemački kancelar Gerhard Šreder govori za "Politiku", "Podržavamo SCG", 29. oktobar 2003, str. 3.

⁸ Kurt Leonberger: "Partnerstvo i podrška", "Politika", specijalni dodatak povodom posete nemačkog kancelara Gerharda Šredera Beogradu 29. oktobar 2003. str. 5.

⁹ Vidi: Andreas Cobel, novi ambasador SR Nemačke u Beogradu, govori za "Politiku", "Presudna godina za SCG", 7. novembar 2005, str. 4.

¹⁰ Dušan Sekulić, Miroljub Labus o poseti Nemačkoj, "Dolazi nemački kapital", "Novosti", 3. jun 2004, str. 11. Tanjug: Labus završio posetu Berlinu, "Podrška ulasku SCG u EU". "Politika", 3. jun 2004, str. 2.

¹¹ Dobra saradnja GTZ sa partnerima u Srbiji, pre svega sa Ministarstvima za ekonomske odnose sa inostranstvom, za privredu i za poljoprivredu, kao i sa Republičkom agencijom za mala i srednja preduzeća, Privrednom komorom Srbije, SIEPA u TOS, prema rečima Volfganga Limberta, nesumnjivo doprinosi i poboljšanju privredne i trgovinske saradnje između Srbije i Nemačke.

To potvrđuje i nedavna investicija nemačkog trgovinskog giganta METRO u Srbiju koja će – procenjuje Volfgang Limbert – dugoročno obezbediti veliki broj novih radnih mesta, otvoriti mogućnosti srpskim dobavljačima za plasman njihovih proizvoda u filijalama tog i sličnih preduzeća širom sveta i tako povećati obim trgovinske i privredne saradnje i, što je možda još važnije, biti dobar signal za nove investicije. Cit. po: Intervju Volfganga Limberta, "SMEs NEWS", specijalni prilog: međunarodni sajam preduzetništva, br. 8-9, novembar 2004, str. 9.

¹² "Po oceni koordinatora GTZ/WBF Programa u Srbiji V. Limberta, veliku prepreku za obnavljanje nekad izuzetne privredne saradnje između nemačkih i preduzeća u Srbiji, koja je u poslednjoj deceniji XX veka doživela drastičan pad, predstavlja nedostatak pravih informacija u SR Nemačkoj o stanju i potencijalima srpske privrede.

Srbiju prati loš imidž i neophodan je veliki rad Vlade Srbije id rugih institucija i organizacija na promovisanju ukupnih privrednih potencijala i mogućnosti sigurnog i ekonomski profitabilnog poslovanja u njoj, kao i rad na uspostavljanju što povoljnije klime i uklanjanju birokratskih i drugih prepreka za ulaganja..." Vidi: Reč stručnjaka: Volfgang Limbert, koordinator GTZ, "Razbijmo predrasude o Srbiji", "Politika" i "Dnevnik" -

specijalni dodatak "Nemačko-srpska privredna saradnja", 23. oktobar 2004, str. 10.

¹³ Vidi: Intervju Volfganga Limberta, "Nemačka pomoć Srbiji", "SMEs NEWS", specijalni prilog: Međunarodni sajam preduzetništva br. 8-9, novembar 2005, str. 9; Privredna komora Srbije: Privredna saradnja Srbije sa Nemačkom, mart 2004; Privredna komora Srbije: Privredna saradnja Srbije sa Nemačkom, Beograd, septembar 2005.

¹⁴ "U projektima za poboljšanje vodosnabdevanja i odvod otpadnih voda nemačka vlada je pomogla rehabilitaciju vodovodnih i kanalizacionih sistema u Beogradu, Nišu, Novom Sadu, Kraljevu i južnoj Srbiji. Poseban prioritet u pomoći u razvoju komunalne infrastrukture ima izgradnja mreže daljinskog grejanja u Beogradu, Nišu, Novom Sadu, dok su slični projekti planirani za Kragujevac. Na gotovo svim ovim projektima angažovana su preduzeća iz Srbije... čime je obezbeđena zaposlenost domaćih (preduzeća) i stručnih ljudi..." Vidi: PKS – Privredna saradnja Srbije sa Nemačkom, Beograd, septembar 2005.

¹⁵ Nemački ambasador u Beogradu dr Andreas Cobel uručio je 7. septembra 2005, srpskom ministru unutrašnjih poslova Draganu Jočiću 12 automobila koje je Vlada SR Nemačke poklonila pograničnoj policiji "koji će biti korišćeni za obezbeđenje srpsko-mađarske državne granice".

Nemački ambasador je istakao da je Nemačka prva u Evropi koja je počela da radi na proširivanju i učvršćivanju bilateralnih odnosa sa Srbijom i naveo da je njegova zemlja, za poboljšanje bezbednosnih uslova do sada Srbiji "dala donacije u ukupnoj vrednosti od 3,5 miliona eura".

"Policija je od vojske preuzela nadležnost kontrole državne granice. To nije ni brz, ni jednostavan, ni lak, a naročito ni jeftin proces. U tom pogledu, poklon nemačke vlade je izuzetno značajan", konstatovao je tim povodom ministar Jočić. Cit. po: M.D. Donacija Nemačke srpskoj policiji, "Automobili za graničare", "Politika", 8. septembar 2005, str. 7.

¹⁶ Najviše stipendista preuzela je medijska grupacija WAZ: Zorica Karanović stiže iz "Politike" i boraviće u direkciji velikog koncerna. Ivana Šašo, koja je diplomirala na Ekonomskom fakultetu u Beogradu i Gordana Nikačević, sa Ekonomskog fakulteta u Novom Sadu, stiće dragocena iskustva u marketingu WAZ... Dragana Miljković, diplomirani student Elektrotehničkog fakulteta iz Beograda ide u hamburšku filijalu "Filipsa", specijalizovanu za medicinske aparate i opremu ("velika firma je velika referenca"). Lidija Čović je diplomirala na Ekonomskom fakultetu u Beogradu i specijalizovaće se u jednoj od najvećih nemačkih banaka – Komercijalnoj banci u Frankfurtu, koja je inače već priutna u našoj zemlji... Branko Jasić je diplomirao agroekonomiju u Zemunu, završio masters studije u Nemačkoj i dolazi u poznatu fabriku poljoprivrednih mašina "Klas" u Harzevinkelu... Navedno prema "Startovala druga generacija stipendista nemačkog fonda 'Zoran Đinđić'", "Ulog u budućnost", "Politika", 31. maj 2005, str. 2.

¹⁷ Prisustvujući u ambasadi SCG u Berlinu prijemu za stipendiste Fonda "Zoran Đinđić, predsednik Srbije Boris Tadić je predstavnicima nemačkih ministarstava spoljnih poslova i privrede i najznačajnijih nemačkih kompanija zahvalio za finansijsku podršku programu Fonda u okviru koga je tokom 2004. godine, "25 mladih stručnjaka iz Srbije boravilo na praksi u najpoznatijim nemačkim preduzećima poput 'Simensa' ili

‘Dajmler Krajslera’”. Vidi: Tanjug: Tadić sa stipendistima Fonda ‘Zoran Đinđić’”, “Politika”, 1. jun 2005, str. 2.

¹⁸ Prvi rezultati te saradnje već su vidljivi u projektima “Gering”, koji se odnosi na otklanjanje prepreka u katastru Srbije; zatim “Zesum”, projekta obrazovanje mladih u oblasti najsavremenije tehnologije; potom, treba pomenuti ulaganje firme “Bio solar haus” u projekat solarnog grejanja u Srbiji, ili “investiranja u biomedicinska istraživanja u kliničkom centru u Kragujevcu...”.

U tom slučaju, John Lon, predsednik “Štajnbajs Fondacije” ukazuje: “Nemači privrednici imaju interes da dođu u Srbiju u kojoj je porez na profit samo 10 odsto, u kojoj se deset godina ne plaća porez na investicije veće od 10 miliona eura, i koja ima “visoko kvalifikovanu radnu snagu”, a i deo je slobodne carinske zone – Zapadni Balkan, dok je izvoz u Rusiju oslobođen carina, te je “veće ulaganje u znanje i obrazovanje siguran put ka brzem privrednom razvoju Srbije”. Cit. po: “Pod pokroviteljstvom predsednika Srbije Borisa Tadića počinje realizacija projekta ‘100 nemačko-srpskih priča o uspehu’ – Investicije u ljudske resurse”, “Danas”, 16. jun 2005, str. 10.

¹⁹ Cit. po: “Boris Tadić otvorio predstavništvo Privredne komore Srbije u Frankfurtu: Srbija se uzda u Nemačku”, “Novosti”, 30. oktobar 2004, str. 10.

²⁰ Predsednik Tadić je izjavio da je zahvalan Gerhardu Šrederu na podršci Nemačke oko konkretnih pitanja kao što je ugovor o slobodnom izvozu tekstila u EU, i uopšte oko popravljivanja rejtinga Srbije. Nemačka je “pomogla rešenje problema oko uvoza sirovina za našu vojnu industriju. Uvek kad dođem u Berlin posledica je neko novo rešenje” – rekao je predsednik Srbije. “Zahvalni smo na podršci oko rešavanja konkretnih pitanja i popravljivanja rejtinga Srbije”. Cit. po: Predsednik Tadić razgovarao sa Šrederom i Tirzeom – “Kosovo po Dejtonu”, “Politika”, 1. jun 2005, str. 1 i 2.

(Nastavlja se)

Čovjekovo pravo na pristojan život

PIŠE: RADE VUKOSAV

“Svemir (Kosmos, Univerzum) je ogroman i nesaglediv prostor, to je Nebeski svijet koji sadrži bezbroj zvijezda, planeta i drugih tijela koje mi zovemo zvijezde. One su sakupljene u grupe – Galaksije, a jedna od njih je takozvana Mliječni put, u čijem je prostoru usijana kugla – Sunce i oko njega planete. To je sunčev sistem, a u njemu i planeta Zemlja. Prije tri i po milijarde godina se je komad Sunca odvojio i počeo se okretati oko sebe i oko Sunca. Bila je to usujana lopta planete Zemlje”. (Dr Maid Hadžiomeragić).

Nastavimo dalje. Zemlja se milijardama godina hladila. Na njoj se oformila kora i tektonskim aktivnostima se uzdiglo kopno iznad mora i okeana. Začeo se i evolutivnim putem razvijao i usavršavao život, a uslovi za život su bili voda, zemljina atmosfera, svjetlost i pogodna temperatura za začecje i razvoj života. Nastale su u morima i okeanima razne alge, fitoplanktoni i zooplanktoni (biljni i životinjski planktoni) i kasnije sve savršenija i raznovrsnija flora (biljni svijet) i na kopnu. Oni su izvori kiseonika, a time i uslova za začecje i razvijanje faune (životinjskog svijeta) i, nakon dugog evolutivnog razvoja - i današnjega čovjeka.

Šta je svemir, u kome smo i mi? Svemir čine materija, vrijeme i prostor. Najjednostavnije rečeno za materiju – materija koja je neuništiva, je osnovni dio svemira. Na našoj planeti postoji neživa i živa materija. Materija je kroz život spoznala samu sebe. Ima li života još negdje u svemiru, nauka još nema pouzdane podatke.

Svako živo biće, kao jedinka, bio to čovjek, životinja ili biljka, ima samo jednu jedinu šansu da kao živo stvorenje posjeti ovu planetu, to jest da živi na njoj i nikad više, a nakon smrti jedinke, život joj se ne ponavlja, ali se život njenih vrsta obnavlja i život teče dalje, pa uopšteno rečeno, život ne prestaje, rađaju se nove jedinke, a nakon i njihove smrti, nasleđuju ih njihovi nasljednici od kojih su naslijedili život i razmnožavanje. *Svako živo biće ima pravo na svoj život. Ali, nažalost, u prirodi vlada pravo jačega, što kod ljudi ne treba i ne smije biti, jer od svih živih bića izdvaja se čovjek i jedino je svjesno živo biće koje poima dijalektički slijed života i smrti, zna i za uzroke i za posljedice prirodnih zbivanja i življenja. Ljudi su organizovali društveni život u obrazovanim državama koje imaju ustasve i zakone. Ne postoji savršeno društvo i neće ga biti, ali je demokratsko društvo najprikladnije za*

ljude. Demokratija je *sloboda*, ali je i sloboda ograničena zakonima. Za kriminalce nema slobode. Neki opaki ljudi čak i ne misle o tome, pomračili su im se razumi, u ime nekih "viših ciljeva", ili vlastitoga egoizma čine nasilja nad drugim ljudima ili neracionalno uništavaju životinje i biljni svijet preko nužne potrebe.

E, sad pitamo – ko i sa kojim pravom nekome oduzima život koji je, rekosmo, samo taj jedan život koji ima pravo da ga proživi - do prirodne smrti? Zato ćemo se ovdje ukratko osvrnuti na međusobne i uzajamne odnose živih bića. Uništimo li (ili ga prekomjerno smanjimo) biljni svijet, time uništavamo uslove postojanja životinja i ljudi na Zemlji. Bez flore nema nikakvih uslova za život faune i ljudi. Bez čuđenja, flora i fauna mogu opstati bez ljudi, a ljudi bez njih ne mogu. Svi ljudi Zemlje, moraju se međusobno uvažavati, surađivati i pomagati, bez obzira na rasu, nacionalnost, jezik, religiju, kulturu i tradiciju, socijalni status itd.

Bez međusobne tolerancije ljudi teško mogu opstati. Zato, nije sasvim dovoljna puka TOLERANCIJA, ona je osnova, a potrebni su i ljubav, međusobno razumijevanje i samoosjećanje humanosti, prijateljstva i uzajamne pomoći prema bližnjemu svome. TOLERANCIJA jeste jako poželjna i neizostavna osnova za pristojan suživot. Tolerancija na latinskom znači: *tolerare* - podnositi, trpiti. Eh, kad bi se u svijetu i ovo praktikovalo ne bi bilo mržnje, ratova, ubijanja, tlačenja i drugoga nasilja. Za današnje prilike u ovim suprotnostima u svijetu bi to bilo dovoljno za miran, sukladan i bolji život ljudi na Zemlji i za ekonomski napredak, za bolji život, bez siromaštva. Zato, hajmo mi, u našoj sredini, to uspostaviti i čuvati. Ima li neko odgovor na slijedeće pitanje: kako čovjek čovjeka može ubiti, zapaliti mu kuću, opljačkati, strpati ljude u logore, mučiti ih, silovati im žensku čeljad, protjerati ih, razoriti im bogomolje, uništiti kulturna blaga, etnički od njih očistiti životne prostore – samo zato što su druge rase, nacije, religije ili nekih drugačijih shvatanja?! I da bi proširili granice "svoje" države na tuđoj nesreći. Zašto nekome smeta to ko u koju crkvu, džamiju, ili sinagogu ide, ili ne ide ni u jednu? Ili kojim jezikom ko govori? Tu mržnju zagovaraju i praktikuju fašisti čija je opaka ideologija FAŠIZAM, NACIZAM, MRŽNJA, KSENOFOBIJA... *Fašizam je najveće prijeteće zlo za čovječanstvo. To su pomračeni umovi kod kojih nema razlika između prava i neprava, osim prava jačega. Mržnja je teška bolest i ako se svesno ili nesvesno širi, postaje zarazna sa najtežim posljedicama. Mržnja je uzrok svakog zla.* Fašizam se najizrazitije pokazao u pravome svome ruhu tokom Drugog svjetskog rata i nedavno na našim prostorima od 1990. do 1999. godine. Šta nam je uzrokovao i donio, poznato je. Nažalost, fašizam ponovo oživljava, obnavlja se i ispoljava se.

Mješovita naseljenost ljudi sa različitim religijama i kulturama, s međusobnim poštovanjem, je ogromno bogastvo, a nije ni smetnja niti ugroženost, kako su nas, putem masmedija, strašili oni koji su nas gurali u ratove i upropastili i time uzrokovali masovne žrtve ubijenih i još toliko osakaćenih, te milione ljudi bez domova i svoje imovine, a Srbiju osiromašili i doveli do prosjačkog

štapa. Njihova ideologija je proizvela opaki učinak a to su su masovne grobnice koje su posijane širom bivše nam zajedničke domovine SFR Jugoslavije. Niko ne može upropastiti i osramotiti svoj narod kao što to može učiniti njegov vlastiti fašizam. Zastrašivanjem "svojih" ljudi da im "oni" pripremaju uništenje, stvara se mržnja prema onima koji "imaju zavejeru" protiv nas. Upravo je početak ovoga zadnjega rata tako počeo. Planeri projekta, programeri rata i osvajanja putem ubijanja i istrjebljivanja "njih" počeli su prvo, posebno u Bosni i Hercegovini, špekulacijama o "njihovim spiskovima" za likvidaciju "naših". Izmišljeni spiskovi su izazvali strah i mržnju, pa bolje da mi "njih" preduhitrimo prije nego to "oni" učine "nama". Dočim, nikad faksimili tih "spiskova" nisu javnosti prikazani, jer ih nije ni bilo. Ideolozi i planeri ratova znaju kako će: *zatraži, pa manipuliši*. Instrumentaliziraj "naše" da "brane svoja ognjišta". "Vi ste ugroženi i mi ćemo vas braniti" pa gde su nas najviše "branili" tamo nas više nema. Otrovnna mržnja se raspriježe lažnom propagandom, lažima koje se uporno ponavljaju i uveličavaju. *Nikad se više ne laže kao u pripremanju za rat i u samome ratu*. Još kada te zlobno iskonstruisane laži imaju mitomansku podlogu - pogodak je pun. Onda to rezultira ratovima, masovnim grobnicama, mnoštvom ubogaljenih, spaljenim selima, razaranjima gradova, pljačkama i – spasavanjem glave izbjeglištvom.

Umjesto da su iz prošlosti izvukli pouku, da su se urazumjeli, oni nam to ponovo zagovaraju. Radikali se ne odriču pretenzija za nove granice Srbije: Karlobag – Ogulin – Karlovac – Virovitica! S kojim pravom i kako?! To ludilo je već nedavno upropastilo Srbe u Hrvatskoj. Oni nas žele opet "usrećiti", pa sad imamo i "Nacionalni stroj" već poznat po nasilničkim izgređima, od nedavno i "Gardu svetog cara Lazara", koji niti je sveti, niti je bio car nego knez. Poštujemo ga i bez onoga "sveti" i bez naziva "car", jer je pozitivna ličnost naše istorije. Ratovaće, kažu, za Kosovo. Dokle to ludilo? Dobro je u "Gorskom vijencu" kazao Njegoš: "Sve se čovjek bruka sa čovjekom / Majmun gleda sebe u zrcalo". I, "Cari naši zakon pogaziše / Za pravilo ludost izabraše". Ništa se od tada kod nas nije nabolje promijenilo. Tu smo i sad. Ljudska savjest nam nalaže da se tome odupremo. ■